

АНДРИЋЕВ
ИНСТИТУТ

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 6

Главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

Уредник едиције
Проф. др Милош Ковачевић

Уређивачки одбор
Проф. др Миланка Бабић
Проф. др Александра Вранеш
Проф. др Илијана Чутура
Проф. др Вељко Брборић
Проф. др Милка Николић
Проф. др Михај Радан
Проф. др Димка Савова
Проф. др Јелица Стојановић
Др Гордана Илић Марковић
Др Вјара Најденова

Рецензенти
Проф. др Јелица Стојановић
Проф. др Јелена Петковић
Проф. др Ана Јањушевић Оливери

АКТУЕЛНА ПИТАЊА МОРФОЛОГИЈЕ И ТВОРБЕ Р(ИЈ)ЕЧИ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

(Радови са научног скупа „Актуелна питања морфологије и творбе р(иј)ечи српскога језика”, одржаног у Андрићграду 10 – 11. октобра 2020)

Андрићев институт
Андрићград – Вишеград, 2021

САДРЖАЈ

Уводно слово	7
--------------------	---

МОРФОЛОГИЈА

Милан С. Ајџановић О МОРФОЛОШКИМ ОСОБЕНОСТИМА НОВИЈИХ АНГЛИЦИЗАМА	13
---	----

Миланка Ј. Бабић МОРФОЛОГИЈА ИМЕНСКИХ РИЈЕЧИ У ГРАМАТИКАМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА ИЗ XIX ВИЈЕКА	29
---	----

Мирјана К. Илић МОРФОЛОШКО-СЕМАНТИЧКО ВАРИРАЊЕ УНУТАР ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ	51
---	----

Сања М. Куљанин НАРУШАВАЊЕ МОРФОЛОШКЕ НОРМЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	63
---	----

Сања Ж. Ђуровић СТАТУС ЛЕКСЕМЕ ПРЕ У СИСТЕМУ ВРСТА РЕЧИ	83
--	----

Марина Љ. Спасојевић УТИЦАЈ СЕМАНТИКЕ НА МОРФОЛОШКЕ КАТЕГОРИЈЕ ПРИДЕВА НА -(А)Н/-НИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	101
--	-----

Милош М. Ковачевић АЛОЛЕКСИЧКА СУПСТАНТИВИЗАЦИЈА ПОКРЕТНИМ ВОКАЛОМ – ИЛИ: О ФОНЕМСКО-МОРФЕМСКОМ СИНКРЕТИЗМУ	137
--	-----

ТВОРБА Р(И)ЈЕЧИ

Весна Ј. Ломпар ПОСТУПАК РЕДУПЛИКАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (НА ПРИМЕРИМА ЗАМЕНИЦА И ЗАМЕНИЧКИХ ПРИЛОГА).....	165
Гордана Р. Штасни КОНКУРЕНТНИ СУФИКСИ У ТВОРБИ ИМЕНИЦА ТИПА NOMINA LOCІ.....	189
Јасмина Д. Московљевић Поповић О ДЕНОМИНАЛНИМ ПРИДЕВИМА С ПРЕФИКСОМ „ПРЕКО-“	211
Александра А. Јанић КОНКУРЕНТНОСТ СУФИКСА -ЉИВ, -ЈИВ И -ИВ УЗ ТВОРБЕНЕ ОСНОВЕ НА Н КОД ИЗВОРНИХ ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА	223
Милка В. Николић ЛЕКСИЧКА НЕГАЦИЈА У СРПСКОМ КАО СТРАНОМ ЈЕЗИКУ: ПРЕФИКСИ НЕГИРАНИХ ИМЕНИЦА И ПРИДЕВА.....	243
Индекс имена	265

УВОДНО СЛОВО

Одјељење за српски језик Андрићевог института у Андрићграду сваке године у првој половини октобра организује научни скуп посвећен актуелним питањима једне од језичких србистичких (под)дисциплина: правописа, фонетике и фонологије, морфологије, лексикологије, синтаксе, стилистике и/или текстоллингвистике. Први скуп са темом *Актуелна питања српског правописа*, одржан је у сарадњи са Матицом српском и Одбором за стандардизацију српског језика 13. октобра 2018. године. Са тога скупа зборник под насловом *Нови прилози српском правопису* (радови са научног скупа „Актуелна питања српског правописа”, одржаног у Андрићевог институту 13. 10. 2018) објавили су као суиздавачи Матица српска и Андрићев институт 2019. године.

Други „октобарски скуп” Одјељења за српски језик Андрићевог института био је 5. и 6. октобра 2019. године, с темом: *Актуелна питања фонетике и фонологије српског језика*. Са тога скупа такође је у издању Андрићевог института 2020. године изашао зборник који носи исти наслов какав је била и тема скупа.

Трећи октобарски скуп посвећен морфологији као сљедећој граматичкој дисциплини српског језика био је заказан за 9, 10. и 11. октобар 2020. године. Одржавање скупа уживо спријечила је епидемија ковида 19. Зато је скуп одржан на специфичан начин онлајн: сваки

од учесника је послао снимљено предавање свог реферата у временском трајању предвиђеном за усмено излагање на скупу, тј. у трајању од 15 минута. На трећем „октобарском скупу” тема је, дакле, била везана за морфолошки ниво анализе и његове јединице у српском језику, а гласила је: *Актуелна ишћања морфологије и творбе р(иј)ечи српскога језика*. Био је то први чисто србистички скуп посвећен морфолошком нивоу лингвистичке анализе. А тај ниво укључује три (под) дисциплине морфологије схваћене у ширем смислу: а) морфологију у ужем смислу, која се бави морфолошком структуром ријечи (међуодносом морфолошке основе и наставка), б) творбу ријечи, која се бави начинима грађења свих типова творенице, и в) морфематику, која се бави морфемском структуром ријечи, то јест морфемским саставом ријечи.

Иако су у наслову скупа истакнуте само двије од три наведене морфолошке дисциплине, реферати поднесени на скупу бавили су се не само питањима морфологије у ужем смислу и творбе р(иј)ечи него и питањем морфематике. Разлог изостанка морфематике у наслову самога скупа, па сљедствено томе и овога зборника, свакако је чињеница да свака морфолошка и творбена анализа подразумијевају морфематску анализу (тако су нпр. сви морфолошки наставци истовремено и граматички морфема, а сви творбени наставци – афикси).

У реализацији скупа учествовали су готово сви истраживачи из Србије и Републике Српске чије је научно интересовање везано за морфологију у ужем или ширем смислу као примарну или једну од примарних научних дисциплина. Истраживачи, као што се види из овог зборника, искључиво су србисти, јер је циљ скупа био да се освијетле искључиво актуелна србистичка морфолошка и/или творбена питања.

Зборник који доносимо са трећег октобарског ан-

дрићградског србистичког скупа чини 12 радова, од којих је шест примарно морфолошких, па су као такви и сврстани у поглавље о морфологији, пет је примарно творбених, и њима је такође дато посебно поглавље о творби ријечи, и један чисто морфематски, штампан као посљедњи у поглављу о морфологији.

Штампани радови, сигурни смо, потакнуће веће интересовање младих србиста за морфологију као централну и најбитнију системскојезичку дисциплину. Зато зборник са задовољством стављамо „на увид” научној филолошкој јавности да би и сама могла (пр) оцијенити актуелно стање српске морфологије, морфематике и творбе ријечи.

Андрићград, марта 2021.

Милош Ковачевић

МОРФОЛОГИЈА

Милан С. Ајдановић*
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Одсек за српски језик и лингвистику

УДК 801+802.0-085.5

О МОРФОЛОШКИМ ОСОБЕНОСТИМА НОВИЈИХ АНГЛИЦИЗАМА**

Рад се бави морфолошким особеностима англицизама ексцерпираних из *Српског речника новијих англицизама*, чија се израда налази у завршној фази. Циљ рада јесте да грађу забележену у том речнику упореди с оном која се налази у његовом две деценије старијем претходнику – *Речнику новијих англицизама*. Истраживање је показало да су основни механизми морфолошке адаптације англицизама остали исти, али се уочава велика диспропорција у обиму грађе двају речника, што је пре свега последица појачаног прилива англицизама у српски језик.

Кључне речи: српски језик, англицизми, морфолошке особености, *Српски речник новијих англицизама*, *Речник новијих англицизама*.

* ajdzanovic@ff.uns.ac.rs

** Овај рад представља део истраживања у оквиру пројекта *Стандардни српски језик: синтаксичка, семантичка и прагматичка истраживања* (178004), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

1. Уводне напомене

Чињеницу да неко свој чланак посвећује англициз-
мима, с једне стране, не би требало посебно правдати,
нарочито ако је, као што је то сада случај, он посвећен
морфолошким особеностима англицизама и ако је ње-
гов аутор особа која се, између осталог, професионал-
но бави управо морфологијом српског језика. Наиме,
недвојбена је чињеница да је утицај који енглески има
на српски језик – и нарочито његов лексикон (а рекли
бисмо и на овдашњу ванјезичку стварност) – достигао
такве размере да први у потоњем има несумњив статус
одомаћеној стираној језика (Прћић 2005: 19). Стога се у
српском језику јавља читав низ англицизама, тј. општих
речи или везаних морфема преузетих из енглеског
с различитим степеном интегрисаности, као и речи,
синтагми или целих реченица чија употреба одслика-
ва и/или следи норму енглеског језика – ортографску,
фонолошку, граматичку, семантичку или прагматичку
(Прћић 2005: 59). Оваква ситуација, с пуним правом,
морала је изазвати интерес језикословаца. Међутим,
с друге стране, англицизми данас као да представљају
једно од општих места у савременим лингвистичким
проучавањима (најпре дериватолошким и лексиколош-
ким, али не само њима), својеврсну, да је тако назовемо,
џокер-тему којој се неретко прибегава у недостатку
неке друге.¹ Ипак, ако је то већ заиста тако или, барем,
ако смо ми већ таквог мишљења, као једно од питања

1 Привлачност проучавања позајмљеница из енглеског је-
зика врло јасно показује и база података COBISS, у којој се
укуцавањем кључне речи *англицизми*, на дан 2. 2. 2021, као
резултат добија чак 241 пронађена референца. У вези с тим
и у прилог горе наведеној тези: у време читања истоименог
реферата који је прерастао у овај чланак, 9. 10. 2020, тај број је
износио 232.

намеће се и оно које се тиче оправданости постојања још једног чланка посвећеног англицизмима, односно наших побуда да свој рад посветимо управо том слоју српског лексикона. Заправо, ово је истраживање тек једно у низу које смо у последње време усмерили ка проучавању лексичког утицаја енглеског на српски језик, али за то имамо једно сасвим ваљано, прагматично објашњење. Наиме, заједно с неколико својих колега с Филозофског факултета Новосадског универзитета део смо тима, предвођеног проф. др Твртком Прћићем, који приводи крају рад на изради *Српског речника новијих англицизама*² те је право обиље новоприкупљене грађе врло погодно, па и изазовно, за различита нова истраживања, међу којима су и она која се тичу морфолошке адаптације тог дела српског лексикона.

При томе треба рећи да грађа прикупљена за потребе СРНА, жанровски и тематски веома разноврсна, махом потиче с интернета али и других електронских и штампаних медија, те да је временски ограничена на последњих двадесетак година. Наравно, и овде се може поставити још једно питање, које би, овог пута, гласило: Зашто баш 20 година? И овога пута је објашњење врло једноставно: том временском одредницом смо ми, аутори речника, заправо оправдали придев *новији* из његовог наслова,³ будући да је *Речник новијих англицизама*,⁴ чији је СРНА непосредни настављач, први пут објављен 2001. године.

Осим тога, и као коначно у вези с објашњењем теме, својевремено смо се већ бавили морфолошком (и синтаксичком) адаптацијом англицизама, ексцерпираних управо из РНА (Алановић, Ајџановић 2007), те се ово

2 У даљем тексту, и нимало случајно, СРНА.

3 Истовремено, то је и разјашњење синтагме *новији англицизми* из наслова нашег чланка.

4 У даљем тексту РНА.

наше истраживање може схватити као наставак тог претходног. При томе, оно за циљ има уочавање очекиваних сличности и евентуалних разлика у та два хронолошка слоја англицизама дата у двама речницима, од којих онај новији, будући знатно обимнији,⁵ ипак пружа могућност за знатно бољи увид у проблем којим се бавимо.

1.2. Предмет овога истраживања, дакле, јесу морфолошке особености у поступку трансморфемизације англицизама у српском језику на примеру позајмљеница забележених у РРНА. Анализа степена морфолошке адаптације позајмљеница тиче се првенствено одређивања свих промена кроз које пролази основни облик модела језика даваоца у току своје адаптације и преласка у основни облик реплике језика примаоца као и утврђивања начина на који се закони морфологије језика примаоца примењују на тај основни облик (Филиповић 1986: 117). Управо је преузимање свих или само појединих од постојећих категоријалних обележја најважнији корак у поступку адаптације позајмљеница. У овоме ћемо раду наведене промене настојати да утврдимо и делимично објаснимо посматрајући речи из, да их тако назовемо, базичних морфолошких класа: глагола, придева, именица, те, у знатно мањој мери, прилога. Међутим, претензије овога рада не иду толико далеко да он у свој корпус укључи све представнике наведених класа дате у СРНА,⁶ већ само поједине који ће бити репрезентанти и илустрације описиваних појава.

5 Док у РНА има 950 одредничких речи, у СРНА ће их бити нешто мање од 5 000.

6 Што је и немогуће с обзиром на богатство речничке грађе и на техничке пропозиције које су постављене у вези с писањем рада.

2. Анализа грађе

2.1. Будући морфолошка класа с највећим бројем категоријалних обележја и најкомплекснијом морфологијом, глаголи су речи којима ћемо овом приликом посветити највећу пажњу. Иако у речничкој грађи они нису најбројнији, 352 лексеме ипак сведоче о њиховом значајном уделу у њој. И летимичан поглед на само мали део инвентара глагола које смо ексцерпирали (нпр. *анлајковати*, *аушојјуновати*, *афџерисати*, *ауџсорсовати*, *демфовати*, *изјенерисати*, *изјличовати*, *франшизовати*⁷) показује, што је и раније примећено у литератури (исп. нпр. Филиповић 1986: 136), да, када се ради о адаптацији глагола, модел из језика даваоца служи само као основа за творбу одговарајућег глагола у језику примаоцу, а да се сви остали елементи неопходни за адаптацију узимају из језика примаоца.

2.1.1. Као иницијални корак морфолошке адаптације јавља се одабир одговарајућег инфинитивног форманта: међу посматраним глаголима далеко највећи број јавља се с формантом *-овати*, и иначе веома продуктивним у српском језику (у грађи је чак 278 таквих глагола,⁸ односно 79% од њиховог укупног броја, као, на пример: *адлибовати*, *акредитивовати*, *анфоловати*, *анфрендовати* и сл.). Међу преосталим глаголима најбројнији су они с формантом *-ирати*, најпродуктивнијим од свих страних глаголских суфикса у српском језику (њих 53 или 15%, нпр. *администрирати*, *афџерисати*, *ајлицирати*, *астројјурфирати* и сл.) те, у знатно мањем броју примера, *-нути* (осам потврда или 2%: *дрејкнути*, *флијнути*), *-исати* (седам или 2%, нпр. *афџерисати*,

7 Овде и ниже сви се примери наводе у складу с ортографским решењима примењеним у СРНА.

8 Овај и остали бројеви дати у раду могу се променити након свршетка финалне редактуре.

конјурисаји), -аји (пет или 1%, нпр. *блендаји*, *блинкаји*) и, коначно, -ији (свега један: *фејсбучији*).

Као мотиватори су наведеним глаголима послужили пре свега одговарајући енглески глаголи, било њихов основни облик (нпр. *ребрендираји* [*< rebrand*]; *фоловаји* [*< follow*]) било герунд (нпр. *модиніоваји* [*< tobbing*]; *йилиніоваји се* [*< pealing*]), односно именице преузете из енглеског (нпр. *фејсбучији* [*< Facebook*]⁹), те, у примерима секундарно деривираних префигурационих глагола, и сами адаптирани глаголи (нпр. *здинцовваји* [*< динцовваји*], *исјиримоваји* [*< сјиримоваји*]). Као посебно занимљиве глаголе овде можемо поменути *флијоваји* и *флијнуји*. Наиме, иако су оба потекла од истог вишезначног енглеског глагола *flip*, нису мотивисана и једнаким његовим значењем, што је у језику примаоцу опредмећено различитим инфинитивним формантима, видом и родом (*флијоваји* 1. 'преврнути, окренути'. 2. 'окретати компјутерску слику око хоризонталне или вертикалне осе'; *флијнуји* 'постати психолошки нестабилан у тренутку').

Једном пак када стекну одговарајућу инфинитивну форму, посматрани глаголи не показују никаква одступања од парадигме глаголске врсте којој према инфинитивном форманту припадају те се у потпуности понашају као и други представници датих гл. врста:¹⁰ III (нпр. *флијнуји*–*флијннем* као *викнуји*–*викнем*), IVa (нпр. *адлидоваји*–*адлидујем* као *кујоваји*–*кујујем*), V (*афјџерисаји*–*афјџеришем* као *дрисаји*–*дришем*), VIa (нпр. *ајлицираји*–*ајлицирам* као *сјаваји*–*сјавам*).

2.1.2. У вези с овим проблемом јесте и онај који се тиче аспекта глагола. Иако се у анализираној грађи

9 У датом се случају као мотиватор не може у потпуности искључити ни енглески глагол *to Facebook*, мада бисмо ми свакако предност дали позајмљеној именици.

10 Користимо класификацију А. Белића.

види да он може бити различит, ипак је из ње јасно да глаголски вид системски тежи неутрализацији опозиције између свршеног и несвршеног вида, односно да је далеко највећи број глагола двоаспектуалан те да је њихов вид само контекстуално одредив (нпр. *акредитиовати*: импф. *Наш факултет се акредитиује ове године*; пф. *Чим се Факултет акредитиује, разговараћемо о њом проблему*¹¹). Међу глаголима који не спадају у претходну групу далеко је више оних које можемо одредити као само имперфективне¹² (нпр. *аглибовати*, *афтерисати*, *дилдовати*), док су међу несумњивим перфективним пре свега префигирани, који су резултат секундарне морфолошке адаптације (нпр. *исиресираати*, *одлојовати се*), као и они с формантом *-нуати* (нпр. *дрејкнуати*, *флијнуати*).

Дакле, као што видимо, као средства за перфективизацију користе се пре свега префикси и иначе продуктивни у перфективизацији (нпр. *здинцовати*, *изблендовати*, *исхајјовати*, *ишчекирати*, *ишчилирати*, *иредукирати*), при чему један глагол не мора нужно мотивисати само један префигирани глагол (исп. нпр. *јулати* > *изјулати/јројулати*). Као перфективизатор се у знатно мањој мери, такође само по изузетку, користи и суфикс *-нуати* (*швијовати* > *швијнуати*).

2.1.3. Род глагола пак условљен је њиховом семантиком. Иако ни овога пута не можемо пружити прецизне

11 У оба случаја ради се о конструисаним примерима.

12 Истине за вољу, пре свега због недостатка разноврсних и довољно информативних реченичних контекста, у не тако малобројним случајевима није лако одредити да ли је глагол само имперфективан или пак двоаспектуалан – *аглибовати се*, примера ради, у СРНА, засад, даје само као имперфективан, док бисмо га ми, можда погрешно, одредили као двовидски. Због оваквих недоумица и не дајемо егзактне бројеве када је у питању идентификација аспекта.

нумеричке податке, из реченичних контекста чита је изразита преобладања транзитивних глагола (такви су, на пример: *ајдејџовајџи*, *декајџовајџи*, *чекирајџи*, *даунлодовајџи*, *диловајџи*, *дизајџирајџи*, *хаковајџи*, *комијџујџеризовајџи*). Интранзитивних је осетно мање (нпр. *дијџидоксовајџи*, *длинкајџи*, *чејџовајџи*, *фејџловајџи*),¹³ док су у речничкој грађи присутна свега четири апсолутно повратна глагола (*аујџовајџи се*, *исџарџијајџи се*, *лојџовајџи се*, *хијџстерисајџи се*).

2.1.4. О високом степену интегрисаности глагола у морфолошки систем сведочи и чињеница да напрам већине њих постоји и одговарајућа глаголска именица, деривирана по правилима важећим за српски језик. Ово, наравно, и није изненађење будући да су глаголи, како смо видели, у највећем броју двовидски/несвршени и прелазни, чиме испуњавају основне услове за могућност мотивације глаголских именица. Осим тога, и у вези с тим, наспрам одређеног броја гл. именица постоје англицизми на *-ині*, који често функционишу као њихови апсолутни или парцијални синоними, при чему се не уочавају ни било какве рестрикције у употреби једног или другог облика (нпр. *мобині–мобиніовање*, *мулџијџаскині–мулџијџаскиніовање*, *сексџині–сексџовање*, *шојџині–шојџиніовање*). У једном случају, међутим, потврђена је и глаголска именица која наспрам себе нема одговарајући глагол, као ни англицизам на *-ині* (*фанџинашење*).¹⁴

2.1.5. Коначно, у вези с морфологијом глагола да се приметити да је и овог пута међу њима уочљива појава морфолошких дублета, сада у знатно већем броју него у нашем претходном истраживању: забележено је чак

13 И ово би могло бити последица особености посматране грађе и реченичних контекста датих у речнику.

14 С друге стране, наспрам ње у СРНА постоји и истозначна именица *фанџинаштво*.

35 таквих парова (нпр. *јулајџи*–*јуловајџи*, *редрендовајџи*–*редрендирајџи*, *сурфајџи*–*сурфовајџи*, *џарјетџирајџи*–*џарјетјовајџи*, *формајџирајџи*–*формајџизовајџи*, *чекирајџи*–*чековајџи*, *шејковајџи*–*шејкирајџи*) па чак и триплета (додуше, само једног: *блендајџи* – *блендовајџи* – *блендирајџи*). Ово се, јасно је, пре свега може објаснити несразмером у величини грађе дате у РНА и СРНА, али не мора нужно бити последица само тога већ (а можда и пре) и изразите диверзификације и полицентричности у приливу новијих англицизама у српски језик.

2.2. Морфолошку адаптацију у класи именица анализираћемо укратко, мада се инвентар позајмљеница датих у НРНА највећим делом управо и своди на именице.

2.2.1. Природа категорије рода у енглеском и српском језику различита је, што приликом преузимања неких лексема нужно доводи до његове промене. Номиналне позајмљенице из енглеског језика (као, уосталом, и из других језика) у српском језику род стичу првенствено с обзиром на свој парадигматски индикатор, те су у анализираној грађи присутне само именице мушког рода I врсте и женског рода II врсте.

2.2.2. Сасвим очекивано, у речничкој грађи маскулиноми су знатно бројнији од фемининума, што је у складу са тзв. тенденцијом мушког рода (енгл. *masculine tendency*), знатно ширим и обухватнијим принципом, који је у сербо-кroatистичкој литератури одавно описан (нпр. Filipović 1986: 130). Да су ови маскулиноми у потпуности интегрисани у морфолошки систем српског језика, како они код којих имамо примарну адаптацију (нпр. *борг*) тако и они настали секундарном (нпр. *квизаи*), види се и на основу друга два њихова категоријална обележја – броја и падежа. Наиме, све ове именице имају регуларне облике плу-

рала и мењају се по парадигми именица I врсте (нпр. *брокер, брокера* као *човек, човека*). Једносложне именице, иначе сразмено бројне, попут већине једносложних именица домаћег порекла, имају плуралско проширење основе *-ов/-ев-* (нпр. *цимови, мемови* и сл.), при чему је појава проширења код позајмљеница чешћа него код домаћих речи – заправо, све једносложне речи из нашег корпуса имају проширење.¹⁵ Осим тога, дужа множина је присутна без изузетка и код полусложеница чији је други члан једносложен (нпр. *мејл-доксови, мемори-сџикови, њад-квизови, риџејл-џаркови*), док се код неких двосложних, тросложних, па чак и дужих именица, међу којима има и акронимских скраћеница, јављају дублетни плуралски облици (нпр. *масџермајнди/-ови, мејнсџирими/-ови, микроуесдеи/-ови*), уз доследно вршење сибиларизације на морфемској граници (нпр. *филини/филинзи, хечбек/хечбеци*), што је још један од показатеља потпуног уклапања ових лексема у морфолошки систем српског језика.

Осим тога, као занимљивост могу се навести и две именице мушког рода где се у адаптираном англицизму (*чирлиџерсица* [< енгл. јд. *cheerleader*/мн. *cheerleaders*]) или пак само у његовом множинском облику (*кејкџој* : *кејкџојси* [< енгл. јд. *sake pop*/мн. *sake pops*]) користи плуралска основа из језика изворника.

2.2.3. Сви фемининуми, како смо видели, имају финално *-а* и припадају именицама II врсте (нпр. *дилерка, дилерке* као *жена, жене*) те имају све морфолошке одлике именица ове врсте. Већина посматраних именица женског рода заправо представља моционе парњаке одговарајућих маскулинума (нпр. *догидилдер-догидилдерка, бедисџер-бедисџерка*), док је код имени-

15 Да ли се ради о општем правилу, требало би проверити на већем корпусу.

це *мисица* додавање творбеног форманта *-ица*, сасвим разумљиво, извршено не ради добијања моционог облика већ њеног уклапања у постојеће морфолошке обрасце српског језика. У вези с питањем моције, да се приметити да је унутар овог слоја лексике родна сензитивност присутна у великој мери: међу 232 маскулина која се означава особа – налази се чак 186 именица које су послужиле као мотиватори фемининума, док њих 46 немају наспрам себе одговарајући дериват те врсте.¹⁶ Ово, међутим, не би морала бити само специфичност позајмљеница из енглеског језика, већ би се могло сматрати и одразом стања присутног уопште у српском језику када је реч о тзв. новој лексици (исп. нпр. Оташевић 2008: 94, 124) и именовању вршилаца неке активности, ималаца професије или носилаца какве особине (исп. Драгићевић, Утвић 2019). При томе се као најпродуктивнији творбени модел у грађи показује додавање суфикса *-ка* на нередукован маскулинум, који има чак 160 потврда, односно 86% удела у мотивисаним фемининумима.

2.2.4. У вези с позајмљеним именицама ваљало би поменути и чињеницу да се у СРНА наводи читав низ примера у којима су оне позиционо индеклинабилне када функционишу као препоновани непроменљиви детерминатори, тј. када су у свом основном облику али сада с придевском вредношћу (нпр. адреналин дан, ад-

16 У питању су следеће именице: аквизитор, андерграундаш, астротурфер, бајер, бекенд-девелопер, биткоинаш, блуграсер, вицеј, геј, гуру, дропшипер, квизмастер, кликтивиста, контент-маркетар, крип, лифтбој, луркер, манимејкер, маркетингаш, мастермајнд, мотивациони тренер, нерд, одитор, парттајмер, петфлуенсер, пранкер, прес-клипер, реперформер, риселер, руки, сајбер-панкер, скајдајвер, скечер, скрапбукер, спин-доктор, стејкхолдер, стрипација, суперстар, фитнес-тренер, френд, хајдајвер, хајперка, хипи, читер, џанки, џендер.

вертајзинг агенција, афтершок земљотрес, аутсорсинг фирма).¹⁷

2.3. У класи придева са аспекта морфолошке адаптације најзанимљивији су они, заиста бројни, типа *еко-френдли*, *деџи*, *чили*, *фејк*, *флафи*, *френдли*, *фул*, *хај*, *кежуал*, *кинџајз*, *кјуџи*, *крафџи*, *криџи*, *кул*, *квир*, *масџ-хев*, *милиџари*, *ојенер*, *ојенсорс*, *рандом/рендом*, *секондхенд*, *џиџиџој*, *џој*, *џу-џо* сл. Сви они, будући да су задржали индеклинабилност а нису преузели главна категоријална обележја српских придева (род, број, падеж, вид, компарацију), пример су за тзв. примарну адаптацију (Filipović 1986: 145), што у српском језику, дакако, није ексклузивна одлика само енглеских придевских позајмљеница (исп. нпр. *џазе*, *рахмеџи*, *кадифли*, *розе*, *џеџеџи*, *браон* и сл.). Неки од ових придева, међутим, подвргнути су и тзв. секундарној адаптацији, те су се у потпуности интегрисали у морфолошки систем српског језика добијајући и сва обележја придева (нпр. *џрендни*, -а, -о). Овакав развој могао би се очекивати и код још понеког од наведених придева, пре свега код оних чији облик не онемогућава овакву адаптацију.

2.3.1. Коначно, примећује се, када се ради о семантици посматраних придева, да они означавају квалитете и односе из области у српском језику донедавно посве непознатих или мање познатих, те да немају одговарајуће домаће парњаке, што је и највероватнији разлог за њихово преузимање (исп. Filipović 1986: 149). Такође, различите су им и могућности ступања у локацијске односе, што зависи од опсега њиховог семантичког поља: док је код неких та могућност веома широка, безмало безгранична, при чему и сами коло-

17 О овој појави анализираној на нешто друкчијој грађи као и о ортографским недоумицама везаним за њу – види више у Вујовић 2019.

кати могу долазити из различитих области (нпр. *фејк*: ~ *īардгерода*/ ~ *осмех*/ ~ *цијеле*/ ~ *ѿрака*/ ~ *бенд*/ ~ *диск*/ ~ *верзија* итд.), код неких је она сведена скоро на само једну лексему или на лексеме из једне семантичке скупине (нпр. *крафѿи ѿиво*/ *крафѿи ѿиварсѿиво*).

2.3.2. Међу горенаведеним придевима понека би лексема могла спадати и у класу прилога, као што је то случај с полусложеницом *еко-френдли*.¹⁸ При томе у овом конкретном случају мора се говорити о конверзији у српском језику а не о преузимању енглеског прилога будући да је у енглеском *eco-friendly* само придев, али не и прилог. На овај начин показује се да сада разлика између придева и прилога може бити само контекстуално одредива будући да их поред заједничке индеклинабилности не разликује ни акценат. Не сме се, осим тога, искључити могућност да је овакав развој присутан или барем могућ и код још неких од наведених придева.

3. Закључак

Упоређивање стања забележеног у овом хронолошком слоју англицизама с оним од пре две деценије доводи до једног, рекли бисмо сасвим очекиваног, закључка: основни механизми адаптације позајмљеница из енглеског језика забележених у два речника нимало се не разликују. При томе и овде се да уочити да су глаголи у потпуности уклопљени у морфолошку струк-

18 О томе сведоче и поједини примери с интернета (нпр. Грађани Србије предали су 60 захтева за субвенције [...] да се боримо и натерамо државе и бизнисе да *се понашају еко френдли*). (<https://arhiva2020.ekologija.gov.rs/stizu-najgora-kola-iz-nemacke-alice-ih-srbija-zabraniti-planiramo-finansiranje-ugradnje-plina/>; (приступљено 8. 2. 2021)

туру српског језика – иако велик постотак двоаспектуалних јединица сугерише да код њих аспект тежи системској неутрализацији бинарне опозиције – именице су то тек у нешто мањој мери, док се код придева запажа највише одступања, што се огледа у великом уделу индеклинабилних јединица.

С друге стране, оно што представља врло јасно видљиву разлику у односу на стање с почетка XXI столећа фиксирано у РНА и описано у Алановић, Ајџановић 2007 – јесте несразмер у обиму речничке грађе, који је пак, уверени смо, директна последица појачаног интензитета англизације српског језика у последње две деценије, пре свега подстакнутог развојем мобилних телекомуникација, друштвених мрежа и информатичких технологија. Истина, поменути несразмер у обиму речничке грађе двају речника (који стоји у односу 1 : 5 у корист СРНА) могао би се приписати и знатно обухватнијем увиду у изворе грађе код новијег речника, али – и с обзиром на то – несумњиво је да је данас англицизама у српском језику неупоредиво више него у време настајања РНА, те да су и поред све воље ауторског тима и његовог уложеног труда још стотине па, могуће је, и хиљаде англицизама остале ван речника. Убеђени смо, међутим, да ће се и сви ти незабележени англицизми повиновати постојећим принципима морфолошке адаптације, при чему ће и убудуће придеви, будући великим делом индеклинабилни, бити онај слој лексике који ће бити најслабије интегрисан у морфолошки систем српског језика.

ЛИТЕРАТУРА

Алановић, Ајџановић 2007: М. Алановић, М. Ајџановић, Морфолошки и синтаксички модели адаптације англи-

- цизама у српском језику, *Probleme de filologie slava*, XV, Timisoara, 225–237.
- Васић, Прћић, Нејгебауер 2001: V. Vera, T. Prčić, G. Nejgebauer, *Rečnik novijih anglicizama: du yu speak anglosrpski?*, Novi Sad: Zmaj.
- Вујовић 2019: Д. Вујовић, Ортографски статус двочланих назива са позиционо индеклинабилном именицом у функцији детерминатора, у: М. Ковачевић (прир.), *Нови ѝрилози српском ѝравойису*, Нови Сад: Матица српска, Вишеград: Андрићев институт, 129–139.
- Драгићевић, Утвић 2019: Р. Драгићевић, М. Утвић, Умножавање мовираних фемининума на -(к)иња у савременом српском језику, *Српски језик: сѝудије српске и словенске*, 1/24, Београд, 187–200.
- Мишић-Илић 2011: В. Мишић-Илић, Anglosrpski i SerGLISH: dva varijeteta srpskog jezika nastala pod uticajem engleskog, у: Vasić, V. (red.), *Jezik u upotrebi. Primenjena lingvistika u čast Ranku Bugarskom*, Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Beograd, Filološki fakultet, 71–93.
- Оташевић 2008: Ћ. Оташевић, *Нове речи и значења у савременом сѝандардном српском језику : линѝвисѝички асѝекѝи*, Београд: Алма.
- Прћић 2005: Т. Прčić, *Engleski u srpskom*, Novi Sad: Zmaj.
- Филиповић 1986: Р. Filipović, *Teorija jezika u kontaktu. Uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.
- Филиповић 1990: Р. Filipović, *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Školska knjiga.

Milan Ajdžanović

ON MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF RECENT ANGLICISMS IN SERBIAN

Summary

The paper tackles different models of morphological adaptation of recent anglicisms in Serbian. The corpus for the analysis was extracted from *Srpski rečnik novijih anglicizama* (*Serbian Dictionary of Recent Anglicisms*), a dictionary with almost 5000 entries, which is due to be published by the end of 2021. Also, the paper aims at comparison of anglicisms presented in the dictionary with the one given in its predecessor – *Rečnik novijih anglicizama* (*Dictionary of Recent Anglicisms*, 2001, 950 entries). The analysis has shown that there is no difference in terms of used models: verbs are adapted better than the nouns and especially adjectives. Namely, the latter are prone to indeclinability (e. g. *begi, čili, fejk, flafi, kripiti*) which is in collision with the very core of morphology of the Serbian language. On the other hand, discrepancy between the corpora of the two dictionaries suggests that in the last two decades Serbian has witnessed the enormous inflow of anglicisms.

Key-words: Serbian, anglicisms, morphological characteristics, *Serbian Dictionary of Recent Anglicisms*, *Dictionary of Recent Anglicisms*.

Миланка Ј. Бабић*
Универзитет у Источном Сарајеву
Филозофски факултет Пале
Катедра за србистику

УДК 801+811.163.41'36“18“

МОРФОЛОГИЈА ИМЕНСКИХ РИЈЕЧИ
У ГРАМАТИКАМА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
ИЗ XIX ВИЈЕКА

У раду се компаративно-дескриптивном методом, с циљем утврђивања развоја морфолошког подсистема именских ријечи, упоређују двије Вукове граматике (*Писменица* и *Грамаџика* из 1818. године) с почетка XIX вијека са Даничићевом *Малом српском грамаџиком* из 1850. године и граматикама српског књижевног језика С. Новаковића и Т. Маретића, објављеним крајем вијека. Показује се да је Вук извршио селекцију природног идиома и његову дескрипцију, тежећи ка његовој стандардизацији која га диференцира од владајућих словеносрпских норми, чиме је утро пут научним дескриптивним граматикама српског књижевног језика. Класификације и морфолошке категорије именских врста ријечи у тим граматикама показују пут од традиције наслијеђених терминолошких и обличких форми српскословенског језика до њиховог систематичног и теоријски конзистентног описа.

Кључне ријечи: именске ријечи, преобразовање, категорија рода, деκлинација, придјиви

* milanka.babic@ffuis.edu.ba

Деветнаести вијек јесте вијек издвајања српског књижевног језика из дијалеката српског народног језика и постепеног прерастања природног идиома у неоргански, какав јесте књижевни језик, а упоредо с тим и развоја његове норме, употпуњавања система и његових подсистема, од којих је један и морфолошки. Тај језички ниво у ширем значењу обједињује све области језика које се темеље на комбинацији морфема – морфематику, дериватологију и флексивну морфологију, док се у ужем традиционално односи на ову посљедњу – на врсте и облике ријечи. У том ужем значењу и посматрамо морфологију именских ријечи – као флексију, детерминисану морфолошким категоријама, општим за све именске врсте, као што су род, број и падеж, и специфичним за поједине врсте, као што су лице и придјевски вид, те процес компарације, за који сматрамо да је на граници између творбе и флексије. Као репрезентативне за развој морфолошког система или именског подсистема књижевног језика и његов опис упоређујемо граматике с почетка XIX вијека – Вукову *Писменицу* и његову *Грамајику* објављену уз *Српски рјечник* из 1818. године, Даничићеву *Малу српску грамајику* из 1850, те граматике с краја XIX вијека – *Српску грамајику* Стојана Новаковића из 1894. и Маретићеву *Грамајику и сѣилисѣику хрвајскоја или српскоја језика* из 1899. године. Ове граматике сматрамо репрезентативним зато што показују стогодишњи развој српског књижевног језика, у вријеме док су још увијек, скоро током цијелог XIX вијека – до његове седме деценије, у српском културном простору актуелна „два књижевнојезичка модела, посрбљени славеносрпски (доситејевски) са неким упроштеним етимолошким (руско)словенским правописом и народни српски са фонолошким правописом” (Окука 2019: 793), при чему политика Кнежевине Србије афирмише доситејевски

посрбљени словеносрпски језик, а забрањује српски народни као Вуков књижевни језик.

Иако је у српској граматичкој традицији било граматика и прије Вука, при чему је понајзначајнија словеносрпска Мразовићева из 1794. године¹, полазна основа за стварање и развој норме српског књижевног језика уопште, па тако и у опису његових облика именских ријечи, јесте у Вуковој *Писменици*, која, према мишљењу Љубе Стојановића представља „*йрви йокушај* да се *срйски* језик стави у граматичка правила” и показује да „оним делом, где се износе српски облици, она је добра, врло добра, а оним, где се износе правила граматичка, она представља ако не савремено граматичко знање уопште, а оно савремено граматичко знање код Срба” (Стојановић 1924: 82).

Неопходно је напоменути оно што је општепознато да Вукове граматике, као дјела даровитог, лингвистички необразованог аутора, нису граматике научног карактера нити су сасвим оригинална дјела², али јесу врло успјешна дескрипција врста ријечи и њихових облика који се употребљавају у народном језику – забиљежени су онако како их је Вук чуо у говору свога краја, уз назнаке и оних уз које напомиње да су настали под утицајем „Славенскога” језика из црквених књига. Вук наводи све облике, макар у напоменама, будући да његове граматике нису проскриптивног него дескриптивног карактера и будући да је књижевни језик још увијек у раном повоју. Тако нпр. у *Писменици* 1814. године образлаже двоструке облике генитива множине или „родителног” падежа за придјев *иййиоми*, који могу

1 Мразовић 1794: А. Мразовић, *Руководство къ славенстѣй грамматіицѣ*, Беч: Типографија Стефана Новаковића.

2 Познато је да је Вук ову *Писменицу* саставио под великим утицајем поменуте Мразовићеве *Грамајице*, Мркаљевог *Сала дебелой јера и Ойиша* Луке Милованова (в. Николић у: Вук 1968: 267).

да гласе не само *йийѡмие* – како стоји у парадигми – него и *йийѡми*. Први облик је „по говору простога на-рода”, па Вук каже:

„Сваки Сербљин који се у селу родио, и узрастао, може се опоменути да Сербљи по селима говоре: с у в и е к р у ш а к а, з р е л и е ѿ а б у к а и пр. А у пјеснама особито:

Од кундака наше пушака,

Од ножница наше мачева,

Да ми живи огань наложимо. и пр.

А онај други падеж род. множ. начиньен је од Славенскога само што му је отсјечено *х*; но може поднијети и једно и друго” (Вук 1814: 31–32; 1968: 55–56).

То одсјечено *х* јесте оно које код Вука још увијек не постоји и још дуго неће постојати у његовом књижевном језику, јер га нема ни у говору Срба.

У *Писменици*, као и Вуковој *Грамајѡници* из 1818, терминологија је „славенска”, рускословенска, па Вук издваја слѣдећих осам врста ријечи: **име**, **мјестоимение** (или замјенице), **глагол**, **причастие** (партиципе), **нарјечие** (прилоге), **сојуз** (везнике) и **междометие** (узвике). Прве четири врсте јесу промјенљиве и „зову се скланьаѡми диѡелови говореньа” (1814: 15, исто, 43), а у именске врсте, како их посматрамо сада, спадају **име**, које обухвата **име суштествително** (именице), **име прилагателно** (придјеве) и **име бројително** (бројеве). Уз то долазе и **мјестоимениа**, која се употребљавају мјесто имена суштествителнога – умјесто именица. Морају се ту придружити и **причастїа** или глаголски прилози, будући да су то, како Вук одређује, придјевски производени од глагола, који се мијењају по придјевској деклинацији, а који „при својем обичном значењу и време показују” (Вук 1914: 101).

Сваку од врста ријечи Вук описује на основу морфолошких категорија, па тако именице имају род, број,

падеж и **скланђање** – деклинацију. Карактеристичне су категорије рода и падежа. Вук издваја шест падежа: **именителни, родителни, дателни, винителни, звателни и творителни** – све осим локатива или **сказателног**, јер сматра да је он – на основу обличке подударности у свим врстама промјене не само именица него свих именских ријечи – у ствари датив (дателни), па Вук сматра да иако сказателни постоји у Словенском језику, у Србском га нема, него да употреба приједлога **о** тражи датив. Запазивши и хомонимију датива, инструментала и локатива у парадигмама множине, Вук сматра да би оправдано било у множини издвојити само пет падежа (1814: 19). Недостатак теоријског знања не дозвољава му да се одвоји од форме, од облика и да објасни значење, усмјерен је на идентификовање облика које чује у народним говорима. Љ. Стојановић с тим у вези запажа да је Вук „гледао само спољни облик” падежа, а да „није знао за синтаксичку разлику међу њима, нити је обраћао пажњу на различни изговор (акцент) који се код неких именица у 3. и 7. падежу чује” (Стојановић 1924: 79). У *Грамаици* коју је објавио уз *Рјечник* 1818. употпуниће парадигму и локативом, и у оквиру четирију врста промјене **именица** – прве за мушки род на сугласник у номинативу; друге за женски и мушки род на -а; треће за женски на сугласник, на -о (мисао) и на -и (мати, кћи), а ту се нашао и збирна именица *џелаг* у једнини, и четврте за средњи род на -о, -е и мушки на -о у номинативу – издваја и по неколико образаца (уз прву и другу промјену по шест, уз трећу пет, а уз четврту осам). Ти обрасци су издвојени на основу морфофолошког поступака (реализације неке од гласовних промјена) или на основу нерегистровања *х* у ријечима мушког рода, па се у првој врсти појављује и образац на -у, нпр. *кожу(х)*, потом на -а и -е, са именицама типа *ора(х)*, *мије(х)* и сл., што чини формулације несистема-

тичним и компликованим (в. Вук 1818: 37–41). Вук не влада појмом граматичке основе и граматичких наставака, него облике објашњава додавањем на номинатив, па када му то не одговара – од номинатива „отпадне” по које слово.

Код свих врста именских ријечи издваја четири рода – **мужески**, **женски**, **средњи** и **обшти**. Код именица „обштег” рода су нпр. *ѿијаница*, *лажа* – оне које се могу приписати и лицу мушког и лицу женског пола, мада то не прецизира. И код замјеница су „обштег” рода замјенице које се могу односити на свакога ко је говорник или саговорник, односно *ја*, *ѿи* (Вук 1968: 63), док код бројева ту потпадају примјери *ѿеѿи људи*, *ѿеѿи жена* (1814: 36; исто, 59) – при чему пет људи може да представља полно различит састав лица, док је ту пет жена ваљда по обличкој аналогiji.

Код **придјева** издваја неколико семантичких група: за каквоћу, гдје спадају описни и градивни придјевни који показују од чега је што; присвојне – за припадање појединцу (*ѿоѿов*) и више лица (*ѿоѿовски*); придјеве настале од прилога (*ѿамошњи*, *данашњи*), од глагола (*сѿајаћи*, *ѿлеѿећи*, *ораћи*) и од бројева – гдје убраја редне бројеве (*ѿрви*, *друѿи*, *ѿрећи*). Иако код придјева не наводи експлицитни „обшти” род – облици који се односе „на више лица”, као *ѿоѿовски*, тога су рода. У *Писменици* разликује код придјева и категорију коју назива **усјеченње** или скраћење придјева који се у мушком роду завршавају на -и. Одузимањем -и, добија се краћи облик. Ту се назире, али још није у Вуковом граматичком схватању издиференцирана категорија придјевског вида. Та категорија се у *Грамаѿици* прецизира и поправља, па Вук јасно разликује карактер придјева неодређеног вида који одговарају на питање *какав*, док се неусјечени или нарасли (са -и) односе на одређену ствар и одговарају на питање *који* (Вук 1818: 42). Он

коментарише и термин **усјечени**, који је преузео од „Словенских граматики” и наглашава да није у питању скраћивање облика, него **нарастање**, да треба поћи од краћег и градити дужи (Вук 1818: 42). Компаратив гради и у *Писменици* и у *Грамајници* од номинатива придјева одређеног вида, додајући наставак -ји, јер му се тако код великог броја придјева уклапа, док све оно што није подводљиво под тај модел издваја у изузетке неправилне компарације, па тако нпр. придјеви „на-бок” само „промијене ок на и, а посліје б добију љ, н. п. дубок, дубљи” (Вук 1818: 46).

Бројеви два, три и четири промјенљиви су му само у женском роду, у мушком се умјесто облика броја употребљава бројна именица *двојица*, *ѿројица* и сл. Бројеве дијели на **основне, самостојне** – који одговарају именицама (*двоје*, *ѿроје*), **редне, саставне** (*двојуд*, *двосѿрук*, *ѿросѿрук*) – који су исто што и придјеви, те **умножене** (*једанѿуи*, *дваѿуи*, *ѿриѿуи*), који су непромјенљиви. Код бројева Вук издваја и категорију „**преобразности**”, као својство броја да се при слагању са другим ријечима у реченици „преобрази, или у суштествително име, или се измјени у други род бројителнога имена” (1814: 37). „Преобразност” се показује кроз употребу бројних именица у зависним падежима умјесто облика броја, који се у говору не употребљава, што Вук појашњава у коментару уз парадигму броја *два*, у оквиру које наводи облик генитива „двѿу” (који вриједи за сва три рода), при чему напомиње да се врло ријетко може у говору народа чути обик броја *два* у генитиву, дативу и инструменталу мушког рода, да се замјењује именицом *двојица*, када именица уз коју стоји означава живо, а када означава неживо, употребљава се облик *двоја* – генитив који представља „самостојни” или збирни број *двоје*, који је увијек у средњем роду (1814: 38–39). Слично су дата и објашњења уз бројеве и у *Грамајници*

из 1818, у којој је експлицитно наглашено да се бројеви *два*, *тѝри* и *чеѝири* мијењају само у женском роду, док се у мушком употребљава именица, тј. број се „**претвара**” у именицу (нпр. *двојица*) или се, у средњем роду, употребљава „самостојни” број, као нпр. *двоје* (Вук 1818: 48). Објашњењима уз категорију **преобразности** или **претварања** Вук у морфолошке категорије укључује и творбене и морфосинтаксичке недоумице које су везане за категорију бројева као врсте ријечи кроз однос основних бројева, бројних именица и статуса збирних бројева као придјевских ријечи, чиме отвара дилему, неријешену у србистици ни два вијека након њега.

Замјенице одређује помоћу пет категорија – рода, броја, падежа, лица и деκлинације. Разликује замјеничку и придјевску промјену. Издваја пет врста: **личне**, **присвојателне**, **указателне**, **вопросителне** и **повраћателне** – односно замјеницу *себе*. У множини замјенице трећег лица наводи у акузативу мушког и женског рода и облике акцентованог, дугоузлазног *и*, уз *њи*, гдје, као ни у генитиву множине нема *х*, што је такође досљедно и код других врста замјеница, па су облици *ѝице* (: тих), *моѝие* (: мојих) (1814: 42) итд. За енклитику *ју* каже да је нема код Срба у говору, него да је списатељи преузимају из црквених књига (1814: 43). У *Грамаѝици* наводи и акузативну енклитику *њ*, које нема у писменици (Вук 1818: 49). Уз замјеницу који наводи и облик кої (кој), за који каже да показује да су замјенице подобне придјевима, који се могу „усјећи” (Вук 1814:). Ту замјеницу сврстава и у „указателне” и у „вопросителне”.

Вукове граматике добрим дијелом, а његов *Рјечник* сасвим, послужили су као основа за Даничићеву *Малу срѝску ѝрамаѝику*. Утемељена на корпусу Вуковог *Рјечника*, како сам каже у Предговору, објављена у Лондону 1850, та граматика доноси у односу на Вукове граматике поправљање и терминологије и категорија, као и

облика. И Даничићев приступ дескрипцији система, за који се у односу на Вуков може рећи да је научни, под великим је утицајем народних говора, па у Предговору напомиње да се „по јужном говору” може чути „њеко, њешто, њеколико”, као и „живљети, грмљети, трпљети” уз његове граматичке *живјети, їрмјети, їрїјети*, па пошто и он, као и Вук, не прописује, него описује систем, изражава недоумицу и потребу да се објасни „за што они који говоре *їрмљети* не говоре и *умљети* него *умјети*” (Даничић 1850: Предговор).

Уз сопствене термине – именице назива **самоставне ријечи** – наводи у загради и Вукове и латинске – **имена суштествителна** и **substantiva** (Даничић 1850: 5). Даничић прецизира промјену самоставних ријечи: по броју – једнини и множини, те по падежу, којих је у српском седам, па у њиховом именовању, вјеран и српској граматичкој традицији и научној универзалности терминологије, наводи и Вукове називе падежа и латинске, али се опредјељује за именовање редним бројем. Тако је **именителни** или **nominativus** – **први падеж, радителни** или **genitivus** – **други** итд. Род је за Даничића класификациона категорија именица, па се оне по роду дијеле на именице **мушког, женског** и **средњег** рода. Може се, дакле, рећи да се граматичке категорије устаљују – изгубио се Вуков **обшти** род, а научно поставља и њихова функција у детерминисању врсте ријечи. И за деклинације род је главни критеријум, а поткритеријум је облик номинатива, па Даничић издваја промјену мушког, женског и средњег рода, са описом подтипова.

Иако, као ни Вук, не оперише терминима граматичке основе и наставака, прецизно их раздваја и издваја наставке, које дефинише на сљедећи (или сличан) начин: „У највише ријечи средњег рода пошљедње се слово од првог падежа једнине изоставља у осталим падежима, осим четвртог и петог”, односно „претвара

се у друга слова” (Даничић 1850: 15). Та друга слова су облички наставци.

Именице се у мушком роду по јединственом обрасцу мијењају на сугласник у номинативу (*īrag*), на -о настало замјеном *л* (пепео), на -о (Марко, *īaiialo*) и на -е (*Милоје*) који се у осталим падежима избацују (Даничић 1850: 6). Разлика између њихових појединих облика описују се у опсежном коментару, у коме је дат и врло детаљан морфофонолошки опис облика – регистроване су промјене задњонепчаних сугласника, непостојано а, замјена *л* у *о*, дистрибуција наставака са *о* и *е* условљена палаталношћу претходних сугласника. Дата је и дуга множина са проширењем -ов- и -ев- и описан начин настајања множине именица које означавају становнике насељених мјеста или држава скраћивањем номинатива за посљедњи слог и додавањем наставка -и. Као и Вук, наглашава да се именица *Турци* друкчије гради, а не од *Турчин*, Вук је изводи од *Турак*, али Даничић не образлаже како. У женском роду деклинације се разликују према завршетку номинатива који може бити на -а (*жена*), на сугласно слово и на -о (*сīвар*, *мисао*) и тиме су условљени обрасци двију промјена, с тим што наводи и парадигме именица *маїи* и *кћи*. У средњем роду издваја обрасце на -о и -е, те обрасце у којима се „пошљедње слово у свим падежима осим четвртога и петог јед. претвара или у *ен* или у *еїи* или у *ес*” (Даничић 1850: 16). Наглашава једнакост првог, четвртог и петог падежа у једнини и множини средњег рода, као и једнакост множинских облика трећег, шестог и седмог падежа у свим парадигмама.

Именичке парадигме се формирају, дакле, према најчешће заступљеним наставцима номинатива једнине у родовима и у њима се устаљују облици из српског народног језика, који углавном одговарају онима у савременом српском језику, али Даничић наводи и неке

дијалекатске облике који се могу наћи у народним пјесмама или у појединим говорима. Тако наводи да се код именица мушког рода у дативу множине може наћи и наставак -ом/-ем, нпр. *Тешко Турком ѿрјујући с Марком* (Даничић 1850: 9), а дублетима сматра и облике *људима* и *људма*, *зудима* и *зудма*, предност даје само облику *коњма*, као што је и код Вука.

Придјеве Даничић дијели на **просте** и **одређене**, при чему јасно разликује одређени вид за познату особину – одговара на питање *који*, и неодређени вид за именовање особине – одговара на питање *какав*. Познати су му сви компаративни наставци: -ји, -ији и -ши, али је непрецизан опис облика компаратива. Наводи и неправилну компарацију (типа *добар – дољи*), а у деклинацији – у односу на Вукове граматику, формиран је генитив множине придјева са наставком -их (*жујиих*, *врућиих*), али Даничић задржава и наслијеђени црквенословенски -ијех (*жујијех*, *врућијех*).

Бројеве дијели на **просте** и **редне**, а издваја у опису значења и употребе бројева и збирне бројеве, мада их не именује, него су то бројеви који се наводе уз **просте**, па Даничић употребу бројева *двоје*, *ѿроје*, *четворо* везује за употребу именица средњег рода које означавају живо у множини или уз употребу множинских именица (плуралија тантум), као *виле*, *кола* или оних у пару (*ојанци*, *чарайе*). Ти бројеви представљају замјенске облике за непромјенљиве бројеве *два*, *ѿри* и *четири*, који се код Даничића, као и код Вука, мијењају само у женском роду. У бројеве убраја и замјеничко-прилошке ријечи *неколика*, *неколике* и *неколико*. *Неколика* се употребљава да означи да је у мушком и средњем роду нечега мање од четири, *неколике* у истом значењу за женски род (*неколика дјететѿа*, *неколике жене*), док је *неколико*, као непромјенљиво, за бројност већу од четири (*неколико жена*).

Замјенице дијели на **чисте** и **помијешане**. Чисте су све личне за прво, друго и треће лице, као лична замјеница за свако лице (*себе*), с тим што се замјеница трећег лица може да односи на **познато лице** (*он, она, оно*) и на **непознато**, гдје убраја замјенице *ко/ѿко* и *шио/шиѿа*. У парадигмама издваја енклитике и описује њихову дистрибуцију. У односу на савремени језик – разликује се акузативна енклитика 3. лица која у мушком роду може, поред *њ*, бити и *ња*, док у женском не региструје енклитику *ју*, него само *је*. У помијешане замјенице убраја оне које обиљежавају: припадање разним лицима (првом, другом и трећем у једнини и у множини), као и трећем непознатом лицу, гдје убраја замјеницу *чиј*, *чија*, *чије*; показивање у односу на лица, гдје спадају замјенице *овај*, *-а*, *-е*; *ѿај*, *-а*, *-е*; *онај*, *-а*, *-е* и замјеница трећег непознатог лица *који*, *која*, *које*. Трећа врста замјеница показује да „што наликује на штогод близу лицима” (са облицима: *оваки*, *овака*, *овако* или *овакови*, *овакова*, *оваково*; *ѿаки*, *ѿака*, *ѿако* / *ѿакови*, *ѿакова*, *ѿаково*; *онаки*, *онака*, *онако* / *онакови*, *онакова*, *онаково*), а ту је такође и замјеница *каки*, *кака*, *како* / *какови*, *какова*, *каково* за треће непознато лице. У четвртој врсти су замјенице за количину која је у близини лица, првог и другог (*оволики*, *-а*, *-е*; *ѿолики*, *-а*, *-е*; *онолики*, *-а*, *-е*;) и за треће непознато лице – *колики*, *колика*, *колико*. Код Даничића су све замјенице личне, само су неке чисте, док помијешане „осим граматичког лица показују још нешто” (Даничић 1850: 34), тј, припадање, каквоћу, количину итд. У оквиру помијешаних само оне 1. и 2. лица сматра правим замјеницама, док су „остале с другим помислима тако помијешане, да би боље било међу замјенице и не бројати их” (Даничић 1850: 35). У помијешане замјенице убраја и неколико „сложенијех ријечи”, које су „начињене од замјеница непознатог лица чистијех и помијешанијех, и од дру-

гијех ријечи и слогова, по којима се у значењу разликују” (Даничић 1850: 36), па наводи замјенице *неко/нейко, нешто, ништа, свако/свајко, свашта, којод, свак, нечиј, свачиј* и сл.

Категорија лица код Даничића се искомпликовала у односу на Вуково одређење три лица (*ја, ти* и *он*), па је и класификација замјеница сасвим друкчија него што је то у новијим граматикама. Даничић уочава везу придјевских замјеница са лицем, али не да се оне само изводе у односу на лице, него им даје чисто лични или помијешанолични карактер.

Новаковићева *Српска граматика*, с краја XIX вијека, издваја категорију **имена**, у која се убрајају **именице, замјенице, придјеви и бројеви**, с тим да су бројеви за Новаковића „само *јо* значењу особита врста ријечи, а *јо* *граматичкој форми* или су именице (нпр.: *двојица, тројица, пет, десет, стоина, тисућа*, итд.) или придеви (*пет, десет, итд.*) или заменице (*један, два, оба, три, четири, двоје*, итд.), па се према својој граматичкој форми и мењају” (Новаковић 1894: 147). Од граматичких категорија Новаковић издваја: једину и множину, уз напомене о остацима двојине у парадигмама именице *очи* и *уши* и употреби облика уз бројеве *два, оба, три* и *четири*; падеж, чије називе означава као и Даничић редним бројевима, те три рода – мушки, женски и средњи. Код замјеница издваја лице – прво, друго и треће – помињући у описима и **познато треће лице**, под којим као и Даничић подразумијева замјеницу *он, она, оно*, као и **треће непознато лице**, које представљају замјенице *ко* и *што* (в. Новаковић 1850: 175). Уз то, код придјева прецизно раздваја одређени и неодређени придјевски вид и издваја све облике синтетичке компарације.

Новаковићева *Грамматика*, за разлику од Вукове и Даничићеве, оперише терминима основе и наставака

за облике. Новаковићево одређење основе и наставака блиско је одређењу у савременој морфологији јер он сматра да су „основе свакога облика они гласови који и при мењању облика главно значење речи држе, и понајвише се не мењају; наставци су пак гласови на крају речи, којима реч свој облик промењује, и тиме једнину, множину или падеже показује. Наставци за облик никад значења речи не мењају” (Новаковић 1894: 146). Не прецизира облик од кога се добија основа. Именске ријечи мијењају се према три типа деклинације – именичкој, замјеничкој и придјевској.

Именице се мијењају кроз пет врста и у оквиру врста кроз неколико образаца. У прву врсту спадају именице мушког рода на сугласник у номинативу, на -о и -е (обрасци: *јелен, орач, Мирко, Милоје*); у другу именице средњег рода на -о и -е (обрасци *село, њоље*); у трећу именице женског рода на -а (образац *жена*), у четврту именице женског рода на сугласник (обрасци *сѝвар, те маѝи* и *кђи*), а у пету именице средњег рода без наставка у првом падежу (са обрасцима *ѝлеме, ѝане* и *небо*). Опис образаца је такође врло детаљан, са регистровањем морфофонолошких процеса у облицима ријечи и специфичностима појединих облика. У језику још живе облици инструментала *коњма, људма* – поред *људима*, те *зубма* и *зубима* – исто као код Вука и Даничића.

Новаковић нове облике изводи из старијих, па с тим у вези уз све парадигме наводи старији облик локатива (нпр. *ѝрадовијех, воловијех*), који „писци хрватски у књигама и даље пишу”. Такође наводи старе облике и трећег падежа који су били на -ом/-ем, са истим Даничићевим примјером „Тешко Турком тргујући с Марком” (Новаковић 1894: 156). Уопште, у опису промјена свих врста ријечи залази у историју језика и појашњава настајање новијих облика. Тако објашњава основу именица средњег рода као нпр. *ѝлеме* – наводи да се изводи од

йлемен, а да је у номинативу слог *ен* дао стари вокал назално *ен*, које у српском има рефлекс *е*, па је тако постао номинатив *йлеме* (Новаковић 1894: 168).

Замјенице дијели на **личне или именичке и придевне** (Новаковић 1850: 170). У личне убраја замјенице првог, другог и сваког лица, док су све остале придевне, укључујући и замјеницу **трећег познатог лица** *он*, *она*, *оно*, јер се мијења по придјевској промјени. Тако се у класификацији замјеница укрштају критеријуми парадигме и лица, па замјеницу **трећег познатог лица** Новаковић искључује из личних замјеница. На основу облика номинатива у коме неке замјенице могу да имају краћи облик без наставка *-и* и са њим, као што су замјенице: *овакови*, *онакови*, *ѿакови*, *какови* и *овакав*, *онакав*, *ѿакав*, *какав*, те на основу њихових двоструких образаца промјене, тим замјеницама се додјељује и категорија **одређеног и неодређеног вида**. Ту могућност имају и замјенице *њеѿов* и *њен*, јер се мијењају и као одређени и као неодређени придјеви (нпр. *њеѿов*, *њеѿова*, *њеѿову* или *њеѿов*, *њеѿовој*, *њеѿовом* итд.), те замјенице *овај*, *онај*, *чиј*, *нечиј*, *ничиј* – на основу облика номинатива, јер у том падежу могу „узети онај наставак **и** и бити без њега” (Новаковић 1850: 191). Какву значењску разлику одређени и неодређени вид код замјеница носи Новаковић не образлаже, него се повинује критеријуму облика.

Иначе је ова грамика, која тежи систематичности у опису морфолошких карактеристика врста ријечи, претјерано оптерећена историјском граматицом и навођењем изходних облика у актуелним парадигмама, што је чини у много чему несистематичном. Историјске облике Новаковић наводи и у издвајању основе замјеница *ко* и *шиѿо*, а за личну замјеницу трећег познатог лица *он*, *она*, *оно* даје парадигму и „старије” и „позније промене” (Новаковић 1894: 177–179). Старе облике, уз нове, наводи и у промјени придјева одређе-

ног вида, показујући да је промјена придјева одређеног или „**сложеног вида**” историјски сложена од именичке промјене придјева неодређеног вида и од падежа старе личне замјенице трећег познатог лица *и, ја, је* (Новаковић 1984: 187).

Код Новаковића се мијењају и **бројеви** *два, њри* и *четири* – не само у женском роду. Иначе, промјену бројева изводи, „с малим одступањима”, из промјене замјеница, а за бројеве *два, њри* и *четири* то су облици двојине придјевских замјеница. По деклинацији придјевних замјеница средњег рода мијењају се и збирни бројеви *двоје, обоје, њроје, четворо*, с тим да се ни једни ни други не мијењају када се употребе уз приједлоге (в. Новаковић 1850: 180 – 182).

Маретићева *Грамаџика* с краја XIX вијека одражава стогодишњи развој књижевног језика и његове граматичке норме, и на корпусу Вукових и Даничићевих дјела систематизује категорије и терминологију. У поглављу „Облици” Маретић описује промјену и употребу облика именских ријечи. Облике издваја као и Даничић у својој Малој граматици, а одређује их онако како је то раније већ дефинисао Стојан Новаковић: „*Oblici se zovu mijene jedne iste riječi*” код којих „*nema razlike u značenju nikakve, nego te mijene znače samo različne odnošaje u koje ista riječ dolazi prema drugima u rečenici*” (Маретић 1899: 144). Издвајање основе и наставака Маретић одређује терминолошком синтагмом „**рашћинјанје облика**” (в. Маретић 1899: 144), па наглашава да му неће сметати што ће „*kašto osnova imati samo jedan glas, na pr. u oblicima t-oga, t-ome, t-ijem*”, јер „*osnova sama sobom nije riječ, kao što ni nastavak sam sobom nije, već oboje zajedno sačinjavaju riječ*” (Маретић 1899: 145).

Род је класификациона категорија **именица**, па су именичке парадигме у Маретићевом првом издању *Грамаџике и сѣилисѣике хрвајскоја или срѣскоја језика*

и издвојене према критеријуму рода. Књижевни језик на крају XIX вијека већ се уобличио, добрим дијелом се одвојио од историјског наслијеђа словеносрпских и српкословенских облика, па су парадигме правилне. У објашњењима се Маретић осврће и на, наслијеђене у корпусу народне епске поезије, старије облике. О облику -ма за датив, инструментала и локатива, као што је то нпр. у примјеру *коњма*, који наводе све претходне граматике, каже да, иако Вук и Даничић „izriјekom vele da облика *коњма* нема”, он се употребљава, као што се „pored *људима* i *zubима* govori i *људма* i *zubма*”, при чему се облици без *и* налазе најчешће у пјесмама „poradi stiha” (Maretić 1899: 161–162). За пјесме се везује и употреба „сатринског облика” -ом за датив множине (нпр. *Турком, јунаком, хријом*), док за старији облик локатива множине са наставком -ијех (од -љх) сматра да се може наћи „у обичном говору у оним крајевима гдје се ње изговара ије” (Maretić 1899: 162).

Код именица средњег рода, чију парадигму представља именицама *село* и *поље*, због непалаталне и палаталне основе, те именицама *име* и *шане*, због различитог броја слогова у падежима, ту карактеристику објашњава тако што у падежима који имају слог више те именице **расту** (Maretić 1899: 167).

Замјенице се по значењу дијеле „у овјех *седам чета*”: **личне** (*ја, њи, он*), **повратна** (*себе*), **посвојне**, **показне**, **односне**, **упитне** и **неодређене** – у које убраја и неодређене и одричне и опште. Ријечи као што су *исти*, *сам* и *сав*, које се код претходних граматичара сврставају у замјенице (в. Новаковић 1894: 173), убраја у придјеве (в. Маретић 1899: 195). Код замјеница нема Вуковог општег рода, замјенице *ја* и *њи* не разликују род, док замјеница *он* разликује сва три рода. У парадигми замјеница наводи енклитичке облике, с тим што код личне замјенице за треће лице у акузативу мушког

рода једнине издваја три енклитике *ња*, *ја* и *њ*, док у женском роду у том падежу наводи само енклитику *је*. У објашњењима прецизира да се *ња* и *њ* употребљавају само са приједлозима, а такође у коментарима наводи и да се акузативна енклитика замјенице *она* употребљава у облику *је*, те да је „*oblik je (umjesto ju) mio jeziku*”, односно да се „*oblik ju uzima ispred glagolskog oblika je (da ne budu dva je zajedno)*” (Маретић 1899: 198). У замјеничким парадигмама у множини, поред нових има и старе облике генитива на *-ијех*, као и датива, инструментала и локатива на *-ијем*, па тако поред нпр. *мојих*, *ових*, *наших*, има и облике *мојијех*, *овијех*, *нашијех*, а уз *мојим*, *овим*, *нашим* наведени су и облици *мојијем*, *овијем*, *нашијем* (в. Маретић 1899: 199–200). Замјеница *чији* у номинативу и акузативу једнине поред тога има и старији облик *чиј* (в. Маретић 1899: 202). Ти старији облици генитива, датива, инструментала и локатива множине постоје и у парадигми придјева одређеног вида, нпр. *жујих* и *жујихјех*, *жујим* и *жујимјем* (Маретић 1988: 207).

Код **придјева** је јасно диференциран одређени и неодређени вид на плану облика, док се на разлике у њиховом значењу упућује преко синтаксе. Маретић објашњава творбу облика одређеног вида преко старе замјенице *ј* – *ја* – *је*, „која је *pridjevu davala značenje, što mu ga даје u nekiјem jezicima spolnik ili artikl*” (Маретић 1899: 206), односно одређени члан. У компарацији издваја сва три наставка и скреће пажњу на неправилну компарацију, те на придјеве који се не компарирају.

У оквиру категорије бројева издваја двије врсте – **главне** и **редне**, затим **бројне именице** типа *двојица*, *тројица* и *двоје*, *троје*, те **придјевне бројеве** у множини, у које убраја ријечи као што су *двоји*, *троји* и сл. (Маретић 1899: 229–238).

Упоредивање Вукових граматика, као полазних у нормирању српског књижевног језика, са Даничиће-

вом, Новаковићевом и Маретићевом, показује и развој терминологије и развој морфолошких категорија именских ријечи у оквиру филологије XIX вијека. Дубоко наслоњене на традицију словеносрпских граматика, Вукове граматице је и одражавају и превазилазе, па Вукова дескрипција морфолошког подсистема именских ријечи изводи облике из народних говора. Теоријска подлога углавном је преузета из старијих граматика, највише из Мразовићеве, али Вук систематизује парадигме, као и класификације појединих врста, као што су замјенице. Даровитошћу, без теоријских знања, настоји да објасни историјски развој облика, па тако облике одређеног и неодређеног придјевског вида у Писменици описује поступком који, вјеран словеносрпској традицији, назива **усјечење** или скраћење, а у Граматици из 1818. до придјева одређеног вида долази обрнутим путем, па он у мушком роду, са наставком **-и, нараста** од придјева неодређеног вида. Без знања о творби и о историјском развоју облика, Вук објашњава њихово грађење како му се учини да је најлакше, па уводи и поступак **преобразности** у Писменици, а **претварања** у Граматици да би објаснио употребу бројних именица умјесто недеклинабилних бројева или компаративне облике придјева код којих није јасан однос између основе и наставака. Но и поред тих и сличних типова неутемељености у теорији, Вукова дескрипција српског народног језика у његовим граматицима с почетка XIX вијека, на путу преласка српског народног језика у књижевни, од епохалног је значаја у српској култури, јер је Вук, избором народног језика за базу књижевног и његовим описом у граматицима, извршио селекцију и започео дескрипцију књижевнојезичке граматичке норме. Тиме је створио базу за научни опис српске граматице, који је слиједио након њега, а напредак у научном смислу показују све три анализи-

ране граматике српског језика из XIX вијека – и Даничићева, и Новаковићева, и Маретићева. У суштини, иако оптерећене историцизмом, обје граматике с краја XIX вијека, и Новаковићева и Маретићева, граматике су вуковско-даничићевског типа српског књижевног језика у којима се уопштавају и систематизују категорије и њихов опис, осавременује и посрбљава заостала словеносрпска терминологија и утире пут ка савременој граматици српског књижевног језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Вук 1814: В. Стефановић Караџић, *Писменица сербскога језика. По њовору њроскојо народа најисана Вуком Сѣефановићем Сербѣианцем*, Беч: Штампарѣја Јована Шнирера.
- Вук 1818: В. Стефановић Караџић, *Срѣски рјечник, истѣолкован њемачким и латѣинским рѣјечима*, Беч: Штампарѣја Јерменског манастира.
- Вук 1968: В. Стефановић Караџић, *О језику и књижевности, Сабрана дела Вука Караџића*, књ. XII/I, приредио Берислав Николић, Београд: Просвета.
- Даничић 1850: Ђ. Даничић, *Мала срѣска ѣрамаѣика*, Беч: Штампарѣја Јерменског манастира.
- Маретић 1963: Т. Maretić, *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga književnog jezika, treće nepromijenjeno izdanje*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Мразовић 1794: А. Мразовић, *Руководство кь славенскоѣ ѣрамаѣици*, Беч: Типографија Стефана Новаковића (Електронска библиотека Матице српске, Нови Сад: <http://www.bms.ns.ac.rs>).
- Новаковић 1994: С. Новаковић, *Срѣска ѣрамаѣика*, Београд: Државна штампарѣја.
- Оука 2019: М. Оука, „Србска граматика за гимназијалну младежь Княжества Сербѣе (1856)”, *Наш језик*, L/2, Београд: Институт за српски језик САНУ, 790–802.

Стојановић 1924: Љ. Стојановић, *Животи и рад Вука Стјеп. Караџића*, Београд: Штампарија графичког завода Макарије.

Milanka Babić

MORPHOLOGIE VON SUBSTANTIVIERUNGEN IN DEN GRAMMATIKEN DER SERBISCHEN SPRACHE AUS DEM XIX. JAHRHUNDERT

Zusammenfassung

Nach der vergleichend-beschreibenden Methode vergleicht diese Arbeit zwei Vuks Grammatiken („Pismenica“ und „Grammatik“ aus dem Jahr 1818) zu Beginn des 19. Jahrhunderts mit Daničićs „Kleine serbische Grammatik“ aus dem Jahr 1850 und den Grammatiken der serbischen Literatursprache S. Novaković und T. Maretić, die am Ende des Jahrhunderts veröffentlicht wurden, um die Entwicklung des morphologischen Teilsystems der Substantivierungen zu bestimmen. Es wird gezeigt, dass Vuk eine Auswahl eines natürlichen Idioms und seiner Beschreibung getroffen hat und nach seiner Standardisierung strebt, die es von den herrschenden slawisch-serbischen Normen unterscheidet. Dies ebnete den Weg für wissenschaftlich beschreibende Grammatiken der serbischen Literatursprache. Die Klassifikationen und morphologischen Kategorien der Substantivierungen in diesen Grammatiken zeigen den Weg von der Tradition der vererbten terminologischen und Flexionsformen der serboslawischen Sprache zu ihrer systematischen und theoretisch konsistenten Beschreibung.

Schlüsselwörter: Substantivierungen, Transformation, Geschlechtskategorie, Deklination, Adjektive

Мирјана К. Илић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет Ниш
Департман за србистику

УДК 801+811.163.41'366.5

МОРФОЛОШКО-СЕМАНТИЧКО ВАРИРАЊЕ УНУТАР ЛЕКСИЧКО-СЕМАНТИЧКЕ ГРУПЕ

У раду се полази од претпоставке да се у развоју деривационих гнезда једне лексичко-семантичке групе јавља доста подударња и правилности јер сви чланови деле заједничку архисему, и већи део секундарних семантичких компоненти. Сличности у семантичкој структури чланова групе, омогућавају им онда улажење у исту врсту формално-језичких односа.

Кључне речи: придев за основне боје, семантичко-деривационо варирање, деривационо гнездо, семантичка структура, полисемија.

1. Увод

Рад се бави анализом могућих формално-семантичких варирања унутар лексичко-семантичке групе придева за основне боје у српском језику.

Термин лексичко-семантичка група уводи Д. Гортан Премк (1997: 43): „Појмовна вредност је изражена оним елементом који носи апстрактну информацију о катего-

* mirjana.ilic@filfak.ni.ac.rs

ријалној припадности лексеме, о њеној припадности каквој широј лексичко-семантичкој групи речи, тј. групи у којој све речи имају исту појмовну вредност; управо из ових разлога овај се семантички елемент назива интегралном семантичком компонентом, интегралном семом за целу лексичко-семантичку групу или архисемом.”

Чланови једне лексичко-семантичке групе деле осим архисеме и већи број секундарних семантичких компоненти.

Лексичко-семантичка група придеви за основне боје (*део, црн, њлав, модар, црвен, зелен, жути*) може се посматрати и као низ лексема организован у хипонимијски низ са надређеним квазихиперонимом¹ – боја.

Данас није могуће проучавати творбу речи, а да се при том не узме у обзир семантичка димензија ових процеса.

Деривационо гнездо подразумева низ лексема повезаних са мотивном речју семантички, али и структурално јер чланице гнезда су лексеме настале различитим творбеним процесима: префиксације, суфиксације, композиције, конверзије од мотивне речи. Мотивна реч је обично проста, полисемантична реч и од богатства њене значењске структуре зависиће и квантитет семантичко-творбеног варирања, тј. број деривата унутар једног гнезда.

Даринка Гортан-Премк (1997:32–33) каже: „Способност речи да се семантички повезује са другим јединицама лексичког система у директној је сразмери са њеним семантичким садржајем; пуноћа садржаја води индуковању свих, или многих, семантичких односа; сиромаштво семантичког садржаја значи и сиромаштво

1 Твртко Прћић (1997:96) наводи да хипониме карактерише следеће: 1. хипероним и хипоним морају припадати истој врсти речи; 2. хипероним и хипоним су посебне лексеме; 3. и хипероним и хипоним су у језику остварене лексеме.

семантичких веза; а асемантичност искључује способност семантичког повезивања.”

Рајна Драгићевић наводи у вези са изведеним придевима који означавају људске особине у српском језику да се „испитивање статуса посебног значења једне лексеме у оквиру полисемантичке структуре којој то значење припада одмерава на основу творбене продуктивности тог значења” (Драгићевић 2000).

2. Хипотезе

У раду полазимо од претпоставке да лексеме једне лексичко-семантичке групе које имају исту архисему и исти или сличан, одређен број семантичких компоненти показују одређену правилност у семантичко-творбеном варирању, тј. да образују сличан број деривата са одређеним значењем и уз употребу одређеног, ограниченог броја творбених форманата и модела.

Могућност творбеног варирања, односно богатство деривационог гнезда условљено је семантичким комплексом који мотивна реч носи, уколико је семантички садржај лексеме богатији, богатије ће бити и њено деривационо гнездо. Дакле, како чланови једне лексичко-семантичке групе имају сличности и подударња у семантичким комплексима које носе, реално је очекивати да ће показивати и сличности у развијању и богаћењу деривационих гнезда.

Чињеница да су неки чланови групе више репрезентативнији од других не умањује њихове сличности у формално-семантичком варирању.

Анализирана је лексичко-семантичка група придева за основне боје у српском језику и њихова деривациона гнезда. Лексеме: *део, црн, црвен, њлав/модар, зелен и*

жуџи и њихови деривати ексцерпирани су из шестотомног речника Матице српске².

Одлучили смо се за ову групу лексема из неколико разлога:

- Придеви за основне боје су просте лексеме у српском језику.
- Ове лексеме припадају основном лексичком фонду и словенског су порекла.
- Лексеме за основне боје у српском језику су полисемантичне.

3. Анализа

Лексичко-семантичку групу чине придеви: *део*, *црн*, *црвен*, *џлав/модар*, *зелен* и *жуџи*.

Највећи број новостворених лексема добијен је у процесима деривације у ужем смислу речи, те ће у анализи од творбених форманата бити најзаступљенији суфикси.

	Бео	Црн	Црвен	Плав/ Модар	Зелен	Жут
Број моно-семантичних чланица гнезда	115	122	48	70	32	40
Број полисемантичних чланица гнезда	10	16	9	10	10	7
Укупан број лексичких значења	165	210	78	114	69	71

2 Као контролни је коришћен велики Академијин речник (РСАНУ).

Изведене лексеме добијене су углавном на три начина:

1. Најзаступљенији је модел семантичко-морфолошког варирања једног творбеног модела. Тако су рецимо настали једнореферентни деривати, нпр. речи субјективне оцене: *белац* – *белчић*, моционе речи *белац* – *белкиња* и двореферентни деривати где се мотивна реч јавља са целокупним семантичким садржајем (архисемом и семантичким компонентама нижега ранга).

2. Други начин је више пута поновљен акт семантичко-морфолошког варирања истог творбеног модела. Тако настају именички деривати са придевском творбеном основом: *белило*, *црвенило*, *йлавило*...

3. Трећи начин је када имамо два хомоформна творбена модела и два одвојена акта семантичко-морфолошког варирања чији се резултати повезују у једну лексему: нпр. *бељача* има седам семантичких реализација, два од именице *бељ*, три од придева *бео* и један од глагола *белии*.

Посматрано са семантичког аспекта у процесима деривације добијамо следеће значењске реализације:

Основно значење исказано придевом:

1. основно значење боје изражено придевом: *бео*, *црвен*, *зелен*, *жуи*...

2. ослабљено значење боје изражено придевом: *белкасѝ*, *беличасѝ*, *црнкасѝ*, *црвенкасѝ*, *йлавкасѝ*, *йлавичасѝ*, *модичасѝ*, *зеленкасѝ*, *жујикасѝ*...

3. појачано значење боје исказано придевом³: *белцаѝ*, *црнцаѝ*.

4. Оно што је светле боје исказано придевом: *бео*.

5. Оно што је тамне боје исказано придевом: *црн*.

Основно значење исказано именицом:

3 Важи само за придеве *бео* и *црн*.

1. Оно што је одређене боје: *белина, црнина..*
2. Средство којим се нешто боји у одређену боју: *белило, црвенило, њлавило, модрило...*

3. Обојеност простора, површина: *зеленило...*

Основно значење исказано прилогом:

1. Умањено значење мотивног придева: *жуџкасиџо, зеленкасиџо....*

Основно значење исказано глаголом:

1. Чинити се дате боје: *белиџи, црнеџи, њлавеџи....*
 2. Бојити у дату боју: *белиџи, црвениџи, жуџиџи....*
- Значења која се односе на визуелни ефекат светлог или тамног:

1. постајати светао, видан: *белиџи* (Дан се бели).

Апстрактна и фигуративна значења:

1. моралан, чедан: *део..*

2. неморалан: *црн..*

Називи везани за човека, расу, људску пут, косу, очи:

1. Човек одређене расе: *белац, црнкиња, белокожац, црвенокожац...*

2. Човек светле пути, косе и очију: *белац, њлавушан..*

3. Човек тамне коже, косе и очију: *црномањасиџ...*

4. Жена светле пути, косе и очију: *њлавка, белка, њлавуша..*

5. Жена тамне пути, косе и очију: *црка, црвенијерка (риђокоса)...*

Називи за људе:

1. Назив за свештеника: *белац, црноризац...*

2. Назив за припаднике неке војске или политичке групације: *белојардејац, црвеноармејац, црнорукац...*

3. Називи за лихвара: *зеленаш.*

Називи за животиње:

1. Називи за коња: *жуџаљ, њлавац..*

2. Називи за краву: *жуџуља, њлавка, белка...*

3. Називи за вола: *йлавоња, белоња...*
4. Називи за овна: *жуџочак...*
5. Називи за свињу: *делуја, црнуја...*
6. Назив за козу: *делка, жуџарица...*
7. Називи за птице: *жуџуља, йлавица (сеница), модруљица, црвендаћ, модровољка...*

8. Рибе: *жуџојерка, модрак, црнојерка....*

9. Инсекти: *жуџојрба (гусеница), црвеноїлавац....*

Називи за биљке:

1. Биљке које имају цвет одређене боје: *жуџика, модрац, црнојче, йлавейник...*

2. Неродно дрвеће: *црнобор, белобор...*

3. Родно дрвеће: *йлавка (шљива), црвенка (крушка), црвеника (јабука)...*

4. Коровске биљке: *жуџуља...*

5. Гљиве: *модрикача, црвенка....*

Називи за болести:

1. Назив за hepatitis: *жуџица, жућеница...*

Називи за земљу, земљиште: *жуџуља, црница, црвеница....*

Деривате су индуковале следеће семантичке компоненте: колоритна вредност, визуелни ефекат светао:таман, визуелни ефекат сјајан:мат.

Семантичко језгро придева за основне боје није превише богато, али с друге стране, чуло вида је доминантно чуло и визуелни надржаји остављају јак ментални траг. Својство колоритне датости не пружа много могућности за индукцију нових значењских реализација, али с друге стране омогућава развој разних типова асоцијативних веза (са когнитивног аспекта лако и брзо везујемо неки садржај или га одређујемо према боји).

С обзиром на снагу чула вида очекујемо богату полисемантичку структуру и велики број чланова у деривационом гнезду. Ипак, та очекивања бивају изневерена.

У групи доминирају придеви *део* и *црн* код којих се јавља и јасно диференциран визуелни однос светао: таман, који је битан индуктор нових значењских реализација.

Када анализирамо деривате придева за боје, видимо да човек њима покушава:

а. да организује елементе скупа неке категорија (разликује расе и нације по боји, људе исте заједнице, животиње, биљке....);

б. означава различите идеје и идејне приступе животу;

в. одређује нешто као позитивно и пожељно и обрнуто, негативно и непожељно.

4. Закључне напомене

1. Значењско језгро анализираних лексема чини колоритна датост плус визуелни утисци које одређене колоритне вредности изазивају.

2. Семантички и творбено (према броју деривата) доминантни у групи су придеви: *део* и *црн* јер они уједно представљају и крајње вредности скале (без боје (чист, бео) и толико засићен бојом да се губи сваки визуелни надражај (црн)).

У том смислу *део* и *црн* и нису боје, већ одсуство сваке боје и у том случају корелирају са светао, светло : таман, тама.

3. Због природе визуелних утисака семантичке вредности лексема као што су придеви за боје имају сви сличне деривационе дисперзије:

а) значење боје, тј. колоритне вредности изражене придевом, именицом, прилогом, глаголом;

б) значење обојености већег или мањег дела: бића (човек, животиња), биљке, простора, земљишта, обје-

ката и сл. што доводи до специфичне ситуације где лексеме релативно једноставне семантичке структуре мотивишу велики број лексема и њихових семантичких реализација односећи се тако на изузетно велики и разнолики број референата;

4. Семантичка хомогеност мотивних речи доводи до ситуације где се за све чланове лексичко-семантичке групе или за већи њихов број везују исти творбени модели и исти творбени форманти:

Примери: *белина, црнина, модрина...*; *белило, црвенило, зеленило, њлавило, црнило; црвенкасӣ, њлавкасӣ, модрикасӣ, белкасӣ, црнкасӣ, зеленкасӣ, жуѡкасӣ; белеѡи, црнеѡи, зеленеѡи, црвенеѡи, њлавеѡи; белиѡи, црниѡи, жуѡиѡи, црвениѡи, њлавиѡи, модриѡи; црноок, њлавоок, зеленоок, модроок;...*

5. Како је својство обојености универзално и осим колоритних вредности присутних у природи имамо практично неограничене колоритне могућности артефаката, номинационе вредности основних лексема и њихових деривата такође су практично неограничене, посебно с обзиром на то да се за сваку колоритну вредност вежу асоцијативним везама створене лингвокултуралне значењске вредности.

ЛИТЕРАТУРА

- Гортан-Премк 1997: Даринка Гортан-Премк, *Полисемија и организација лексичкој системи у српском језику*, Београд: Институт за српски језик.
- Гортан-Премк 2002: Даринка Гортан-Премк, Семантичко-деривациони речник српског језика, у: *Дескриптивна лексикографија стандардној језика и њене теоријске основе*, Београд, 103–111.

- Драгићевић 2001: Рајна Драгићевић, *Придеви са значењем људских особина у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик.
- Драгићевић 2000: Рајна Драгићевић, Традиционално и модерно у српској лингвистици (творба речи), *Лингвистичке актуелности* I/3, 2000, 101–108. <[www.staff.amu.edu.pl-sipkadan/TRIB43 HTML](http://www.staff.amu.edu.pl-sipkadan/TRIB43.htm)>
- Драгићевић 2002: Рајна Драгићевић, Придеви са значењем људских особина као део Семантичко-деривационог речника српског језика, у: *Дескриптивна лексикографија стандардног језика и њене теоријске основе*, Београд, 111–119.
- Ђуровић 2010: Сања Ђуровић, „Творбени потенцијал позајмљеница у оквиру лексичко-семантичке групе кућа и њени делови”, у: *Језички систем и уједињења језика, Српски језик, књижевност, уметност, књ. 1: Језички систем и уједињења језика*, зборник радова са научног скупа, уред. Милош Ковачевић, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет, 151–170.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику I и II*, Београд: Матица српска – Завод за уџбенике – Институт за српски језик.
- Лазић-Коњик 2012: Ивана Лазић-Коњик, Семантичко-деривациони потенцијал речи у откривању лексичких и културалних конотација (на примеру концепта живот), у: Рајна Драгићевић (ур.) *Творба речи и њени ресурси у словенским језицима*, Зборник радова са четрнаесте међународне научне конференције Комисије за творбу речи при међународном комитету слависта, Београд: Филолошки факултет, 609–621.
- Прћић 1997: Твртко Прћић, *Семантика и прајмајтика речи*, Издавачака књижарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад, 1997.
- СДРСЈ 2003: *Семантичко-деривациони речник српског језика I*, ред. Д. Гортан Премк, В. Васић, Нови Сад: Филозофски факултет.
- СДРСЈ 2006: *Семантичко-деривациони речник српског језика II*, ред. Д. Гортан Премк, В. Васић, Р. Драгићевић, Нови Сад: Филозофски факултет.

РМС – *Речник српскохрватској књижевној језика*, Матица српска, Матица хрватска, I–VI, Нови Сад, 1967–1976.

РМСЈ – *Речник српској језика*, Матица српска, Нови Сад, 2008.

Хлебец 1998: Борис Хлебец, Придевске изведенице у значењу боје, *Српски језик*, III/1–2, Београд, 323–335.

Mirjana Ilić

MORPHOLOGICAL-SEMANTIC VARIATIONS WITHIN THE LEXICAL-SEMANTIC GROUP

Summary

The comparative analysis of derivative nests of adjectives representing primary colours (white, black, blue/livid, red, green, yellow) confirms the initial assumption that similarities in semantic contents of motive words, which are, in this case, adjectives for primary colours, lead to similarities in the derivational behaviour of their derivatives. The inductors of new meanings of derivatives are the following semantic components: colouring value, visual effect light:dark, visual effect glossy:dim. As in every lexical-semantic group, certain lexemes are more prototypical, like adjectives white and black in this case, and they have the wealthiest derivative nests. The most productive suffixal morphemes are: -ina, -ast/-kast, eti, -iti.

Key words: adjectives for primary colours, semantic-derivational variation, derivative nest, semantic structure, polysemy.

Сања М. Куљанин*
Универзитет Источно Сарајево
Филозофски факултет
Катедра за србистику

УДК 801+811.163.41'36

НАРУШАВАЊЕ МОРФОЛОШКЕ НОРМЕ У САВРЕМЕНОМ СРПСКОМ ЈЕЗИКУ

Један језик тек нормирањем постаје језик, а чине га граматичка и правописна норма, лексичка, стилистичка. У раду се говори о морфолошкој норми савременог српског језика и издвајају примјери њеног нарушавања, који су веома фреквентни у скоро свим функционалним стиловима. Детаљније су приказана одступања од нормираних облика категорије аниматности и одступања у грађењу футура првог.

Кључне ријечи: морфолошка норма, категорија аниматност, футур први, футуроид.

* * *

У раду ћемо говорити о морфолошкој норми српског језика, тачније, како се и види из наслова, о њеном непознавању, а тиме и нарушавању. Наиме, свакодневно смо свједоци употребе погрешних облика промјенљивих врста ријечи у разним врстама текстова, понекад и у уџбеничкој и научној литератури, а да не говоримо колико таквих грешака чујемо код новинара, спикера,

* sanja.kuljanin@ffuis.edu.ba

водитеља, политичара, па чак и код наставника у школи и на факултету. А шта рећи када на пријемном испиту будући студенти праве катастрофалне правописне и граматичке грешке као нпр.: *бијо, *радијо, *љуцки, *хтјео, *видила, *желила, * ми би, ви би, *би смо, *с аутобусом, и многе друге. Зашто је стање такво, тешко је одговорити у једном оваквом раду, али најкраће речено проблем је у нашем образовању, цјелокупном друштву и држави. Прије него што укажемо на неке примјере нарушавања морфолошке норме и издвојимо и опишемо неке од најфреквентнијих, навешћемо основне карактеристике стандардног језика и норме.

Језик је друштвена категорија будући да је поникао у друштву, да постоји и развија се у друштву и да, као систем знакова и правила њиховог организовања, представља најсавршеније средство првенствено комуникације међу људима одређене друштвене заједнице и људског друштва уопште. Човјеку је биолошки дата способност комуницирања, *језичка способност*, која му омогућава да научи и употребљава систем језичких знакова, тј. омогућава му да језик научи, да стекне *језичко знање*, које се усваја од раног дјетињства па до краја живота, а које подразумијева познавање самог система знакова за споразумијевање, тј. *кода* (*комјениција* или *јознавање кода*) и правила за њихов избор, комбиновање и употребу (*комјениција комуникације*). Тек пошто савлада, у већој или мањој мјери, језичко знање (у оба назначена вида), човјек може да се служи одређеним језиком. Служење језиком у лингвистици се обично назива *језичка ујошреба* (Шипка 2006: 20). Дакле, битно је нагласити да сваки појединац језик мора да учи.

Један језик тек нормирањем постаје језик, а нормирање српског језика започиње 1814. године Вуковом стандардизацијом српског језика и његовим првим граматичким списом *Писменица српскога језика*, првом

граматиком која у називу има српски језик, за коју је осим стандардизацијског аспекта везан и национално идентитетски аспект. У развоју стандардолошких Букових идеја *Писменица* означава почетак, јер на дневни ред ставља рјешење двају најзначајнијих стандардолошких питања: а) питање српског правописа, и б) питање морфолошке структуре српског језика (Ковачевић 2018: 17).

Стандардни се језик дефинише на различите начине, али у основи је сваке дефиниције нормативност и полифункционалност. Настао је избором једног дијалекта, али се, управо зато што је нормиран, одваја од те своје „дијалекатске основице, постаје аутономан вид језика, који се развија по посебним законитостима и изграђује као наддијалекатски инструмент цивилизације и културе одређене друштвене заједнице, због чега му је једно од основних обиљежја висок степен уједначености, хомогености. Стога се ниједан стандардни језик не може поистовјећивати са својом дијалекатском основицом, а поготово не с народним језиком у цјелини (...) Изграђивање стандардног језика веома је сложен процес, који, заправо, никада не престаје” (Шипка 2006: 45-46). А једна од иманентних особина стандардног језика јесте управо његова нормираност. „Стандардни језик није органски идиом, и ниједно дијете без подучавања неће научити стандардни језик, него у најбољем случају неку ’мјешавину’ стандардног и супстандардног језика” (Ковачевић 2018: 49).

Стандардни језик, који припадници одређене заједнице употребљавају у књижевности, науци, образовању, администрацији, средствима масовне комуникације и у свакодневном споразумијевању, чине граматичка и правописна правила, тј. граматичка и правописна норма, али и лексичка и стилистичка. Норма стандардном језику омогућава да одржи своју

цјеловитост и разумљивост и да тиме обавља једну од најважнијих функција – културну функцију.

Када се говори о норми уопште, треба рећи да је норма скуп правила којима се утврђују друштвени односи у различитим областима живота, у образовању, моди, штампи, законодавству. Цивилизација почива на откривању, изграђивању и поштовању правила, па у свакој области друштвеног живота, од јела и одијевања до рада, забаве и разговора, постоје одређене норме понашања. Оне се од једног друштва до другог разликују, али оне увијек постоје и у сваком друштву се очекује да ће их се чланови колектива придржавати, док њихово кршење изазива друштвену осуду.

Тако и књижевнојезичку норму чини скуп правила о томе који су облици језичких јединица и језичких израза у књижевном језику допуштени, а који нису, укључујући скуп правила о употреби тих облика. Или друкчије речено, норма је скуп правила која одређују шта у стандардни језик улази, а шта не улази, тј. одређује се који се језички елементи у систему одређеног језика сматрају правилним и потребним језику као стандарду, а који не сматрају.

Норма стандардног језика није природна појава, за разлику од *језика*¹ који то јесте. Она настаје у одређено вријеме и у одређеним друштвеним условима као резултат рада научника и језичких стручњака, а на њено обликовање знатно утичу друштвено-политичке прилике и историјски развој друштва и језика у коме норма настаје и за употребу прописује. Развој језика и

1 *Природни језик* у својој свеобухватности јесте *пошеницијал* за *нормирање*, база из које је издвојен избор језичких средстава, нормом прописан за употребу, па се тако само по себи разумије да сваки *нормом описан језик* није природни органски идиом, него је *неоргански идиом*, јер је уређен свјесном интервенцијом институција друштва.

друштва условљава веће или мање, брже или спорије промјене у самој норми, што значи да једном донесена норма није непромјењива иако мора бити стабилна да би се одржао ниво писмености генерација које се образују и живе у датом мјесту у одређеном временском пресеку.

Треба нагласити разлику између *имплицитне* или *инхерентне* норме, као природне и спонтане, коју има сваки језички идиом, дакле и органски, и *експлицитне*, *прескриптивне* или *стандарднојезичке* норме, „која је резултат нормирања, тј. прописивања и друштвеног наметања ширем језичком колективу у процесу стандардизације, она се учи у школама, према њој се равнају сви они који говоре и пишу стандардним језиком и у складу с њом интервенишу наставници и лектори кад исправљају писмене саставе и дотјерују текстове за објављивање” (Шипка 2006: 47).

А у вези са нормом стандардног језика јесте и култура говора. Наиме, „култура у ужем значењу јесте степен усавршености постигнут у овладавању неком облашћу знања или умијећа и уопште друштвеног живота (нпр. музичка култура, ликовна култура, култура одијевања, култура комуникације, па и култура говора). Култура је још и степен образовања, начитаност, просвијећеност, пристojност у понашању итд. А „култура говора је вид духовне културе. То је степен усавршености властитог говора, тј. овладавања вјештином правилног, тачног и течног исказивања властитих мисли и осјећања и успјешне комуникације с другим члановима говорне заједнице” (Исто: 86, 88).

Дакле, културе говора нема без познавања граматичке и осталих норми српског језика. У граматичку спада морфолошка норма, што и јесте тема нашег рада, али у смислу да говоримо о нарушавању те норме српског језика. Општепознато је да се морфологија, као

дио науке о језику, бави ријечима, њиховим врстама и облицима.

Морфолошка језичка област може се проучавати у оквиру описне морфологије и нормативне морфологије, која се бави морфолошком стандарднојезичком нормом. Одступања од морфолошке норме веома су фреквентна јер говорници српског језика у свом образовању најчешће не савладају у довољној мјери морфолошку норму, а можда и зато што сматрају да та одступања нису у великој мјери пресудна за разумијевање садржаја комуникације. Међутим, како ћемо видјети на примјерима нарушавања морфолошке норме који су издвојени у овом раду, неријетко се различити семантички садржаји у оквиру неке граматичке категорије изражавају различитим формама, са којима говорници српског језика недовољно граматички образовани нису упознати. Многи од њих сматрају да се њихова, инхерентна норма не разликује од стандарднојезичке, али прије ће бити да већина није ни упозната са постојањем и значењем ни једне ни друге норме.

А нарушавање морфолошке норме запажа се код готово свих врста ријечи. Треба напоменути да није лако, не само у овом раду него уопште, пописати сва одступања од морфолошке норме и направити некакав прецизан и коначан списак, али свакако да је потребно утврдити, објаснити и прецизно и јасно описати језичке облике код којих су одступања најчешћа. Код именица су то свакако грешке у вези са падежним облицима. Говорници српског језика, нпр. када је ријеч о именицама мушког рода прве врсте промјене именица веома често не знају за једнакост облика генитива и акузатива именица које означавају живо, а једнакост облика номинатива и акузатива код именица за неживо, а у вези с тим је онда и погрешна употреба акузатива односне замјенице *који*, о чему ћемо касније и детаљније гово-

рити будући да је то једно од веома честих нарушавања морфолошке норме; колебања у вези са обликом вокатива такође су честа, а затим и у вези са граматичким наставком инструментала због утицаја завршног сугласника основе; исти је случај и са номинативом множине, у том падежу често се могу чути и кратки облици умјесто дужих с инфиксом -ов-, -ев-; када је ријеч о првој врсти именица, често се гријешу и у номинативу једнине код именица на -лац јер се јавља погрешан облик на -оц, а још чешће погрешан генитив множине, а све је у ствари у вези са преласком *л* у *о*; у другој врсти промјене именица најчешће се гријешу у суплетивним облицима множине именица средњег рода с проширењем основе сугласником *и*, у форми збирне именице на -ад, за шта се употребљавају облици једнине именица четврте врсте, нпр. у дативу пиладима умјесто пилади; у трећој врсти промјене именица, гдје спадају све именице, и женског и мушког рода, са номинативом на -а, колебања су честа у вокативу једнине и у генитиву множине; када је ријеч о придјевима, већ одавно се запажа да су говорницима српског језика облици одређеног и неодређеног вида придјева скоро потпуно непознати, а веома често употребљавају погрешне облике компаратива и суперлатива придјева *висок*, *сирој*, *чистиј* и прилога *радо* (умјесто виши, строжи, чистији, радије чује се височији или вишљи, строжији, чишћи, рађе), а често се у аналитичком компаративу, чији основни облик чини прилог више / мање и позитив придјева, овај облик позитива замјењује обликом компаратива, нпр. више горчи умјесто више горак; у вези са замјеницама, норма се најчешће нарушава при употреби повратне замјенице за свако лице *себе*, *се* и присвојне замјенице *свој* / *а* / *е*, те замјенице *све*, за средњи род; бројеви све више теже ка непромјенљивости, а ако се случајно и деклинирају, дешава се да се замијени род, па умјесто

двју земаља имамо *двају земаља*; много се гријешу и при употреби глагола будући да је за њих карактеристичан највећи број граматичких категорија па тако и различитих облика; неке од најчешћих нормативних грешака су: изузетно фреквентна погрешна употреба презент глагола извинити (се) – извиним, извиниш, а не извинем, извинеш, јер су то облици глагола извинути; исти случај је и са глаголом заспати: умјесто заспим, заспиш, употребљава се облик заспем, заспеш, што је презент глагола засути; и глагол сломити веома често се у презенту погрешно употребљава па се говори и пише сломијем, сломијеш умјесто сломим, сломиш, а глагол попети умјесто попнем, попнеш, најчешће се употребљава као попењем, попењеш; издвојићемо и погрешне примјере употребе глаголског придјева трпног као што су нпр. донешен, пренешен, изнешен, умјесто донесен, пренесен, изнесен и други; ту су и погрешни облици глаголског прилога садашњег, футура првог, императива, употреба непрелазних умјесто повратних глагола и једна од најфреквентнијих погрешна употреба потенцијала са обликом *би* у свим лицима: није дозвољено у културној комуникацији говорити нпр. ми би дошли, ви би дошли умјесто ми бисмо дошли, ви бисте дошли, па у вези с тим шта значи обавјештење за грађане на једном ТВ каналу „Плаћајте електричну енергију да би је имали” осим „плаћајте ви да би је они имали”.

Једно од најчешћих одступања од морфолошке норме у савременом српском језику у вези је са *кашијоријом анимайносии* (категорија живо/неживо). Та категорија остварује се морфолошким средствима под којима подразумевамо разлику у падежним наставцима именица мушког рода које се у основном облику, номинативу јединине, завршавају на консонант или нулти наставак, и то по правилу да је њихов акузатив јединине када означавају нешто живо једнак генитиву (Н јд.

јелен – Г/А јд. *јелена*), а када означавају нешто неживо акузатив је једнак номинативу (Н јд. *јрозор* – А јд. *јрозор*). Тако је наведено и у граматикама, тј. констатује се да аниматни референти имају акузатив једнак генитиву, а инаниматни акузатив једнак номинативу, а затим се наводе изузеци од овог правила, тј. случајеви гдје је облик акузатива неочекиван са семантичког аспекта категорије аниматности, али нема опширнијег и детаљнијег тумачења категорије аниматности. У *Грамаџици српског језика* (Станојчић, Поповић 1997: 75) наводе се сљедећи изузеци: 1) акузатив једнине збирних именица које означавају бића има завршетак једнак номинативу: „Видели смо *чојор* вукова; Видели смо *одрег* (*баџаљон, ескадрон*) војника”. Овакве и сличне именице у свијести говорника доживљавају се као неиздиференцирани скуп једники, па им је акузатив једнак номинативу, као и код именица које значе нешто неживо и апстрактно; 2) акузатив једнине једнак номинативу имају и именице м.р. које су имена предмета, ствари добијена по њиховим проналазачима: „Купили су *рендјен*; Видели су *цейелин*”; такође и именице које су називи мјеста (географских), листова и др.: „Отпутовали су у *Свети Стефан*; Они редовно читају *Јез*”; 3) акузатив једнине именица м.р. које су имена (називи) умјетничких дјела, дакле, предмета, ствари, а носе те називе по именима бића има облик једнак генитиву: „Читали смо *Шћејана Мало*; Видели смо *Победника*”.

Међутим, разграничење између значења живог и неживог као једини критеријум за одређивање норме у вези са овом категоријом није довољно да обухвати и језичку праксу говорника српског језика, јер многи случајеви се не могу подвести под то правило. Проблеми, недоумице и нарушавање норме када је ријеч о наведеном синкретизму произлазе из недовољно јасне дефиниције категорије аниматности, тј. није детаљније

разрађено шта се то на језичком нивоу сматра живим, а шта неживим садржајем. Примјери неочекиване употребе облика акузатива указују на комплексност ове проблематике и на постојање не само семантичких, морфолошких и синтаксичких критеријума већ и оних који су повезани са ситуацијом и дискурсом. Говорникова несигурност у погледу статуса референта може бити мотив за употребу једног или другог облика акузатива, тј. да ли ће бити једнак номинативу или генитиву, па тако именице које означавају живо нпр. „физички мала створења, као што су микроорганизми, нпр.: одсуство антитела на *вирус*, открио је *бацил* туберкулозе, али и примјери из научног текста: открио је *вируса*, ставио је тек ’рођеног’ *микроба*; или непотпуно развијени организми попут ембриона; или бића која се не крећу, нпр.: Кад пресечемо *сунђер*..., Ларве се везују за дно и свака израста у мали *йолий*, али када се одражава говорниково знање о реалном статусу референта, нпр. биолога, имамо примјере: Додај ми тог *сунђера*, Изолујте *йолија*; или егзотична бића која су у језик ушла као називи за храну у стилски неутралним контекстима, нпр.: *Бакалар* налити водом..., *Ослић* ставити у цеდიљку...; јести *ослић* / јести *ослића* / појести целог *ослића*, *бакалара*, *јасиоја*, имају акузатив једнак номинативу али и генитиву (Стефановић 2008: 109). Варијација може бити узрокована и случајевима када се нпр. именица која означава живо користи као инаниматни објекат, нпр. На исти *црвић* може се ухватити више риба; или када је ријеч о називима часописа, новина, врсти аутомобила као инаниматних али који су име добили према наком аниматном референту. Недоумице и колебања нарочито су изражени у вези са називима спортских клубова, па се у језику спортских новинара, извјештача и коментатора могу чути сљедеће варијације, када је назив клуба са основним значењем нечег

живог, нпр.: „надиграли су *Радник*”, „треба да рачуна на Партизана”, „савладала је Партизан”, али и када је назив клуба са основним значењем нечег неживог, гдје би акузатив увијек морао бити једнак номинативу као у примјерима „Милошевић први пут предводи *Челик*; Искра победила *Леотар*”. Међутим, има и примјера који нису у складу с нормом, нпр. Звезда дочекује *Вележа*, а Олимпија *Марибора*” (Караџа-Гарић 1979: 294). Исти је случај и када је ријеч о аутомобилима, нпр: „купио сам *форда*”, „стигла је роба за *форд*”, гдје су колебања још чешћа, па се често може чути и прочитати да неко вози *фолксвајена*, *фиат* и др. умјесто облика *фолксвајен*, *фиат*. Дакле, језичка пракса показује да је подједнако уобичајен акузатив једнак генитиву или номинативу, што указује на недоумице у свијести говорника у вези са категоријом живо / неживо, тј. на то да ли ће превладати свијест да је оно што се означава именом живог бића неживо, или обрнуто. Зато су се почели „јављати и други критерији који утичу на понашање ових именица, као што је, на примјер, да ли је именица употријебљена сама, без икаквих других могућности да се исказе њено падежно значење, или је с приједлогом (акузатив је једнак номинативу ако је назив спортског клуба са основним значењем нечег живог употријебљен с приједлогом): ’изјавио је да навија за *Партизан*’, ’ко навија за *Железничар* и *Борац*’, или се уз њу налази било која ријеч која је на неки начин допунски објашњава и сл.” (Караџа-Гарић 1979: 292-294). Од дословног правила одступају и имена шаховских фигура, која, иако представљају предмете, имају акузатив једнак генитиву, јер већина шаховских фигура у свом основном значењу носи обиљежја живих бића, па играч своје фигуре посматра као активне учеснике игре. Такође, и акузатив у случају персонификације предмета и појава има облик генитива. А именице које

могу имати значење и живог и неживог прилагођавају се контексту, што потврђује и језичка пракса, те се онда и управљају према основном правилу (нпр. именице *носач*, *рак* и др.).

На синкретизам у вези са категоријом аниматности могу утицати и психолошки, емоционални разлози. Један од примјера јесу именице *мрџвац* и *џокојник*, које се иначе и у граматикама помињу, чији је акузатив увијек једнак генитиву као код аниматних именица будући да означавају биће које је још недавно било живо. Дакле, ту одлучују психолошки разлози, а исто се може рећи и за именицу *леш*, која такође означава нешто што је било живо, али њен акузатив је, за разлику од именица мртвац и покојник, у складу са основним правилом, тј. једнак је номинативу (*налик на леш*, *узеће леш*, *џренио леш*). „Значење именице *леш* је много шире него значење именица *мрџвац* и *џокојник*. *Леш* може бити и људски и животињски. То је нешто много даље него *џокојник* или *мрџвац*. Нећемо никад, осим у изузетним ситуацијама, рећи за неког блиског или познатог да 'идемо видјети његов *леш*' него 'видјети *мрџваца* или *џокојника*'. (...) *Леш* је лишен особина субјекта, он је само објекат. (...) Ширина семантичког поља ових именица је у обрнутој сразмјери са емотивном ангажованостићу говорног лица” (Гарић 1975: 40-41).

Наведени и многи други примјери варијација показују комплексност категорије аниматности, те и не изненађују честа огрешења о норму говорника српског језика у вези с тим, јер многи од њих ни сасвим једноставна правописна и граматичка правила нису савладали, па тако ни основно правило о категорији аниматности, што вјерно показују примјери које можемо чути од новинара и водитеља у забавно-информативним емисијама попут: Пјевачица од мужа добила *џиџа*; Да се разбудимо уз *доброј рийма*; Како би побољшао *свој моџора*...

Међутим, предмет нормативних проблема и упозоравања јесте и акузатив придјевске замјенице *који*, јер се при употреби облика *којеї(а)* / *који* веома често занемарује разлика између та два облика и одступа од правила категорије живо/неживо. Наиме, акузатив јединине мушког рода замјенице *који*, у складу с основним правилом аниматности, ако се односи на нешто неживо, мора бити једнак номинативу (*који*), а ако се односи на нешто живо, биће једнак генитиву (*којеї/којеїа/коїа*). Међутим, разликовање живо/неживо веома је поремећено код ове замјенице, поготово када се она односи на нешто неживо, а употребљава се акузатив у облику *којеї(а)/коїа* умјесто *који*, нпр.: *напад коїа* су започели, програм *коїа* смо усвојили, документ *којеї* су потписали, добио је признања за посао *коїа*...; једини озбиљан лист, *коїа* праве...; филм *којеї* сте гледали, једанаестерац *којеї* је одбранио; мост *којеї* је прешао итд.

Како се може објаснити таква појава? Посљедица изједначавања акузативног облика с генитивним јесте разликовање акузативног облика од номинативног. „Тиме је постигнуто да објекат изражен акузативом буде исказиван на начин који га недвосмислено разликује од субјекта, израженог номинативом... Повежемо ли ово с употребом *којеї(а)* умјесто *који*, излази да је наведена употреба примјер ширења морфолошке разлике између објекта и субјекта и на мушки род за неживо... Облик *којеї(а)* има практичну вриједност јер одмах даје до знања да је ријеч о објекту, а не о субјекту. Та предност *којеї(а)* над *који* може бити довољан разлог за даље ширење облика *којег(а)* у акузативу” (Кордић 1993: 105, 108). Ширењу облика *којеї(а)/коїа* умјесто *који* допринијела је и напоредна употреба зависних реченица са релативном замјеницом *шїио*. „Наиме, облик *їа* који прати замјеницу *шїио* долази послїје именица које значе и живо и неживо: Човјек *шїио їа* је видио...;

Гол *шїо іа* је постигао... Пошто су ове конструкције синонимичне, исти је облик акузатива личне замјенице 3. лица (*їа*) и за биће и за предмете утицао да се та особина пренесе и на замјеницу *који*, па да њен облик акузатива у функцији објекта буде такође исти (*коїа*), без обзира да ли се ова замјеница односи на биће или на предмет. То није књижевно привлачан облик, јер је дистинкција живо/неживо у језику неуништива категорија” (Ковачевић 1979: 291). У научној литератури је потврђено да у вези са овом категоријом „идеално стање у српском језику ремете полисемија, гранични статус референта, антропоморфност и антропоморфизација са зооморфношћу, аналогија, меронимијски принцип, принцип збирности, градивност и збирно-градивност и принцип бесмртности” (Алексић 2019: 171), а све то довољно језички образованим говорницима српског језика компликује употребу облика у складу са нормом.

Због свега наведеног, а и због многих других, овдје непоменутих семантичких параметара, јасно је да аниматност у језику није једноставна категорија, али није несавладива, поготово су основна правила довољно јасна. Будући да је нарушавање норме у вези с тим најчешће при употреби акузатива једине именица мушког рода које означавају неживо, а тиме и при употреби акузатива придјевске замјенице *који* када се она односи на неживо, требало би у граматицама детаљније тумачити категорију аниматности и указати на семантичке параметре који утичу на ту проблематику.

Издвојићемо још једно веома фреквентно нарушавање морфолошке норме, можда и чешће од претходног, а то је употреба конструкције *да+їрезенї* умјесто *инфинитива* при грађењу глаголског облика *фуїура їрвої* (нпр. умјесто Ја *ћу оїїићи*, а ти *ћеш осїаїи* све чешће се употребљавају нестандардни облици Ја **ћу да одем*, а ти **ћеш да осїанеш*). У српском језику сви

лични глаголски облици су морфолошки или прости или сложени. Међутим, футур први је специфичан по томе што може бити и прости и сложени глаголски облик, нпр. *чиџаћу* и *ћу чиџаџи* (разлика је у статусу енклитичког облика глагола *хијјеџи*), а глаголи на *-ћи* увијек имају сложени облик, нпр. *ићи ћу*, *доћи ћу*, *йоћи ћу* и слично, па ни у ком случају у стандардном српском језику не смију бити употријебљени ненормирани облици *ићу, *доћу, *поћу. И то је данас веома распрострањено одступање од норме, за шта нема оправдања јер правило је сасвим јасно. Нешто је компликованији проблем за мање граматички образоване говорнике српског језика у вези са, како смо већ навели, употребом конструкције *да+џрезентџ* умјесто *инфинитива* уз енклитички облик помоћног глагола *хијјеџи* – *ћу*, *ћеш*, *ће*, *ћемо*, *ћеџе*, *ће*, па *ћемо* у разговорном, али и у свим осталим функционалним стилевима умјесто нормираних облика, нпр. *Он ће доћи*, *Ја ћу радити*, *Ви ћеџе радити* и слично, најчешће чути и прочитати ненормиране облике *Он ће да дође*, *Ја ћу да радим*, *Ви ћеџе да радите*. Овакви, ненормирани примјери у ствари су хибридна форма футура првог и сложеног глаголског предиката, јер „енклитички облик глагола припада само футуру, а конструкција *да+презент* замјењива инфинитивом припада само сложеном глаголском предикату” (Ковачевић 2015: 9). У научној литератури та форма названа је адекватним термином *футуриод* (Симић 2009: 51-55). Та конструкција, дакле, комбинује дијелове творбе футура и творбе сложеног глаголског предиката и веома је честа, поготово у новинарском језику. У граматичкој и научној литератури о овој конструкцији даје се само квалификација о њеној нормативности или ненормативности без експлицитно наведених критеријума на којима такве процјене почивају и без позивања на два најбитнија норматив-

на критеријума, критеријум системности и критеријум сврсисходности². Детаљно, прецизно и аргументовано о овој теми и ненормативном статусу форме да+презент у оквиру футура првог, на основу критеријума системности и сврсисходности, у раду *Међуоднос фуџура њрвој и фуџуроида* пише М. Ковачевић (2015: 11-46). Ту се потврђује да се фуџуроид не може сматрати системским морфолошким обликом футура, јер негира творбено системско правило, зато што комбинује два лична глаголска облика, укључује неглаголску ријеч – везник *да* (а знамо да сви морфолошки глаголски облици у свом саставу имају само глаголе); затим, у вези са критеријумом сврсисходности, фуџуроид је потпуно не-сврсисходан због творбене рестриктивности (јер се не твори од модалних глагола), због сужене дистрибуције (јер због блокиране позиције енклитике не може доћи на почетку реченице) и због значењске неспецификованости (јер нема ниједну семантичку нијансу која би га одвојила од сложеног футура). Зато је фуџуроид само карактеристика разговорног језика, а преко њега и одређених жанрова публицистичког, али неријетко и осталих функционалних стилова, те има само комуникативну вриједност футура првог, али не може имати стандарднојезичку вриједност. Треба истаћи да неки

2 „Критериј системности као основни потребно је комбиновати још с критеријем сврсисходности (који подразумева комуникативностилску вриједност системне језичке чињенице). Тако би се метод нормативности (...) могао темељити на комбинацији критерија системности и критерија сврсисходности. Први уважава језичке а други комуникативне и стилистичке законитости. Уколико нека језичка чињеница задовољава оба критерија, нужно би морала стећи нормативни статус, уколико пак један од њих не задовољава, не би се могла сматрати књижевнојезички прихватљивом. При том се потпуно из критерија искључују ’језичко осјећање’, ’језик добрих писаца’, а чак и ’фреквентност у употреби...’ (Ковачевић 1996: 127).

аутори ову појаву приписују српском стандарду, па како бисмо демантовали такве изјаве и показали да инфинитив нисмо избацили из српског језика (јер се и у оквиру сложеног глаголског предиката уз фазни или модални глагол чешће употребљава конструкција да+презент, али будући да на располагању имамо и инфинитив који у оквиру овог предиката увијек може замијенити презентску конструкцију, треба се служити објема могућностима да би се избјегло какофонично „дакање”, нпр. умјесто: Мислила сам *да знаш да њеваиш*, стилски је свакако боље: Мислила сам *да знаш њјевајиш*) треба га и употребљавати онако како норма препоручује, дакле у сложеном облику футура првог, а понекад од значења исказа зависи да ли ћемо употрејевити инфинитив или да+презент, нпр.: Он *неће њуишовајиш* (констатација или наредба), Он *неће да њуишује* (значи нешто сасвим друго, да он не жели ићи на пут). На ненормативност у вези са футуром првим, као уосталом и на многе друге језичке неправилности, треба на вријеме реаговати у настави српског језика, јер немаран однос према стандардном језику показатељ је незнања и некултивисаног језичког израза.

У процесу овладавања нормом јављају се бројне потешкоће у вези са усвајањем појединих нормативних рјешења због чега се у готово свим функционалним стиловима могу запазити одступања од морфолошке али и осталих норми српског језика. Нарушавање морфолошке норме може се повезати са утицајем инхерентне норме говорника и игнорантским односом према стандарднојезичкој норми због става да та одступања нису у великој мјери пресудна за разумијевање комуникационог садржаја. Различити семантички параметри који захтијевају одређену форму, што је случај, како смо видјели, са категоријом аниматности, могу изазвати недоумице и колебања говорника српског језика, а такође

и аналогија с другим облицима у стандардном језику. Проблем је и то што се граматичари у школском образовању не поклања довољно пажње, лекције се пребрзо прелазе, само да би се задовољила форма, а мали број часова није довољан да би се градиво утврдило и примијенило у тексту и комуникацији.

Треба нагласити да је обавеза цјелокупног друштва да бригу о језику препусти квалификованим лингвистима, јер само они могу водити језичку политику. То значи да јавне и политичке установе, издавачке куће, те радио-телевизија морају имати лекторе, који ће водити главну ријеч у чувању језика и стандарднојезичке норме. Свако одступање од норме као посљедица незнања или немарног односа увијек је по језичку културу штетна појава. Непознавање стандарднојезичке норме и одсуство опште културе изражавања у друштву свакодневно примјећујемо, поготово у писаним и говорним медијима, па чак и у образовном систему, што је посебно поразно, јер није ријеткост да и факултетски образовани, међу којима и предавачи у школи али и они универзитетски, свакако и политичари, нису довољно језички образовани. Због тога је неопходно изучавати и његовати стандардни српски језик и подизати језичку културу и лингвистичко образовање на виши ниво, будући да је сада на сасвим ниском нивоу и са много актуелних проблема у језичкој пракси.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексић 2019: Данило Алексић, *Категорија анимативности и форма акузатива у српском језику*, докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет;
<<https://nardus.mpn.gov.rs/bitstream/handle/123456789/12133/Disertacija.pdf>> (10. 2. 2021)

- Гарић 1975: М. Гарић, „Једнакост акузатива с номинативом или генитивом у једнини именица прве врсте”, *Књижевни језик*, IV/3-4, Сарајево: Институт за језик, 35–48.
- Караџа-Гарић 1979: М. Караџа-Гарић, Купити фиат или фиата? у: *Наш језик у њакси*, Сарајево: Институт за језик и књижевност, Одјељење за језик, 292–294.
- Ковачевић 1979: Милош Ковачевић, „Побркани акузатив”, у: *Наш језик у њакси*, Сарајево: Институт за језик и књижевност, Одјељење за језик, 290–292.
- Ковачевић 1996: Милош Ковачевић, *Сушњасивено и мимолредно у линивисџици*, Никшић: Унирекс.
- Ковачевић 2015: Милош Ковачевић, *О реченици и њеним члановима*, Београд: Јасен.
- Ковачевић 2018: Милош Ковачевић, *Бијне србисџичке наџомене*, Београд: Јасен.
- Кордић 1993: Сњежана Кордић, „Који и којега”, *Језик*, 40/4, Загреб, 105–108.
- Симић 2009: Радоје Симић, Нормативни и употребни статус футуроида ЂУ/ЂЕШ...+ДА+ПРЕЗЕНТ, *Научни сасџањак слависџа у Вукове дане*, 38/1, Београд, 51–55.
- Станојчић, Поповић 1997: Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Грамаџика срџскоџ језика, уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стефановић 2008: Марија Стефановић, *Кашеџорија анимайносџи у срџском и руском језику*, Нови Сад: Академска књига.
- Шипка 2006: Милан Шипка, *Кулџура џовора*, Сарајево: Институт за језик.

Sanja Kuljanin

VERSTÖßE GEGEN DIE MORPHOLOGISCHEN NORM IN DER ZEITGENÖSSISCHEN SERBISCHEN SPRACHE

Zusammenfassung

Die Arbeit befasst sich mit der morphologischen Norm der modernen serbischen Sprache und hebt Beispiele für diese Verstößehervor, die in fast allen Funktionsstilen sehr häufig vorkommen. Abweichungen von den standardisierten Formen der Animatitätskategorie und Abweichungen in der Bildung der Zukunftsform werden detaillierter dargestellt.

Die Grundregel der Kategorie Animatität in der serbischen Sprache bezieht sich auf männliche Substantive in den Singularformen, die im Nominativ mit einem Konsonanten enden, und impliziert den Synkretismus von Genitiven und Akkusativen für animierte Substantive und Akkusative und Nominative für unbelebte Substantive. Dies hängt auch mit dem Adjektivpronomen *koji* zusammen. In abhängigen Sätzen hat es sowohl die Funktion einer Konjunktion als auch eines Satzmitglieds, und seine Form richtet sich nach der Bedeutung des Substantivs auf die es sich bezieht. Abweichungen von der Norm treten im Akkusativ am häufigsten auf, wenn etwas Unbelebtes bezeichnet wird, und die Form des Genitivs wird anstelle des Nominativs falsch gebraucht. Abweichungen werden meist durch unterschiedliche semantische Parameter verursacht, was die Auswahl der geeigneten Form für die Serbisch sprechenden Personen erschwert. Eine Verletzung der Norm bei Verwendung der Zukunftsform bezieht sich auf die Häufigkeit der Konstruktion *da + Präsens* anstelle des Infinitivs bei der Bildung dieser Verbform. Solche normabweichende Beispiele sind in der Tat hybride Formen des Futur I und von komplexen Verbprädikaten. Semantische Gründe wirken sich in diesem Fall auch auf Abweichungen von der Norm aus.

Schlüsselwörter: morphologische Norm, Animatitätskategorie, Futur I, Futuroid.

Сања Ж. Ђуровић*
Универзитет у Крагујевцу**
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

УДК 801+811.163.41'366.5

СТАТУС ЛЕКСЕМЕ *ПРЕ* У СИСТЕМУ ВРСТА РЕЧИ

Предмет рада јесте морфосинтаксичка анализа лексеме *пре* у систему врста речи на основу нормативних речника и корпуса. Пошто се у нормативним речницима јавља и као прилог и као предлог и то је потврђено кроз две посебне одреднице, јасно је и лексикографски указано на полифункционалност ове лексеме која у зависности од контекста може припадати двома врстама речи. Циљ рада је да се на примеру једне лексеме покаже како се могу анализирати речи које имају могућност полифункционалности односно конверзије, како се ови процеси, најчешће, називају у србистичкој литератури.

Кључне речи: морфологија, конверзија, непроменљиве речи, прилог, предлог, српски језик

1. У систему врста речи међу непроменљивим речима налазимо највише примера полифункционалности речи код којих изван контекста можемо рећи

* sanja.djurovic@filum.kg.ac.rs

** Рад је урађен у оквиру пројекта 178014: *Динамика сѝрукѝура савременој српској језика*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

којој врсти речи примарно припадају, али тек у контексту можемо прецизно одредити класу. Већина непроменљивих речи у оквиру морфолошке анализе има поделу на праве и неправе. Управо су неправе речи оне које примарно припадају некој другој класи¹. Такав је случај и са лексемом *йре* која је примарно прилог, али се може јавити и као предлог. Бројни су примери полифункционалности међу непроменљивим речима и већина је забележена у нормативним речницима што олакшава и анализу (нпр. *како* – прилог и везник; *шишо* – заменица, прилог, речца и везник²; *већ* – прилог и везник, *йошишо* – прилог и везник и сл.).

На основу *Речника српског језика* Матице српске³ (2007), примера из корпуса и на основу литературе, циљ рада је да се на примеру једне лексеме покаже како се могу анализирати речи које имају могућност конверзије. Циљ је да се подстакну истраживачи на опширнија истраживања овог питања која би била веома значајна за морфологију и морфосинтаксу.

2. Прилози (адверби) су непроменљиве речи које стоје уз глаголе, придеве, именице или друге прилоге и обележавају неки од њихових пратилачких момената (као што су начин и околности вршења радње, ступањ неке особине, количина и др.). За разлику од придева, прилози не указују на односе између онога што значе речи уз коју стоје па је то разлог зашто су непроменљиви.

Прилошке речи описују свој садржај двојако: самостално или везујући се, најчешће, за глаголске или придевске речи. По значењу могу се поделити на: количинске (*много, мало, више* и сл.), описне (*лепо, добро, лоше* и сл.), месне (*тшамо, овде, иде* и сл.) и временске

1 О правим и неправим врстама речи писано је у раду који ће бити објављен у зборнику са *Научног скупа слависта у Вукове дане*, Ђуровић 2021 (у штампи).

2 О овом питању више у Прањковић 2013: 238–246.

3 У даљем тексту РСЈ.

(*јуче, данас, увек* и сл.). У реченици су прилози најчешће у функцији прилошке ознаке. У тој функцији, тј. када стоје уз глагол, прилози изричу место, време, начин или узрок вршења радње, количину. Прилози могу стајати и уз придеве и уз прилоге или прилоге изведене од придева, и тада указују на степен, ступањ особине која се казује тим придевима или прилозима, тј. у синтагми с придевима или другим прилозима имају улогу интензификатора. Неки прилози могу стајати и уз именице ако оне значе радњу (нпр. Волео је шетње *ноћу*). Посебне облике за исказивање већег степена или количине, јачине, разлике у времену и простору и слично (категорију компарације) могу имати прилози за начин или количину, као и неки прилози за место и време.

„Узајамност прилога са тзв. помоћним речима: предлозима, свезама, речцама. То су неке тзв. *међукаџијерије* или прелазне појаве, које, иначе, нису ретке на подручју помоћних речи.

Познати су *йрилози-йредлози*: *више, ниже, йре* и *йосле* који се редовно наводе у граматицама, а могао би се навести још цео низ аутосемантичких предлога који се могу употребити и уз глагол у функцији прилога: *близу, йрошйив, насуйройи, насйрам, унушар, около, уйркос, украј, йоврх, удно, садна, усред, изван (ван), мимо, ис-йред, изнад, исйод, иза, између*, итд. Услов да ове речи буду прилози јесте, наравно, прилошка функција околности, да стоје уз глагол” (Стевовић 1974–1975: 106).

„Двојаку употребу као прилози и предлози имају близу, пр(иј)е, посл(иј)е, компаративи *више* (‘изнад’) и *ниже* (‘испод’), преко (с изразитим гласовним разликама: преко/пријек) као прилог, ненаглашено преко [ек. и ијек.] као предлог) и најзад ван, које је прилог само у хрватском, док се као предлог нормално употребљава у Србији” (Клајн 2003 II: 387).

Прањковић прилоге описује као најразнороднију врсту речи и како у строгом смислу и нису посебна, аутохтона врста речи (Прањковић 2002: 26).

3. У раду ће се користити термин конверзија који се, најчешће, употребљава у србистичкој литератури да ослика процесе полифункционалности речи или преласка из класе у класу. Термин конверзија⁴ употребљава се у значењу „процес у творби речи који подразумева промену врсте (класе), функције, а тиме и значења неке лексичке јединице, а да се притом не догађа никаква пратећа формална промена дате речи у смислу додавања деривационих афикса” (Јовановић 2007: 38). Најчешће се конверзија дефинише у оквиру творбе речи, па је тако и у србистици код Клајна. „Од четири типа творбе речи, конверзија је свакако најмање плодна, па је старији граматичари нису ни спомињали” (Клајн 2003 II: 379). „Конверзија као лексичкосемантичка категорија увијек подразумијева однос између лексема које припадају истој врсти ријечи (глагол-глагол, именица-именица, придјев-придјев, прилог-прилог, предлог-предлог и сл.), док конверзија као творбена категорија увијек подразумијева однос између различитих врста ријечи (нпр. придјев-именица, придјев-прилог, замјеница-именица, број-именица, именица-прилог, именица-предлог и сл.)” (Ковачевић 2016: 390).

4 У српском језику се користи неколико појмова којим се означава иста појава – прелазак једне врсте речи у другу и то: расцеп класа, стваралачки процеси у језику, конверзија, категоријална полисемија (осликава процесе преласка променљивих у непроменљиве категорије где долази и до промене граматичких категорија, али и у оквиру непроменљивих речи као што је овде случај) (Ивић 2008: 10), декатегоријализација, преобразба, мутација, трансфигурација и сл. У енглеском се поред конверзије (*conversion*) користе и називи функционална промена (*functional shift* или *change*), *transposition*, деривација нултом морфемом (*zero-derivation*) и *relisting*.

У нормативним граматицама примера за конверзију је мало и стиче се утисак да је број примера конверзије ограничен и да се ради о непродуктивном процесу. Ипак, увидом у речнике стиче се утисак да је тих примера много више него што граматике бележе и да је код непроменљивих речи овај процес најпродуктивнији.

4. Статус лексеме *йре* у систему врста речи јесте да је то прави прилог који може имати и функцију предлога. Прилог *йре* спада у просте, неизведене прилоге или праве прилоге. Према значењу спада у ситуативно-темпоралне прилоге (прилоге за време) (Мразовић 2009: 457). У оквиру сложених везника са *йре* (пре него, утолико пре што и сл.) где се и даље јавља као предлог или прилог цео израз може имати и везничку функцију, али ти примери неће бити предмет овог рада.⁵

У РСЈ издвојене су две лексеме: пре¹ као прилог и пре² предлог са генитивом што показују јасну ситуацију у погледу врста речи. У овом случају имамо пример конверзијског пара.

„Konverzija zahvaća obično dvije vrste riječi, pa se govori o konverzijskom paru, ili više, pa se tada govori o konverzijskom gnijezdu” (Таффа 1998: 358).

5 У РМС стоји у оквиру израза: грам. везник који показује да се радња главне реченице догађа или да се догодила *йре* радње зависне реченице. — Прије него је издахнуо, старац је изрекао своје посљедње ријечи. Донч.; утолико ~ што (у служби везника) истиче важност реченице која следи или наглашава завршну, закључну мисао. — Једна наука ... за чије би се унапређење требало заложити ... јесте наука о организацији рада. То утолико пре што неговање те науке не би изискивало немогуће новчане жртве. СКГ 1937.; то ~ што ~ у корелацији истиче временску условљеност. – Тврдио је да ћемо се то прије вратити драгим обитељима ... што прије дође до одлуке на бојном пољу. Јонке. (РМС IV: 871).

У савременим граматикама се при разликовању прилога од предлога у обзир узимају различити критеријуми: 1) дистрибуцијски (прилози стоје уз глаголе, а предлози уз косе падеже именских речи), 2) синтактички (прилог има улогу реченичнога дела, а сам предлог не може имати ту улогу), 3) семантички (прилози су пунозначни, а предлози функционалне речи, непунозначни), 4) творбени (код предлога насталих попредложаванем прилога) и 5) прозодијски (прилози су самостално наглашене речи).

Често долази до мешања морфолошког и синтаксичког критеријума тако што се не разликују врста речи и служба речи.

5. Анализирајући семантику лексеме *йре* према нормативним речницима српског језика закључили смо да у зависности од категоријалног одређења има и нешто другачију семантику, па тако као прилог има значење *раније од времена или часа када се шиио збива*, затим значење *досад*. Треће значење је у изразу: час пре *изриче се оно шиио је нейосредно йрейходило*. Има и значење *раније неіо друіи* и значење *у йрошлом времену, у йрошлосіи, некада*. Као предлог с генитивом значи *да се шиио доіађа или се доіодило у времену раније од оноіа шиио значи реч у іениіиву* или *да је ко іо реду исйред друіоіа* и треће значење *да је од доіађаја о којем се іовори йроіекло време које означава израз иза йредлоіа*.

Категоријална и синтаксичко-семантичка вишезначност лексеме *йре* анализирана је на основу примера из корпуса. Примери су разврстани према врсти речи. С обзиром на изразиту фреквентност лексеме *йре* циљ није била потпуна ексцерпција изабраног корпуса, већ довољан број примера који су послужили анализи.

5.1. *йре* као прилог

И *йре* но што ће кренути у Студеницу, да према сну у самоти подробно размисли о другим делима, богољубиви овај Сава још жичком игуману на чување даде ћивот са делом деснице св. Јована Крститеља и оно перце анђела, да га у бради држи као у каквом реликвијару (Петровић 2001: 23); Како се *йре* није досетио (Петровић 2001: 155); *Пре* но што ово перо и списе спасем (Петровић 2001: 169); Очи су јој пламтеле као *йре* (ЕК); *Пре* ће бити да немате духа (ЕК); ... и *йре* би закорачили у било коју срамоту неголи код нас у просидбу (ЕК); Србљи су такви, *йре* ће другоме попустити него неком од својте (Петровић 2001: 107); Ја *йре* нисам волео колаче, а од данас хоћу (РСЈ 2007: 1001); Час *йре* стигао је поштар (РСЈ 2007: 1001); Ко *йре* девојци оном и девојка (РСЈ 2007: 1001); *Пре* ћу те убити него дати другоме (РСЈ 2007: 1001); Град умирује природу, *йре* бих рекла ... (ЕК); један једини није послушао, решен *йре* да се одметне са неколико својих људи у шуму него да изврши такву срамотну ствар (ЕК); А свакако, *йре* или касније, досаде чак и најукуснији фазани, вина најбољих француских берби ... (ЕК); С времена на време нешто би проговорио, ништа смислено, *йре* је то био уздах или издах ... (ЕК); Клица мог страдања заметну се *йре* него ја у матери (ЕК); Боље него *йре* (Политика, 7.2.2009); Никада *йре* нисам играо против њега, никада нисмо тренирали заједно (Вечерње новости); И *йре* би закорачили у коју било срамоту неголи код нас у просидбу (ЕК); Град умирује природу, *йре* бих рекла (ЕК); *Пре* ће бити да немате духа (ЕК); С времена на време нешто би проговорио, ништа смислено, *йре* је то био уздах или издах, накашљао се (ЕК); Клица мог страдања за-

метну се *йре* него ја у матери (ЕК); *Пре* бих чак продао краву него Малу (ЕК); *Пре* бих до смрти бранио своју децу (ЕК); Заиста, да нисам била хришћанка, *йре* бих изабрала смрт него тренутак који ме је чекао (ЕК); *Пре* бих прогласио њену мајку духовитом (ЕК); *Пре* бих рекао да је члан добро организоване банде (ЕК); *Пре* бих рекао да сам захтеван професор и то је тачно (Политика, ЕК); *Пре* бих рекао да се она остварује у заједништву са злоупотребом искуства (ЕК); *йре* би човек помислио да се налази у земуници но у периферијском свратишту (ЕК); *Пре* би се могло рећи да се у позиву за изградњу широке демократске коалиције ... (ЕК);

У свим примерима прилог *йре* се јавља као допуна глагола у значењу раније од времена када се радња збива.

5.2. У корпусу је издвојен велики број примера са изразом *йре* и *йосле*. „Прилози *йре* (*йрије*, тј. раније) и *йосле* (*йослије*, *йошље*, касније) значе одређено, познато, конкретно време, а као предлози они значе апстрактне односе (исп. после < по-сл-ѣ, до-с-лѣ, до-к-лѣ, ода-к-лѣ – све прилози правца).” (Стевовић 1974–1975: 106).

Капетан Чендлер никада није успео да види стварну разлику између слика '*йре* и после' које су соларни конзервационисти увек потезали када је требало да поткрепе своје оптужбе (ЕК); А током две или три деценије *йре* и после 1696. године (ЕК); У тим галеријама су се заказивали састанци *йре* и после Берзе (ЕК); Преломни тренутак од кога почиње и другачије рачунање времена – на оно *йре* и после битке (ЕК); Негативни трендови су још израженији и кулминацију су достигли у годинама непосредно *йре* и после бомбардовања Републике Србије (ЕК); Ово је ипак само за позајмљивање и разгледање *йре*

и после часа, госпођо Сајферт (ЕК); Професор му је *йре* и после часова читао песнике, онда тражио од њега да пише о томе задатке (ЕК); У годинама непосредно *йре* и после Другог светског рата библиографије библиографија објављују се у виду редовних серијских публикација (ЕК); праћење здравственог стања *йре* и после извршене трансплантације (ЕК); Измерио је тачно тежину свих саставних делова *йре* и после хемијског процеса и изразио их бројевима (ЕК); Човек од речи и особа која се држи онога што је рекао *йре* и после избора (Политика, ЕК); *йре* и после јела треба руке прати (ЕК);

И кога чаршија једном замрзи, дубоко и огорчено, тај мора да падне, *йре* или после ... (ЕК); *Пре* и после си само човек (ЕК); Страх је одсуство бола. Страх је без облика. Страх постоји *йре* и после. Између *йре* и после је животиња. *Пре* и после си само човек (ЕК).

У корпусу се бележе примери где се израз *йре* и *йосле* јавља као допуна глагола и самим тим као прилози, али и као допуна именицама када се остварују као предлози, што је у овом корпусу чешће. Стевовић овакве изразе типа *йре* и *йосле*, *изнад* и *исйод*, *йоре-голе* и сл. сврстава у предлошке и прилошке семантичке опозиције (Стевовић 1974–1975: 107).

5.3. *йре* као предлог (*йре*+генитив)

Под [дудом] су се већ налазила двоја-троја кола помењара који су стигли *йре* нас (Михаиловић 2002: 97); Мало ми је што ме оптужују да ти достављам рукописе *йре* штампања, што ме вређају и пљују да сам потказивач (Ковачевић 1998: 75); Тек сад осећам колко сам осамит и да немам везе с вама

никакве, каоноти ни они који су *йре* сто година живели (Бели Марковић 2013: 13); *Пре* концерта Последње игре лептира у СКЦ ... (ЕК); Штацијом лајковчанском, *йре* неколико дана, промину мечка с мечкарима (Бели Марковић 2013: 33); Возови су у Лајковац, према нотама, крепане као и живе мачке довозили, кокоши на јајима, биготне бабе, лажне свеце, али и сенке оних који су с воза *йре* Лајковца сишли (Бели Марковић 2013: 110); Ракија звана *Принцеза* пије се *йре* скакања под воз, или с моста (Бели Марковић 2013: 155); Логотет не би био дуго логотет да је брзао, *йре* цара давао одушка осећањима (Петровић 2001: 19); Ја сам целу ноћ размишљао шта би за мене и мог Пољака било најбоље: да заостанемо и оклевањем покушам да му спасем главу, или да јурнемо *йре* других и тако га убијем пре него што се превише намучи (Гаталица 2012: 76); Неколико година раније, а гледано кроз снове само нешто *йре* страдања три мајстора и византијска царица Филипа беше запала у велике невоље (Петровић 2001: 40); Савин је завет био јасан – прозори катихуменије се могу отварати само дању, никако *йре* зоре (Петровић 2001: 81); Сетио се доктора који је вече *йре* антологијске реченице... (ЕК); Нешто *йре* Божића те године (ЕК); Кад се само сетим како је све невино започело: на једном балу у Бечу, месец дана *йре* Београда (ЕК); ... а када му је овај на то узвратио да је *йре* два сата долетео из Лондона (ЕК); Царски ухода је био ошишан као да су га *йре* једног сата бербери Шкорпионове јерусалимске легије пустили са столице (ЕК); Мени не би било лоше да стигнем у Београд *йре* комисије (ЕК); Палили су оне свеће које су се биле угасиле и постајало је светлије него *йре* лоших вести (ЕК); Муретовић ће га намирисати *йре* нас (ЕК); Неколико година раније, а гледано кроз

снове само нешто *йре* страдања три мајстора и византијска царица Филипа беше запала у велике невоље (Г. Петровић, Опсада цркве светог спаса 2001: 40); Мало ми је што ме оптужују да ти достављам рукописе *йре* штампања ... (Душан Ковачевић 1998: 75); Љубав *йре* свега, уговор *йре* брака (Политика, 16. 4. 2011); Стандарди *йре* статуса (Политика, 30. 3. 2011); Професор стрељан *йре* пресуде (Политика, 11. 4. 2014.); Добро расположење *йре* свега (21. 4. 2014.); Рента *йре* куповине (Политика, 2. 11. 2007); Никола, највећи *йре* Дражена (Политика, 1. 3. 2012); Казна *йре* кривице (Политика, 7. 9. 2006); Станови *йре* рока (Политика, 13.7.2011); Деблокада парламента *йре* пролећа (Политика, 29.1.2009); У саветовалиште *йре* брака (Политика 2. 7. 2011.); Реприза *йре* рока (Политика, 14. 7. 2008); У школу *йре* зоре (Политика, 4. 9. 2007); У ишчекивању да Влада добије подршку *йре* свега од Позитивне (Вечерње новости); најкасније 15 дана пре изласка на биралишта (Вечерње новости); Снег је, према његовим речима, почео да пада синоћ нешто пре поноћи (Вечерње новости); Договор *йре* лицитације (Политика, 24.11.2013); Палили су оне свеће које су се биле угасиле и постајало је светлије него *йре* лоших вести (ЕК); Универзитетско село *йре* рока (Политика, 12.12.2008); Delbonis је *йре* предаје водио (Вечерње новости); Ренди Фоје утакмицу је завршио са 12 поена, али је 21 секунд *йре* краја постигао кључну „тројку” којом је обезбедио победу (Вечерње новости); Руска фирма *йре* 13 година започела градњу (Вечерње новости, ЕК); добио новац из буџета *йре* рока (Вечерње новости); Запевао божуре *йре* одласка из ресторана (Вечерње новости, 8. 3. 2021); Употреба пробиотика *йре* вакцинације против корона вируса (Вечерње новости, 21.1.2021); Њега

је волела *йре* принца (Вечерње новости, 9.3.2021); Само двојица играча су ово урадила *йре* Јокића (Вечерње новости, 6.3.2021); ... могу да преносе вирус до пет или шест дана *йре* обољења (Вечерње новости, 18.8.2020); Кад се само сетим како је све невино започело: на једном балу у Бечу, месец дана *йре* Београда (ЕК); Међутим, нешто *йре* Божића те године, нестане нам један порезник, баш у том крају одакле је и стигло највише жалби (ЕК); Отворио је историјски објекат *йре* њега (ЕК); Ако стигнемо у Београд *йре* оне кочије што је прошла (ЕК); Он је још *йре* пар година почео да је чека с осмехом (ЕК); Завршили смо *йре* пет година (ЕК); Рекли су ми да морамо да завршимо то *йре* првих звезда, јер звезде маме вампире напоље и по ноћи им нико ништа не може (ЕК); *Пре* слона стигла је у Травник прича о њему (ЕК); Вече *йре* тога бомбе су падале по граду (ЕК); Тврђава је морала да падне *йре* доласка турског појачања (ЕК); Апарат је халапљиво у себе уписао суму, а масни власник, с кајлом око оног што је *йре* гојења био врат, одахнуо (ЕК); Тако су они успели и овога пута да о новом везиру још *йре* његовог доласка сазнају доста података (ЕК);

У свим примерима из корпуса запажамо употребу предлога *йре* са генитивом и у значењима које наводи и РСЈ. У корпусу је издвојено на стотине примера, али је овом приликом представљен само део корпуса.

5.4. Посебно смо издвојили примере синтагматског прилошког израза⁶ са временским значењем – *йре неки дан*:

6 „Синтагматским прилошким изразима сматрамо све падежне и предлошко-падежне изразе који у свом саставу нужно имају (најмање) двије синтаксеме: падежну или предлошко-падежну

5.5.

Пре неки дан је у новинама видео њену слику (ЕК); Као супа из кесице коју је *йре неки дан* јео (ЕК); Од *йре неки дан* кад се пробудио го и изубијан испод моста присећао се детињства (ЕК); Видео га је *йре неки дан* како гостује на локалној телевизији и прича о политичкој коректности (ЕК); Видео ју је на улици *йре неки дан*, угојила се и има сина (ЕК);

У оквиру овог прилошког израза *йре* се јавља као предлог, а читава синтагма има прилошко значење.

5.6. Предлошко-заменички прилошки изрази – пре+заменица+генитив:

Вече *йре* тога дана за кленове изашао сам на реку, поновио свој мали ритуал, али нисам пецао (ЕК); Никада *йре* тога дана нисам је срео (ЕК); *Пре* тог сусрета био сам тужан (ЕК); *Пре* оног испада њеног (ЕК); Годину дана *йре* оног напада на париски метро (ЕК); Давно, још *йре* оног пива, постојала је светска, а наша модна креаторка Мирјана Марић (ЕК); значи *йре* оног последњег путовања возом (ЕК); *Пре* оног рата, док смо још били деца, био је обичај да се упали са првим сумраком (ЕК); Све би се окончао *йре* оног спасоносног таласа плиме који обнавља циклус за још један дан (ЕК); Нисам ништа осећала *йре* оног тренутка на железничкој станици, изузев (ЕК); Да је *йре* тога била на јахању, ја то не бих тражила од ње (ЕК); *Пре* неког времена пронашла сам књигу ... (ЕК);

форму именице и конгруентни атрибут у функцији неиспустивог (обавезног) детерминатора” (Ковачевић 2007: 20).

„Предлошко-заменички временски прилошки изрази остварују се у невеликом броју модела: пре/после/након+генитив, при+локатив и уз+акузатив. Заменички елемент увек је демонстративна заменица, и то, у далеко највећем броју случајева, заменица то, а сасвим ретко заменица оно. Ови подмоделу потпуно су лексички и конструкционо блокирани, осим могућности укључивања лексеме све.” (Чутура 2020: 175).

6. На основу проведене анализе може се потврдити да је лексема *йре* примарно прилог, а може се јавити и у функцији предлога. Основни услов који омогућава прелаз у предлог јесте значење лексеме *йре*, а то је временско значење. Бројни примери показују доследну употребу *йре* са генитивом. Доминантно је значење антериорности.

„Прелаз једног облика речи у другу врсту речи увек се остварује на плану синтаксичких односа, на нивоу реченичне комуникације као живе, актуелне и продуктивне језичке праксе” (Стевовић 1974–1975: 107).

Често се праве грешке у одређивању врста речи због мешање прилога и предлога. Постоји неколико разлога због којих долази до мешања. Први је што обе врсте спадају у непроменљиве речи, а други разлог јесте значење које ове речи могу имати, а у овом случају то је временско значење. Међутим, баш у самом значењу лежи и највећа разлика између њих. Прилози се сврставају у пунозначне речи, а то значи да они имају своје лексичко значење. Предлози спадају у функционалне, помоћне речи које своје значење добијају у контексту, односно у оквиру предлошко-падежне конструкције.

ИЗВОРИ

- Вечерње новости – *Вечерње новостии*, дневне новине из Београда
- Гаталица 2012: Александар Гаталица, *Велики райи*, Београд.
- Ковачевић 1998: Душан Ковачевић, *Одабране драме 2*, Београд.
- Марковић 2013: Радован Бели Марковић, *Лајковачка йруја*, Сабрана дела, књига 6, Лајковац.
- Михаиловић 2002: Михаиловић Драгослав, *Гори Морава*, Београд.
- Петровић 2001: Горан Петровић, *Ойсада цркве Светиої Сйаса*, Београд.
- Политика – *Полийика*, дневне новине из Београда
- ЕК: Електронски корпус Математичког факултета, www.korpus.matf.bg.ac.rs

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Грицкат 1983: Ирена Грицкат, О прилозима у српскохрватској језичкој науци, *Јужнословенски филолої XXXIX*, Београд, 1–41.
- Ђуровић 2021: Сања Ђуровић, О неправим врстама речи у српском језику, у: *Научни сасйанак славистйа у Вукове дане 50/1*, Београд: Филолошки факултет (у штампи)
- Ивановић 2009: Ненад Ивановић, Прилози у служби других врста речи у српском језику, у: *Зборник радова са йрвої научної скуйа младих филолоїа Србије: Савремена проучавања језика и књижевности, год.1, књ. 1*, Филолошко-уметнички факултет, Крагујевац, 149–166.
- Ивић 2008: Милка Ивић, *Линйивисйички оїледи*, треће, допуњено издање, Београд: Библиотека XX век: Круг, 2008 (Београд: Чигоја штампа).
- Јовановић 2007: Владимир Јовановић, *Конверзија у енїлеском и срйском језику*, Ниш: Филозофски факултет.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом срйском језику. Друїи део: суфиксација и конверзија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства.

- Ковачевић 2007: Милош Ковачевић, Синтакса и семантика прилошких израза, у: *Србистичке теме*, 11–48.
- Ковачевић 2016: Милош Ковачевић, Реченице с конверзијом прилошке адвербијалне допуне или одредбе и придјевског атрибута, у: *Језик, књижевност, значење*. Зборник радова. Језичка истраживања/ уреднице: Биљана Мишић Илић, Весна Лопичић, Ниш: Филозофски факултет, 389–408.
- Мразовић 2009: Pavica Mrazović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad.
- Прањковић 2002: Ivo Pranjković, *Hrvatska skladnja*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb.
- Прањковић 2013: Ivo Pranjković, *Gramatička značenja*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Прањковић 2018: Ivo Pranjković, О riječima nego, no, već, još i tek, у: *Fluminensia*, god. 30, br. 1, 63–76.
- РСЈ 2007: *Речник српскога језика*, [израдили Милица Вујанић и др.; редиговао и уредио Мирослав Николић], Матица српска, Нови Сад.
- Симић 2006: Радоје Симић, Облици речи између морфологије и синтаксе, у: *Научни састајанак слависта у Вукове дане 35/1*, 75–82.
- Стевовић 1973; 1974–1975: Игрутин Стевовић, Прилози као врста речи, у: *Јужнословенски филолој*, књ. 30, 1973, св. 1–2, Београд, 613–623; књ. 31, 1974–1975, Београд, 79–111.
- Тафра 1998: Branka Tafra, Konverzija kao gramatički i leksikografski problem, у: *Filologija* 30–31, 349–361.
- Чутура 2020: Илијана Чутура, *Међуоднос прилога и прилошких израза у савременом српском језику*, Факултет педагошких наука у Јагодини, Универзитет у Крагујевцу.

Sanja Đurović

THE STATUS OF THE LEXEM PRE
IN THE WORD TYPE SISTEM

Summary

The subject of this paper is the morphosyntactic analysis of the lexeme *pre* in the system of word types based on normative dictionaries and corpora. Since it appears in normative dictionaries both as an adverb and as a preposition, and this is confirmed through two special determinants, the polyfunctionality of this lexeme, which can belong to two types of words depending on the context, is clearly and lexicographically indicated.

Key words: morphology, conversion, invariant words, adverb, preposition, Serbian language

Марина Љ. Спасојевић*
Институт за српски језик САНУ, Београд

УДК 801+811.163.41'366.5

УТИЦАЈ СЕМАНТИКЕ НА МОРФОЛОШКЕ КАТЕГОРИЈЕ ПРИДЕВА НА -(А)Н/-НИ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ**

У овом реду се наставља, дуго присутно у србистици, испитивање односа описних и односних придева са суфиксом -(а)н/-ни на основу грађе прикупљене из 21. тома Речника САНУ. Анализира се однос семантике придева, односно њихових дефиниција у речнику и облика у коме је успостављена одредница. Даље се указује како се у полисемантичкој структури придевског речничког чланка укрштају описна (квалификативна) и односна (идентификациона) значења. Наиме, значење одређује да ли се може употребити придев у облику оба вида.

Кључне речи: српски језик, морфологија, лексикографија, придевски вид, суфикс -(а)н/-ни, семантика, описни придеви, односни придеви, полисемија, речник.

* * *

1. Придеви, после глагола, представљају најкомплекснију врсту речи када су у питању морфолошке ка-

* marina.spasojevic@isj.sanu.ac.rs

** Овај рад финансирано је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије према Уговору бр. 451-03-9/2021-14, који је склопљен са Институтом за српски језик САНУ.

тегорије. Осим падежа, рода и броја, придеви познају и морфолошке категорије вида и степена (компарације).¹ Од овога је изузета група непроменљивих придева, попут *налик*, те придева страног порекла, као *браон*, *џазе* итд. И поред тога, сви придеви немају промену по свим наведеним категоријама. Пре свега, немају сви придеви облике одређеног и неодређеног вида, а исто тако није свим придевима својствена категорија степена, тј. немају облике компаратива и суперлатива, што указује на нижи степен граматикализованости ових категорија (Пипер/Клјан 2014: 121). Облици придевског вида сматрају се и граматикализованом, морфолошки испољеном категоријом језички универзалне категорије одређености² (уп. Станковић 2015: 87). Придевски вид и компарација тесно су скопчани са значењем придева.³ Употребу облика неодређеног или одређеног вида код придева који имају оба облика условљава синтаксичка функција и контекст. Међутим, даље, има придева који имају облик само једног вида – дакле, поред двовидских, постоје и једновидски придеви.

1.1. Категорији придевског вида у српском језику

- 1 У *Нормативној граматички* (Пипер/Клјан 2014: 121) као шеста морфолошка категорија придева наводи се категорија аниматности (*живо/неживо*), као код именица (53, 60–61), чијом је вредношћу условљена код придева који уз њу стоји.
- 2 Рецимо, у кroatистичким истраживањима већ дуго се категорија одређености убраја у четврту категорију именица (Зника, Прањковић, Силић и др.), а препознаје се и код других врста речи.
- 3 Исто се ово може рећи и за категорију рода и броја придева, наравно, у много ређим случајевима, када су оне условљене семантичко-контекстуалним чиниоцима. Рецимо, само облик у женском роду може имати придев *џрудна* у значењу 'која носи бебу у стомаку', или само множинске облике придеви попут *осћали*, *разни*, *нейарни* и сл. када се истиче релација међу ентитетима итд. (уп. Томић 2019: 93–95).

у досадашњим истраживањима посвећено је много пажње из различитих теоријско-методолошких углова. У том погледу најрепрезентативније су, и обимом, у духу традиционалног дескриптивно-структуралистичког приступа студије Егона Фекете (1969; 1972), где се разматра деклинација, конкуренција, дистрибуција облика придевског вида, те његова семантика, а од новијих дисертација Бранимира Станковића (2015), у којој се применом генеративног и формалносемантичког метода пружа дескриптивни и експанаторни модел синтаксе, семантике и прагматике придевског вида. О обради придева, њихових класификација и категорија у сербокроатистичкој литератури детаљно је писала у монографији о врстама речи Весна Ломпар (2016: 123–176).

1.2. Наша пажња биће усмерена на везу између лематског облика и семантике описних и односних придева на *-(a)n/-ни* у српском језику. Наиме, описни придеви могу имати облике оба вида *-(a)n*, *-на*, *-но* / *-ни*, *-на*, *-но*, док односни, по правилу, имају облик одређеног вида на *-ни*, *-на*, *-но*. Посебан је случај када је један вид везан само за одређену семантичку реализацију. С тим у вези, у речницима од тога зависи како ће изгледати лематски облик и да ли ће се сужавати парадигма у некој од семантичких реализација, будући да има придева који у својој полисемантичкој структури имају заступљена значења оба типа (уп. Николић 2002: 53).

2. Тема о односу придева на *-(a)n/-ни* није нова. Мишљења су подељена о томе да ли је реч о једном суфиксу *-(a)n*, *-на*, *-но* са аломорфом *-ни*, *-на*, *-но* или о двама *-(a)n*, *-на*, *-но* и *-ни*, *-на*, *-но* (уп. дериватолошке синтезе Стевановић 1896: 559–566; Бабић 1991: 351–461, који говоре о два суфикса; Клајн 2003: 257–266). Та чињеница отвара питање да ли је у примерима попут

језичан човек и *језични* мишић реч о двама лексемама, паронимима *језичан* и *језични*, или о различитим значењима исте лексеме – *језичан*, код чијих је појединих семантичких реализација блокиран облик другог, неодређеног вида.⁴ И Егон Фекете (1984) и Ирена Грицкат става су да је реч о двама суфиксима, али ипак нису изричито кад је реч о раздвајању лексема где долази до преплитања описних и односних значења. У својој творби Клајн (2003: 258) износи помирљив став да је заправо веома тешко разликовати суфиксе односно лексеме, најпре из семантичких разлога – јер је граница између описних и односних придева флуидна, а потом из морфолошких – јер формална дистинкција постоји само у номинативу једине мушког рода (и у акузативу код неаниматности), те се и изјашњава да је у речнику то један речнички чланак (Клајн 2003: 258–259).

2.1. На дилеме које овај проблем у речничкој области може створити указао је Егон Фекете на скупу о лексикологији и лексикографији (Фекете 1984: 211). Он истиче да лексикографи морају имати у виду, прво, да се ту не ради о облицима придевског вида већ о двама дистинктивним вредностима и, друго, да таква морфолошка опозиција односно деривација има у великој мери семантички карактер. Циљ овога истраживања јесте да се поменути однос прецизније сагледа на основу грађе ексцерпираних из 21. тома Речника САНУ. Анализираће се семантички типови придева на *-(а)н* и *-ни*, односно њихове дефиниције и вид у коме је успо-

4 Разлика између неодређеног и одређеног придевског вида готово да се неутралисала у општој употреби у књижевном језику (Стевановић 1986: 250–253). Неодређени придевски вид је морфолошки немаркиран, али семантички маркиран, а одређени вид је морфолошки маркиран, али семантички немаркиран (уп. Лашкова 2000: 572; Станковић 2015: 192).

стављена одредница односно глосе које се дају квалификаторима учесталости и граматичким квалификаторима типа „одр.“, „ретко неодр.“, „обично одр.“, „ређе неодр.“, „само одр.“ и сл., да бисмо проширили одговор на питање: „како и на основу чега тачно идентификовати типове придева који имају оба облика, за разлику од оних који могу имати само један (дужи) облик“ (Фекете 1984: 213).

3. Семантичко питање односа описних и односних придева, поред Егона Фекете (1969/1972), сагледавали су Митар Пешикан (1957), Бранка Тафра (1988), Ирена Грицкат (1990) и др. Наиме, док описни придеви означавају унутрашње особине, својства, тј. изражавају интензивiranу описност, наглашено поседовање особине, типичност, упадљивост, успешност у репрезентовању нечег, као тенденцију без апсолутног важења (Грицкат 1990: 218) – квалификацију, односни придеви указују на однос према нечему, припадање, намену, везу с неким предметом, типолошко спецификовање, класификовање итд. – идентификацију. Код односних придева, за разлику од описних, полисемија је неразвијена, мања је могућност ступања у парадигматске односе – синонимске, антонимске, творбене, а то, осим на морфолошком, има последица и на семантичком плану јер се ови придеви употребљавају готово увек у атрибутској функцији, а друге им функције придева нису својствене (Гортан Премк 1994: 121–122).

3.1. Несумњиво је већи број придевских одредница на *-(а)н*. Метајезик њихових дефиниција показује да се речју означава квалитет, својство, особина референта који се спецификује, тј. да је реч о описним, квалитативним придевима. Посведочени су следећи придеви:

погибан, -бна, -бно *који својим деловањем, ушмцајем и уошшије йосйојањем йредсйавља, изазива*

велику ојасносї, ѿоїдѣлан, ѿојудан. **погибоносан**, -сна, -сно заст. ѿојудан, ѿоїдѣлан. **погодан**, -дна, -дно **1. а.** који одговара ѿоїредѣма, захїевима, условима, који служи или може ѿслужити у одређене сврхе, зїодан, ѿрикладан, ѿдесан, одговарајући за нешїо. **б.** који ѿружа добре, ѿвољне моїућносїи, услове за нешїо, који ѿојодује нечему, ѿвољан, ѿдесан. **в.** који је некоме ѿо вољи, који се доїада некоме, ѿжељан, доїадљив. **г.** (за нешто) чијој ѿрироди, узрасїу одговара нешїо. **д.** који одговара некој улози, ѿслу и сл., добар, ваљан; сїосодан. **2. а.** који одговара ѿроїисима, ѿриликама и сл., који је ѿо мери нечеїа, ѿримерен. **б.** ѿрикладан, одговарајући (о језику и језичким јединицама). **в.** који одговара, ѿрїсїаје нечему, ѿдесан. **г.** који ѿоди, ѿрија, ѿријатїан, уїодан. **3.** који се лако ѿрилаїођава друїима, ѿрилаїодљив, ѿрїсїуїачан, мирољубив, ѿолеранїан; који одражава, исїољава ѿїакве особине. **3. а.** који ѿредсїавља основну ѿреїїосїавку за исїуњење, осїварење нечеїа, услов. **4.** покр. ѿокоран, ѿслушан (о зайрежној сїоци). Изр. **бити погодне руке дїиїи од корисїи.** **погорушан**, -а, -о покр. који се ѿросїи-ре месїимице, ѿроређен (о шуми). **погрдан**, -дна, -дно **1. а.** који садржи ѿоїрду, увреду, увредљив, неїрїсїојан, ружан; који се доживљава као ѿоїрда, увреда (о речима, значењима и сл.). **б.** заснован на ѿоїрдама, на омаловажавању, ѿонижавању, ѿонижавајући. **в.** који се сматїра ѿоїрдним, неїрїсїојним, недоличним, који служи на срамоїу, сраман, срамоїан. **2. а.** ружан, їрдан. **б.** лош, рђав, зао. **погрешан**, -шна, -шно **1. а.** који одсїуїа од оноїа какав дї ѿредало да буде, који није у складу са ѿоїредѣма, циљевима и сл., неисїраван, неодговарајући. **б.** који одсїуїа од уїврђеної, ѿравилної, сїандардної, неїравилан, неисїраван; који је заснован на неїач-

ном сазнању, схваћању, виђењу, који не одговара реалном сћању сиварносџи, неисџраван. **2. а.** који доводи до лоших, ојасних, шџејних џоследица. **б.** заст. који завава, обмањује, варљив, лажан. **3.** који има неку ману, недосџајак, нејравилносџи; који не функционисе како џреба, који не служи својој намени како џреба, неисџраван, дефекџан. **4.** покр. који џреши, који џрави џрешке, џоџрешив. Изр. спорт. ~ **лопта. податан**, -тна, -тно **1. а.** који радо даје, џо-клања, дели оно шџо има, дарезљив, издашан. **б.** који даје, доноси обиле џлодова, добар род (о дилкама, земљи и сл.), џлодан. **в.** који даје досџа млека или меса (о крави, сџоци која се музе). **г.** који расџолаже нечим вредним, корисним, доџај. **д.** фиг. који се одликује доџајсџивом и лејоџом речи и сџила (о језику). **2. а.** мекан, расџресиџи, џрошан. **б.** крхак, исџрошен. **3. а.** који се лако даје, који се лако уџушиа у џубавне односе (о женској особи). **б.** који одаје џакву особу, заводљив и сл. **в.** џривлачан, леј, зџодан, наочиџи, заводљив. **4. а.** који одговара нечему, џоџодан, џовољан, џодесан. **б.** који се лако џокорава, џоџчињава нечијој власџи, ауџориџеџу, џодложен џуџем уџицају, џоводљив. **в.** који обилује нечим, који џружа нешџо у изобилу, издашан. Изр. **бити податне руке. подашан**, -шна, -шно **1.** који радо и обилаџо даје, дарива, дарезљив, издашан. **2. а.** блај, миран, џих, кроџак, смеран. **б.** који исказује, исџољава слабосџи, џокорносџи. **3.** (обично о женској особи) који се лако џрејушиа џохоџи, блудан, развраџан; који одаје уџисак џакве особе. Изр. **бити подашне руке. подвадан**, -дна, -дно покр. који се наводњава вадом, јазом (о земљишџу). **подвиран**, -рна, -рно покр. из којеј издија, извире вода (о земљишџу). **подвластан**, -сна, -сно **а.** (понекад у им. служби, само у мн.) који џризнаје нечију власџи, ау-

иориџеџи, сџарешинсџиво; који је џод нечијом влаићу, џоџчињен. б. који је у служденој, државничкој и др. хијерархији џодређен вишима џо власџи, чину, ранџу. в. који је у џоџчињеном, џодјармљеном џоложају. подвојан, -јна, -јно заст. двојак, двосџрук. подвозан, -зна, -зно 1. лак за вожњу, џоџодан за креџање и уџрављање (о колима и џољоџривредним алаџкама). 2. џо коме се може возиџи, џоџодан за креџање, вожњу (о џуџу). подворан, -рна, -рно покр. сџреман, вољан да двори некоџа, који радо дво-ри, џослужује, услужан. Изр. ~ особље. подгласан, -сна, -сно који се изџовара у џолаџласа, џолуџласан, џиџ. подгојан, -јна, -јно покр. в. џодџојен. подесан, -сна, -сно 1. а. који одџовара каквој намени, који може добро џослужиџи, који задовољава одређене услове, џоџодан, џриклаган, одџоварајуџи. б. који даје добре моџућносџи, који џружа џовољне услове, који одџовара жељи, очекивању, сиџуацији, џовољан. 2. који се може џодесиџи, намесџиџи, џодесив. подижан, -жна, -жно покр. којеџа је лако џодиџи, џаџиџи, васџиџаваџи (о деџеџу). подјаман, -мна, -мно покр. лукав, џреффриан, џреврџљив, џреварљив. 2. в. џодложан (Зв) (= склон нечему (обично неџовољном или неџожељном: болесџи, квару иџд.)). подлежан, -жна, -жно 1. у џрид. служби: џрџ. џр. од џодлежаџи. 2. в. џодложан (Зв). подличан, -чна, -чно необ. в. џодао. подносан, -сна, -сно заст. 1. в. џодношљив. 2. довољан, задовољавајуџи. подобан, -бна, -бно 1. а. (обично с допуном за нешто) који има сџособносџи, знања, сџремносџи за нешџо, сџосодан, кадар. б. (за нешто или с реченичном допуном) сџосодан, вешиџ (о живоиџињама); џоџодан за нешџо (о биљкама и живоиџињама). в. (за нешто или с реченичном допуном) који има сџособносџ да нешџо изазове, учини и сл. (о аџсџракџним џојмовима). 2. заст. а. (и покр.)

(за нешто) који одговара некој намени, сврси, ситуацији, прикладан, одговарајући. **б.** који одговара одређеним условима, захтевима. **3. а.** заст. и покр. *поштен, чеснији, добар, ваљан. б.* пол. који је одан, привржен комунистичкој идеологији. **4.** (некоме, нечему) **а.** налик (на некога, на нешто), сличан (некоме, нечему). **б.** заст. једнак некоме, нечему, исти, раван. **в.** заст. који је исто облика; који је приближно исто облика, сличан. Изр. ~ (у)мрети, ~ смрти заст. и покр. који је на измаку живота, који ће скоро умрети. **подобателан**, -лна, -лно сткњ. **в.** *погодан (За, в).* **подобнородан**, -дна, -дно заст. *сродан, сличан.* **подбогласан**, -сна, -сно ков. који је *погодно, слично* тласа, звука, складан, мелодичан (о речима, тласовима и сл.). **подозрителан**, -лна, -лно сткњ. **в.** *подозрив.* **подојан**, -јна, -јно покр. **а.** (само у ж. роду) која је остала без јајњег или шегљег (о овци или крави). **б.** који је остало без мајке (о јајњегу или шегљегу). **подоран**, -рна, -рно рушеван (о праћевини и сл.). **подражателан**, -лна, -лно сткњ. који вреди *подражати, подражавати, узоран.* **подрозделан** ијек. **подроздјелан** заст. који је добијен *дељавијом, ужом поделом, класификацијом.* **подробан**, -бна, -бно **а.** *дељаван, поштин, шемељан, исирин.* **б.** заст. *прецизно одређен, јасан, дефинисан.* **подртан**, -тна, -тно заст. *широшан, ороную, похадан.* **подругаван**, -вна, -вно нераспр. **в.** *подруљив (2) (= који садржи порује, који изражава порује, подсмешљив).* **подругатељан**, -љна, -љно заст. **в.** *подруљив (2).* **подружан**, -жна, -жно који се са неким удружио, удружен, придружен. **подскочан**, -чна, -чно **а.** који се изводи у скоку, *поскочан. б.* који *подстиче* на скок у плесу, игри (о музици). **подсмејателан**, -лна, -лно сткњ. **в.** *подсмешљив (1в) (= који изазива подсмех, подстиче* на подсмех (о именима, речима и сл.). **по-**

дсмешан ијек. **подсмјешан**, -шна, -шно заст. в. *йодсмешлив* (2) (= који се радо *йодсмева*, *заједљив*, *ироничан*). **подспрдан**, -дна, -дно покр. **1.** склон *йодсмевању*, *исмевању некоја*. **2.** (у им. служби) ж в. *йодсйрдуша*. **подстидан**, -дна, -дно нераспр. в. *йосйидан*, *сйидљив*, *срамежљив*. **подударан**, -рна, -рно **1. а.** који има сличне особине с ким или чим, *сличан*; који има истје особине, *исйи*, *иденйичан*; који *йовезује*, *заједнички*. **б.** мат. који је *исйоі* облика и величине, који се *йодудара*, *йоклаја*, *конйруенйан*. **2. а.** који се слаже са нечим, *усајлашен*. **б.** *йоіодан* за одређену *йрилику*, *сййуацију*, *йодесан*, *одіоварајући*; *усклаћен*. **в.** који *одіовара* чему (*йо* намени или чему *друіом*), *адеквайан*, *одіоварајући*. **подуздаван**, -вна, -вно необ. који може да се *обузда*, који може да се *сйуйша*. **подузетан**, -тна, -тно **1.** *сйособан* за *йод* узимање, *йредузимање*, *обављање* разних *йослова*, *йредузимљив*, *сналажљив*; *својсйвен* *йақвој* особи. **2.** који се односи на *йодузетйнике*, *йредузетйнике*, *йодузетйнички*. **подукрајан**, -јна, -јно заст. и покр. *йун* скоро до краја, до врха (о судовима, *шуйљинама*, *удубљеним йредметйима* и сл.). **подускрајан**, -јна, -јно покр. в. *йодукрајан*. **пожелан**, -а, -о заст. в. *йожељан* (1, 2). **3.** (у им. служби) с оно *шйіо* се жели, чему се *йежи*, на чему се *насйіоји* и сл. **пожелателан**, -лна, -лно заст. в. *йожељан* (1). **пожељан**, -љна, -љно **1. а.** који се жели, *йрижељкује*, којем се *йежи*, који некој *задовољава* или *радује*. **б.** који *одіовара* *йоіпредама* и *жељама* у некој *сййуацији*, *йоіодан*, *йодесан*, *одіоварајући*. **в.** који се *йражи*, *йоіпребудује*, *йражен*. **2.** који изазива *йелесну сйрасй*, *йожуду*, *сексуално йривлачан*. **3.** необ. *йохлейан* (на *новац*, *майшеріјална доіайсйва*), *средрољудив*. **пожудан**, -дна, -дно **1. а.** *исйуњен*, *йрожетй* *йожудом* (1); који *исйіољава*, *йоказује* *йожуду* (1). **б.** који изазива *йожуду* (1), *сексу-*

ално *йривлачан*. **в.** *йрожейй йуийеношћу, сйрасйвеношћу, йуийен, чулан*. **2. а.** који жели, жуди за нечим (обично јако, силно), жељан, жуда. **б.** који исйољава, йоказује снажну, неуйаљиву живу жељу за нечим, йрамзив, лаком, йохлейан. **в.** који осећаснажан *йрохйив* за храном, йладан. **пожуран**, -рна, -рно покр. који се жури, ужурбан, журајив. **позадружан**, -жна, -жно експр. **1. а.** јак, йуначак, йозамашан *йелом*. **2.** важан, значајан, уйледан. **позајмичан**, -чна, -чно шк. заст. (у споју са именицом „начин”) вид обављања *насйаве* у школи који йодразумева *анйажовање сйаријих ђака* у йодучавању млађих.⁵ **позгобан**, -бна, -бно покр. лаком, йохлейан. **поземљушан**, -шна, -шно индив. *йриземан, йросйй, йрийросйй, йримийиван*. **позлатан**, -тна, -тно заст. и покр. *йозлаћен; злаћан*. **позлобан**, -бна, -бно покр. *злобан, зао, йакосйан*. **познатан**, -тна, -тно **1.** заст. песн. *в. йознайй (2) (= за која или шйа сви или мноји знају, за која или шйа се зна у јавносйи; који ужива велики уйлед, чувен, славан)*. **2.** нераспр. који се може йознаййи, сазнаййи, уйознаййи. **поистијашан**, -шна, -шно покр. који се одвија *йоисйија (1δ)*, који је умерен, *йосйейен*. **поитан**, -тна, -тно покр. **1.** који може да йохийа, *брз, хийар*. **2.** (у им. служби) м сйособна, *сйрейна, йредузимљива особа*. **поједан**, -дна, -дно покр. **а.** *йоседан, изузетан, јединсйивен*.⁶ Изр. покр.

5 Иако спој изгледа терминологизован, потврда придева не на -ан: Тај начин, по коме учитељ узима у помоћ [боље и старије] ђаке да врши своју дужност у школи, зове се *йозајмичан* начин (Мил. М. Ћ. 10, 45).

6 Поједан је Бирчанин Илија, | Није ласно њему дохакати (Новић 3, 93). **б.** (у служби одричне заменице) *ниједан*. — Бастало ни га је што другијема није, | И могло ни бити што није поједноме, | Нако ако ћемо да лажемо! (Бећ. М. 1, 73). **в.** (у служби неодређене придевске за-менице) *йоједини, неки, йонки*. — Да е у изобразеномъ народу и поеднымъ членовима болъ (Жив. Т. 1, 123).

бити један (и) ~, бити као (један и) ~ *биџи изузе-
џан, најдољи, биџи као рејко ко, биџи као мало
ко. један и поједан ниједан, никоји. поједан*, -дна,
-дно покр. в. *џоједљив1 (3а)* (= фиг. који изједа,
мучи). **поклапан**, -пна, -пно заст. и покр. *џохлејан,
лаком, џрамзив, незасиџи. покоран*, -рна, -рно **1. а.**
који се џокорава нечијој вољи, власџи, уџицају. **б.**
који џрихваџа нечију вољу, захџеве и сл., џослушан,
кроџак. **в.** који одаје, џоказује џослушносџ,
кроџкосџ. **2.** који је исџуњен џокором, кајањем, џо-
кајан. Изр. **(Ваш) покорни слуга (син) (сам) ~ в.**
код џих именица. НПосл **покорну главу сабља не
с(и)јече, покорнога сабља не с(и)јече. покрепан**,
-пна, -пно (ек. и ијек.) заст. и покр. **1.** који креџи,
даје снају, окрејљење (о храни). **2.** живахан, крејак.

Све наведене придеве из општег лексичког фонда одликује развијена полисемија, док само територијално или хронолошки маркиране лексеме показују моносемиичност. Метајезик дефиниције (те разрешене упућивачке) показује да сви ови придеви означавају особину, што се види и из синонимског дела дефиниције. У комбинованом, описно-синонимском типу дефиниције синонине представљају, осим у ретким случајевима, придеви у неодређеном виду. И придев **позлатан**, -тна, -тно заст. и покр. *џозлаћен; злаћан* указује на својство референта, а не на материју од које је предмет, па нема дилеме у избору творбеног уобличења.

3.1.1. Овој групи припадају и придеви творени префиксом *џо-* са значењем заступљености особине у извесној, већој мери, као и њихови деминутиви:

погладан, -дна, -дно *џрилично џладан. погломазан*, -зна, -зно *џрилично џломазан. погојазан*, -зна, -зно *џрилично џојазан. подивљачан*, -чна, -чно нераспр.

експр. *веома дивљачан, врло диваљ, суров, свирей. подостојан*, -јна, -јно нераспр. *йрилично достојан, уледан. подмукозан*, -зна, -зно мед. *делимично слузав, субмукозан. подуман*, -мна, -мно нераспр. *достиа, йрилично уман. поеластичан*, -чна, -чно *йрилично еластичан, йроменљив, йрилаодљив. пожалостан*, -сна, -сно заст. *йрилично жалостан, йужан. пождеран*, -рна, -рно покр. *који једе йрекомерно и сласно, йрождрљив, халайљив. позамашан*, -шна, -шно **1. а.** *йрилично замашан, који је знайније величине, замашнијих димензија, замашнијеј обима, ойсеја и сл. б.* *који је йрилично замашан, велик у дројчаном йоїледу, у йоїледу количине, износа и сл. в.* *који се исйољава у йрилично великом сйейену или инйензиийейу. 2.* *који је већих размера, физички изразийо развијен, йрилично круян, уйадљиво велик. 3.* *који је већих, знайнијих размера, ойсеја у йоїледу сйања, домашаја, деловања, ефектиа и сл., йрилично значајан. позасебан*, -бна, -бно заст. *унеколико засебан. позгодан*, -дна, -дно **1.** *йрилично зюдан, йодесан или йрикладан за неку уйоїреду. 2.* *йрилично зюдан, лей, наочий, дойадљив. позглобан*, -бна, -бно покр. *в. йозлобан. поимућан*, -ћна, -ћно *йрилично имућан, достиа боїай. појан*¹, -јна, -јно *йојак. појасан*, -сна, -сно *йрилично јасан, достиа јасан. појаторан*, -рна, -рно покр. *йрилично јайоран; сйособан, осйособљен. појешан*, -шна, -шно *који радо и обилно једе, йрилично јешан, йрождрљив. покрупан*, -пна, -пно **1. а.** *који се исйиче извесном круйноћом, величином, обимом и сл., йрилично круян. б.* *йунији, снажнији у сйасу од йросечних људи, физички развијен, корйуленйан. 2.* *значајан, важан, бийан. 3.* *разг. нейрисйојан, увредљив, йруџ, вуліаран (о йсовкама и сл.). 4.* *који је велике вредности, количински велики, обилан. покршан*, -шна, -шно покр. *йодосйиа, йрилично кршан, йокруян.*

подобрушан, -шна, -шно покр. у дем. значењу: *йодобар*. **позгоднацан**, -цна, -цно нераспр. у дем. значењу: *йозіодан* (2). **пократушан**, -шна, -шно покр. у дем. и хий. значењу: *йокрайшак*.

Ови су придеви унеколико граматикализованих, типских значења, а код мањег броја се уочавају семантичке нијансе, као код *йожалосішан*, *йозіодан*, док придев *йокрушан* на семи заступљености у већој, приличној мери у односу на друге ентитете развија полисемију.

3.2. Међу посматраним придевима на *-(а)н* издваја се и група која у оквиру полисемантичке структуре, поред описних, има и односне реализације:

погледан, -дна, -дно **1.** *а. који је изложен йоіледу, који се лако уочава, видљив, видан. б. с којей се йружа добар йоілед, с којей се надалеко и лейо види. 2.* *наочий, лей, лейоі изіледа, изіледан; лейо іраћен. поговоран*, -рна, -рно **1.** *који се односи на йоіовор, који има каракітер йоіовора. 2.* (у им. служби) *ж покр. одсутйво доіовора, сйоразума, несйоразум.*

подвижан, -жна, -жно заст. **1.** *који садржи йодвиі, који има каракітер, обележје йодвиіа. 2. а. в. йодвижнички (1) (= који се односи на йодвижнике, својсйвен йодвижницима).* **б.** *йредан, марљив, усйешан. 3. йокреішан, йокреішљив; који изазива кре ішање, йокреішачки. поделан* *іјек. подијелан*, -лна, -лно заст. **1.** *а. йодељен на делове, који се може делийи на делове. б. који обележава іраницу између делова, деони. 2. а. који се односи на йоделу, дељење, који служи за йоделу, дељење. б.* жел. заст. (у изразу: ~ воз, влак) *воз који се уводи у саобраћај као део друіоі воза йо реду вожње йоіа воза чији је део. подложан*, -жна, -жно **1.** *који се налази исйод нечеіа, йод нечим. 2. а.* који је *йод нечијом влашћу, йоічињен; који исйољава, одаје ішакав йоложај. б.* који је у *йодрећеном йоложају у некој хијерархији, који над собом има некоі йрей-*

њосѣављеної, надређеної; сѣоредан, груѣоразредни, нижи. **б.** који је у њодређеном њоложају у некој хијерархији, који над собом има некої ѣреїѣосѣављеної, надређеної; сѣоредан, груѣоразредни, нижи. **в.** који се ѣокорава, ѣодређује усѣаљеном ѣорекѣку, ѣослушан, ѣокоран; који каракѣерише оноїа ко је ѣослушан. **г.** (нечему) зависан (од нечеїа), ѣокоран. **3. а.** изложен нечему или склон ѣрихваїѣању нечеїа (обично уѣицаја). **б.** који је изложен некој сили, захваћен нечим. **в.** склон нечему (обично неѣовољном или нежељеном: болесѣи, квару иѣд.). **г.** ѣриродно ѣредогређен за нешѣо. **д.** који има склоносѣї ѣрема одређеним сѣањима и расѣоложењима (сѣрасѣи, љубави, ѣреху, машѣи и др.). **4.** који ѣошѣада, ѣодлеже ѣод неки закон, уредбу, на коїа се ѣримерењују нека ѣравила; обавезан, дужан. **5.** заст. лажан, ѣодмекѣнуѣї (о ѣисаном ѣексѣу, докуменѣу и сл.). **б.** заст. судјекѣиван, лични. **7.** који се корисѣи као ѣодлоїа за оѣрашивање, оїлођење дїља. **подмитан**, -тна, -тно заст. **1.** који се корисѣи за ѣодмїћивање. **2.** в. ѣодмїѣљив (а) (= који се може ѣодмїѣиѣи, који радо ѣрима мїѣо... ѣошѣкуїљив). **подсвестан** ијек. **подсвјестан**, -сна, -сно **1.** који се налази у ѣодсвесѣи; који се јавља без учешћа свесѣи, воље; инсѣинкѣиван, наїонски. **2.** (у им. служби, само одр.) с оно шѣо се налази исѣод ѣраїа свесѣи, изван ѣодручја, сфере свесної. **подстицајан**, -јна, -јно **1. а.** који ѣодсѣиче, мошѣивше на нешѣо, инсѣирашѣиван. **б.** који ѣовољно, ѣозишѣивно ушѣиче на некоїа, нешѣо, корисѣан, добар. **2.** грам. који служи за ѣодсѣицање (о ѣаршѣикулама). **поеѣичан**, -чна, -чно **1. а.** који има особине ѣоезије (1δ), својсѣивен ѣеснишѣиву, ѣрожешѣї, исѣуњен ѣесничким сликама, ѣоновима и сл. **б.** ѣоешѣски, ѣеснички расѣоложен, ѣун емоција, осећајан; надахнуѣї, узвишен. **в.** заст. који се односи на ѣоезију (1а), ѣеснички. **2.**

који одаје, изазива и сл. уџисак љриродностџи, ујод-носџи, ујодан, љријаџан (за животџи, боравак и сл.). **3.** нераспр. (у им. служби) с в. љоеџичностџи. **појединачан**, -чна, -чно **1. а.** који се односи на љојединца, на љојединце, који љриџада љојединцу, који одухваџа само љојединце. **б.** који врши, изводи или одавља љојединац, у којем учесџвује љојединац; који љоџице од љојединца. **2. а.** љосебан, конкреџан, одређен; засебан, издвојен од друџих. **б.** који се џице одређене јединке, индивидуе, индивидуалан, власџиџи. **в.** (у им. служби) с оно шџо се јавља самосџално, љосебно. **позован**, -вна, -вно заст. **1.** који љозива, мамџ, иза зива, љримамљив, изазован. **2.** правн. који се односи на аџелациони суд и џејове надлежностџи, аџелациони.⁷ **поименичан**, -чна, -чно **а.** који се врши, сџроводи љо сваком љојединачном имену, љоименце. **б.** који садржи, одухваџа и сл. име (и љрезиме) свакој љојединца. **в.** који се односи на свакој љоименце. **покајан**, -јна, -јно **1. а.** који се љокајао, који је исџуњен кајањем. **б.** који исџољава, изражава љокајање, кајање. **в. в.** љокајнички (= који се односи на љокајника, љокајнике, који љриџада љокајнику, љокајницима, својсџвен љокајнику, љокајницима). **2.** (у им. служби, одр.) м човек који се каје, љокајник (1а). **3.** покр. који исказује, изражава жалосџи за љокојником, жалобан. Изр. ~ **жртва** рлг. жрџива која се љриноси ради љокајања. ~ **кошуља** в. кошуља (изр.). ~ **молитва** рлг. молиџива која се казује да би се одаџнало зло љредсказање, несређа и сл. ~ **рухо** етн. одело, одеђа која се носи у жалосџи, короџи. **показателан**, -лна, -лно сткњ. **а.** који љоказује, одмерава време (на сџиу, дројчанџу и сл.). **б.** који служи за љоказивање.

7 У овом је значењу могућ само придев на -ни: позовни суд, позовна област, позовна пресуда, што показују и спојеви, и синонимски део дефиниције.

3.3. Известан број придева који је у речнику успостављен на -(а)н у заглављу речничког чланка садржи глосу да је уобичајена форма тих придева на -ни јер се уочавају реализације којима се именују различити односи:

пограничан, -чна, -чно (обично одр.) **1. а.** који се налази на іраници, уз іраницу, који је са седиштем, службом и сл. на іраници, іраничан. **б.** који се дешава, одвија на іраници. **в.** који је настѡањен, насељен близу іранице, у обласћима око іранице. **2.** који служи за одбрану іранице. **3.** који разіраничава, омеђује, који іредсѡавља іраницу или део іранице, іраничан. **4. а.** који се іраничи (с неким, нечим), који је у суседсћву, у близини, іраничан, суседан. **б.** (наука) која се бави сличним, сродним іроблемима као нека друіа научна дисцијлина. Изр. ~ **карта. подводан**, -дна, -дно (обично одр.) **1. а.** који се налази іод водом, у води. **б.** који расће, живи у води (о биљкама и живоишњама). **2. а.** који је изложен ілављењу, водоілаван, іодбаран, мочваран (о земљишћу). **б.** покр. који се наводњава (о земљишћу). **3.** који се изводи, обавља іод водом. **4.** који се користи іод водом, намењен деловању іод водом (о оружју). **5.** фиг. іришјајен, ірикривен, іодмукао. Изр. ~ **боква (боквица)** бот. в. **жабочун. подземан**, -мна, -мно (обично одр.) **1. а.** који је іод земљом; који се налази исіод іовршине земље. **б.** који се обавља, врши, делује, іојављује и сл. исіод іовршине земље. **в.** који живи исіод іовршине земље, у земљи (о живоишњама). **2.** фиг. а. невидљив, неуочљив на ірви іоілед, скривен, ірикривен, іришјајен.⁸

8 Семантичке реализације под тачком 2 јесу потврде описног придева, што говоре и потврде попут: Јер његов духовни живот се наставља, подземан, у току свих његових срамних поступака (Енц. Лар. 1, 87).

б. који *јосѿоји*, *делује*, *обавља се изван очију јавно-сѿи*, *ѿајан*, *незваничан*. **в.** који *делује*, *јојављује се иѿд*. *мимо знања и дозволе власѿи*, *илејалан*. **г.** *закулисан*, *инѿријанѿски*, *сѿлетијкарошки*. **3.** (обично уз именице „дух”, „сила”, „царство”, „свет”) *који се односи на јодземље (2), који се ѿиче јодземља (2), доњеј свейа, јакла, јаклени, демонски*. **4. а.** *који се односи на јодземље (3а), који јријада јодземљу (3а), криминални*. **б.** *који се односи на јодземље (3д), који је у вези с јодземљем (3д)*. Изр. ~ **воде** *којнене воде* *које се налазе јод земљином јовршином*. ~ **свет**, ~ **стабло (стабљика)** *в. код ѿих именица. поднебан, -бна, -бно* (обично одр.) **1. в.** *јоднебесни (2)*. **2.** *који се односи на јоднебо, јоднебље, климајски. подбосуштан, -шна, -шно* *хришћ. в. јододносушѿан. подбносуштан, -шна, -шно* (обично одр.) *хришћ. који је, јо неким хришћанским учењима, сличне сушѿине, сличне јрироде и бића, исѿовейносушѿан* (о Исусу Хрисѿу) (за разлику од јравославној учења да је Исус јединосушѿан са Бојом Оцем). **подужан, -жна, -жно** (обично одр.) **а.** *који сѿоји или се јросѿире уздуж, дужином нечеја, уздужан*. **б.** *који се односи на дужину или се мери, одређује јо дужини*. **подухватан, -тна, -тно** (обично одр.) *нераспр. који се односи на јодухвайѿ, јодухвайање, који служи за јодухвайање*. **показан, -зна, -зно** (обично одр.) **1. а.** *којим се нешѿо јоказује, у којем се нешѿо јоказује*. **б.** *који на јосредан, ојисни начин нешѿо јоказује, јоказује*. **2.** *видљив, сѿваран, мајеријалан и сл.* Изр. **показна заменица; показна настава** *шк. настјава у којој је основни мейод усвајање знања нејосредним ојажањем оноја о чему се учи*.

3.3.1. Уз одредницу на *-ан* у малом броју случајева бележи се глоса „само одр.” или „одр.”. Реч је о малом броју односних значења у сложеној структури описних

придева.

пододговоран, -рна, -рно заст. **а.** (одр.) који њо свом знању, сѣручносѣи и њоложају има њраво да доноси одлуке, надлежан, одѡворан, меродаван.⁹ **б.** који њо својој дужносѣи, њоложају и звању има одређену њравну, маѣтеријалну и друју одѡворносѣи. **подушан**, -шна, -шно **1.** (само одр.) рлг. и нар. који се чини (ѡали, ѡриноси, чииѡа, ѡриређује иѡд.) за ѡкојниковоу душу, који се односи на црквенеи народне обичаје у вези са умрлима, задушан. **2.** покр. савесѣан, одѡворан, здушан. Изр. ~ **брав. позитиван**, -вна, -вно **1.** **а.** који изражава саѣласносѣи са нечим, ѡрихваѣање нечеѣ; ѡѡврдан, афирмаѣиван. **б.** мед. који ѡѡврђује ѡсѣѡјање, еѣзисѣирање, ѡрисусѣво нечеѣа шѣо се ѡражило, исѣиѣивало или ѡреѣѣосѣавља-ло. **2. а.** који задовољава, сасвим добар, задо вољавајући. **б.** који изражава, исказује, означава сасвим добар или задовољавајући усѣх. **в.** псих. жељан, ѡжељан, ѡријаѣан, уѡдан (о осећањима). **г.** усмерен ка добром, ѡлемениѣом и сл. **3.** заснован на сѣварним чиниѡцима, ѡроверљивим чињеницама, који се служи објекѣивним мейѡдама ѡровере и сл.: **4.** ре-алан, сѣваран; ваљан, исѣински, ѡрави. **5. а.** који се залаже и бори за најредак, који служи најреѣку, који ѡѡѣомаже најредак, најредан, ѡроѣресиван. **б.** који је у складу са важећим цивилизацијским ме-

9 Овде би се могло рећи да је оваква квалификација проистекла из контекста, јер је реч о терминологијској синтагми, и да јој није место, што потврђују и синоними из дефиниције: Карлѣ Хавличекѣ ... пододговорный учредникѣ „Чески Нар. Нов.“ ... ставлѣнѣ є предѣ военый судѣ (Поз. 1849, 92). Уп. пример из тачке б: Позорникѣ као званичный листѣ овогѣ народногѣ Правителства изилазѣо є до садѣ подѣ надзирањемѣ истога Правителства и Учредникѣ Позорника быѡ є истому Правителству пододговоранѣ (Поз. 1849, 322).

рилима, еџичким и др. друшћивеним нормама и сл. **б.** правн. који је на снази, љравно важећи: ~ закон, ~ право, ~ установа. **7. а.** мат. који је већи од нуле (о реалном броју, бројној вредности, величини и сл.); којим се означава љакав број, љаква вредности или величина. **б.** фин. који исказује новчану добити или какав дрући добитиак, добитици. **в.** који означава (физичку) величину изнад љроизвољно узетио или на дрући начин ућврћеној нуљној нивоа нечећа. **г.** усмерен суљроћно од смера крећанња казальке на саћу, љј. слева удесно. **8.** физ. својсћивен оном виду (љолу) елекћрицићейта чији је основни носилац љроћон (симболичка ознака: +); који има више љроћона, који је изљудио елекћрон (о јонима). **9.** (само одр. позитивни, -а, -о) фот. који се односи на љозићив. **10.** лог. уоћиће којим се изражава љрисућности нечећа (особина, сћанња, љроцеса, односа). Изр. **позитивне науке. бити ХИВ. покретан, -тна, -тно** **1. а.** који се може крећайици, мицаћици, који има моћ крећанња, љокрећљив; склон љомерању, мицању, љидању. **б.** који се може љремешћайици, љреносићици с једној месћи на друћо, љреносив. **в.** који се може дизаћици или сћушћици, навлачићици, врћейици и сл. (о разним најравама, обично фиксираним на једном месћу). **г.** који обавља своју дужности или делаћности љремешћайући се с једној месћи на друћо. **2. а.** који љроизводи, омоћућава и сл. крећанње, љокрећанње, рад (машине, моћора ићд.), љокрећачки. **б.** који изазива, узрокује крећанње, љокрећанње. **3. а.** који љоседује иницијайициву, акћиван, љокрећљив, љредуцимљив. **б.** љун динамике, живосћици, љокрећљивосћици, жив, љокрећљив, динамичан. **в.** заст. који љокреће, љобућује, љодсћици, љокрећачки. **4.** који се временски љомера, који не љада у ићици дан сваке љодине (о верским љразницима). **5.** грам. **а.** који није везан за одрећену љозицију,

месѿо у речи (о акценѿу).¹⁰ **б.** који се ѿјављује факулѿативно на крају неких речи или облика (о вокалу). **в.** заст. који означава креѿање. **б.** мед. који је у вези са можданим имѿулсима, чијим се ѿсредсѿвом изазива ѿкреѿање мишића, моѿорни. **7.** банк. и фин. **а.** (одр.) који се може ѿносити на друѿа (ѿравна) лица. **б.** који сѿоји на расѿолајању, расѿоложив (о новцу, дохоѿку). **8.** заст. који нема сѿиалну функцију, ѿ ло жај, звање, који се може смениѿи одн. ѿремесѿиѿи на друѿо (радно) месѿо. Изр. ~ **добро (иметак, имовина, ствар).** ~ **загној. покретне царине. покретни циклон.** ~ **просек, ~ степениште, ~ трака** и др.

Ако се погледа придев ѿозиѿиван, запажа се да нису сва односна значења обележена, а налази се као посебна одредница ѿозиѿивни, која се упућује на 9. значење лексеме ѿозиѿиван. Исто тако је раздвојено ѿоенѿан и ѿоенѿни, што није лексикографски поступак заступљен у нашој дескриптивној лексикографији.

поентан, -тна, -тно нераспр. исѿуњен ѿоенѿама(1δ), драмаѿичан.

поентни, -а, -о в. ѿоенѿан (РСЈ).

3.3.2. Пажњу привлаче још два придева. Придеви ѿозан и позни представљају два речничка чланка, од којих се у првом напомиње да је обично у одређеном виду, а у другом да је ретко у неодређеном. Пошто овакво формирање одредница није засновано на семантичкој вредности реализација, а и дефиниције се преклапају, реч је о техничкој омашки у распореду грађе, а

10 У словенским језицима у којима је акценат покретан имамо у 2. л. једине увек акценат на првом слогу (Белић 4, 69) : Самогласници *а, е* и *у* који се јављају на крају неких облика појединих речи који и без њих имају ... исто значење зову се покретни самогласници (Стев. 2, 52).

сваки је лексикограф у оквиру своје секције настојао да што реалније прикаже језичко стање. Међутим, честа употреба компаратива (и код застарелог придева *йоздан*) указује на доминантно означавање својства, а не на релацију.

позан, -зна, -зно (обично одр.) **1. а.** који је *йоодмакао* у своме *йрајању*, *каснi* (о временским *йојавама*). **б.** који се односи на *одмакло доба*, који *йада*, *дiва* у *одмакло доба* (*дана*, *живоџа*). **2. а.** који се врши *йосле йоодној* или *уџврђеној рока*, који *настџаје*, који се дешава с великим *задоцњењем*, *неблајовремен*, *закаснели*, *задоцнео*. **поздан**, -дна, -дно заст. в. *йозан*. — Наш домаћи прем позднији повјестник ... [пише] да владаоци Далмације и Хрватске „примаху знакове своје части од цариградских императора и зваху се њиховими епархи или патрицији” (Рач. 1, 75). Број пастира, што дођоше на сабор без сумње био је мањи од броја, што на позднијим саборима налазимо (Милаш 2, 14).

позни, -а, -о (ретко неодр. **позан**, -зна, -зно) исп. *каснi*¹ **1. а.** који је *временски йоодмакао*, *дубок*, *каснi*; који је *досџиџао йун развој*. **б.** који *настџаје*, дешава се и сл. у *одмакло доба живоџа*. **в.** рођен у *касним*, *йоодмаклим йодинама родиџеља* (о *деџеџу*, *деџи*). **2. а.** који *настџаје*, *јавља се са закашњењем*, *каснi*, *задоцнели*. **б.** *нераспр.* који *каснi* у *развоју* (*каснiје йројовори*, *йрохода*, *добије зуде* и сл.) (о *деџеџу*) (Батут 1, 100). **3.** (обично у комп.) који се *зди-ва*, *йојављује* или *ће се йојавиџи йосле оној времена* о коме је реч, који *долази каснiје* у односу на *друџу истйородну йојаву*. **4. а.** који *досџева*, *сазрева каснiје* од већине *друџих врстџа истџе дџљне кулџуре*. **б.** које је *дошло на светџ* (*ојаџњило се*, *ојрасило се*) у *йериоду нешџо каснiјем* од *уобичајеној*. Изр. ~ **рука**.

Други пар придева јесу *йокојан* и *йокајни*, за чије

се раздвајање такође не виде разлози на релацији *свој-сво* : *однос*. Очито, овде је посреди била потреба да се раздвоји оно што се односи на мир и на смрт, али без реалне етимолошке утемељености (уп. мотивну именицу покој¹):

покојан, -јна, -јно **1.** *исцјуњен, ѿрожеѿ ѿкојем, сѿокојан (о душевномсѿању човека, ређе о њему самом).*

2. а. *у којем влада ѿкој, ред, мир, сѿокој, сѿокојсѿво.*

б. *нераспр. који се не ѿмера, не ѿече, не сѿруји, који је у сѿању ѿѿиуноѿ мировања (о води).*

покојни, -а, -о (ретко неодр. покојан, -јна, -јно) **1. а.**

који је умро, умрли, мрѿав (о људима). **б.** *фиг. који више не ѿсѿоји; изумро.* **2.** (у им. служби, одр.) *м и ж особа која је умрла, ѿкојник, ѿкојница.* **3.** *који се односи на ѿкој, смрѿни, самрѿни; исп. покој¹ (16).*

4. фиг. а. *који се некада, у давнини здио, десид.* **б.** *који ѿриѿада далекој ѿрошлосѿи, давноѿрошли.* **5.** *правосл. (у им. служби, обично мн.) м сѿихире, ѿроѿари и канони који садрже молиѿве за умрле. Изр.*

бити покојни *покр. ѿрдно настѿрадаѿи, наѿрабусѿи.*

покојна му (јој и сл.) душа *разг. да му (јој и сл.) душа ѿочива у ѿкоју, нека му (јој и сл.) душа ѿочива у миру.*

3.4. Забележен је и изванредан број односних придева на -(а)н. Они могу бити и месни и временски и наменски. На основу семантике код оваквих придева очекивала се одредница на -ни, изузев ако зато не постоје јаки морфолошки разлози у виду деклинационих потврда.

подбачајан, -јна, -јно *нераспр. који се односи на ѿодбачај.*

подзолан, -лна, -лно *који се односи на ѿодзол (о земљишѿу).*

подмладан, -дна, -дно *шум. који се односи на ѿодмладу и ѿодмлађивање; који се врши у циљу ѿодмлађивања.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подтекстуалан, -лна, -лно *који се односи на ѿодѿексѿи, који се назире у ѿодѿексѿу.*

подгоран, -рна, -рно који се налази *йод* *йором*, *йла-нином*, у *њеном* *йодножју*. **подзавојан**, -јна, -јно неуб. који се налази *исйод* *завоја*, који је *йод* *завојем*. **подразуман**, -мна, -мно нераспр. који је *исйод* *домашаја* *разума*, који се не може докучиџи *разумом*. **подсводан**, -дна, -дно заст. који се налази *исйод* *сво-да*. **подстропан**, -пна, -пно нераспр. који се налази *йод* *сйройом*, *йлафоном*. **подсунчан**, -а, -о **1.** који се налази *йод* *сунцем*. **2.** (у им. служби) ж нераспр. оно *шйю* се налази *йод* *сунцем*, *Земља*, *свей*. **подорбита-лан**, -лна, -лно астр. који се одвија, изводи *исйод* *орбйије* (о *лейу*). **подбаран**, -рна, -рно **а.** који се налази *йод* *баром*, *йрекривен* *баром* (о *земљи*), *йодводан*, *баровий*; који је на *баровийом*, *влажном*, *мочварном* *йлу*.¹¹ **б.** који *расйе*, *усйева* на *мочварном*, *баровийом* *земљишйу*, *барски*. Изр. **подбарни звездан**. **покласичан**, -чна, -чно који *долази* *йосле* *класичној* (*йериода*, *ейохе* и сл.). **позностасан**, -сна, -сно заст. који *йозно* *досйева* у *фазу* *ойлогње*, *касносйасан* (о *расама* *сйоке*). **позноцветан** ијек. **позноцвјетан**, -тна, -тно агр. који *йозно* *цветйа* (о *воћкама*). **познојан**, -јна, -јно заст. који *изазива* *знојење*, *йрезнојавање*. **појан**², -јна, -јно заст. који *служи* за *йије*, *йијење*, *найијање*.¹²

- 11 Да је реч и о својству, тј. описном придеву сведочи и облик компаратива: У Мачви је земља подбарнија (Поцерица, Моск. 8). У наредном придеву преовлађује сема квалитета, која проистиче из семе места, што значи да је однос хијерархијски нижа компонента у овој реализацији: **подземновлажан**, -жна, -жно необ. који је *исйод* *земљине* *йовршине* и у коме има много *влаје*, *мемљив*.
- 12 У устаљеним изразима, термилошким синтагмама и сл. вид придева је одређен (ово се односи на све наведене изразе у раду), али забележени су и примери успостављања одреднице у канонској форми: **одсупротан**, -тна, -тно у изразу: ~ **судови**; **поднитан**, -тна, -тно у изразу: ~ **кецеља**; **покувертан**, -тна, -тно пом. покр. само у изразу: ~ **брод**.

4. Када је посреди исказивање чисте релације, доминирају придевске одреднице на *-ни*, којима би по свој прилици требало прикључити придеве из тачке 3.4 (можда са изузетком придева *йодбаран*, код кога није чиста релација).

Овде се такође уочава и однос места, времена, намене:

поглавични, -а, -о заст. који се односи на *йоїлавицу*, *йоїлавице*. **погодни**, -а, -о вој. који се односи на *йоїоїшке* у *йаћању*, који је у вези са *йоїоїшком*. **подвозни**, -а, -о који се односи на *йодвоз*, *возни*, *йревозни*. **подвратни**, -а, -о који се односи на *доњи део врати*, на *део шела исйод врати*, на *йодвратиак*². **подградни**, -а, -о који се односи на *йодграду*. **подгрлачни**, -а, -о који се односи на *йодїрлац*, који се налази у *йределу йодїрлица*. **подетажни**, -а, -о који је у вези са *йросйором* који се налази *исйод ейтаже*, *сйрати*, који *йрийада шом йросйору*. **поджелудњачни**, -а, -о који се односи на *йоджелудњачу*, који је у вези са *йоджелудњачом*. **подлакни**, -а, -о покр. који се односи на *врстйу веза код којеї се конац йодвлачи йод жицу*, а не *йреко ње*. **подлактични**, -а, -о који се односи на *йодлактициу*¹, који *йрийада йодлактици*. **подланични**, -а, -о који се односи на *йо дланицу*, који *йрийада йодланици*. **подлеђни**, -а, -о који се односи на *део шела исйод леђа*. **подлопатични**, -а, -о који се односи на *део шела исйод лоїаїици*. **подметни**, -а, -о грам. в. *йодмейски* (= који се односи на *йодмей*, *судјекаїски*). **поднајамни**, -а, -о који се односи на *йоднајам*, заснован на *йшаквом односу*. **поднасловни**, -а, -о који се односи на *йоднаслов*. **поднебесни**, -а, -о 1. који се односи на *йоднебесје* (који се налази у *йоднебесју*, *каракїерисїичан за йоднебесје*). 2. који се високо уздиже, који се *йружа високо увис*.¹³

13 Ово би значење могло имати и друго морфолошко уобличење, односно оба вида.

подневни², -а, -о в. *йодневачки* (= који се односи на *йодневак*). **подни**, -а, -о који се односи на *йод*, који се налази на *йоду*, који служи за *йод*. **пододсечни** ијек. **пододсјечни**, -а, -о који се односи на *йододсек*. **подредбени**, -а, -о грам. заст. који се односи на *йодређивање*, који се користи за *йодређивање*, *йлавни*, *йуравни*. **подрумни**, -а, -о заст. в. *йодрумски* (1) (= који се односи на *йодрум*, који *йријада* *йодруму*, *својсйвен* *йодруму*). **подсавезни**, -а, -о који се односи на *йодсавез*, који *йријада* *йодсавезу*. **подсадни**, -а, -о заст. који се односи на *йодсаду*², који *йријада* *йодсади*. **подстрешни**, -а, -о (ек. и ијек.) који се односи на *йодсйрешницу*. **подтлачни**, -а, -о који се односи на *йодтйлак*, *йотйиријисак*, који је изложен *йодтйлаку*, *йотйиријиску*. **подупирачни**, -а, -о нераспр. в. *йодуйирачки* (= који се односи на *йодуйирач*, *йодуйираче*, *сачињен од йодуйирача*). **поздравни**, -а, -о а. који се односи на *йоздрав*, који садржи *йоздрав*, којим се изриче *йоздрав*. б. који је садржан, исказан у *йоздраву*. **позивателни**, -а, -о заст. в. *йозивни* (1а) (= који се односи...). **позитивистични**, -а, -о нераспр. в. *йозийивисйички* (= који се односи на *йозийивизам* и *йозийивисйе*, који је у духу *йозийивизма*, *својсйвен* *йозийивизму*). **познајни**, -а, -о нераспр. који се односи на *йознају*, *сйознајни*. **позоришни**, -а, -о који се односи на *йозоришйе* (1б, в, 2в, і), који *йријада* *йозоришйу* (1б, в, 2в, і); који ради у *йозоришйу*. **појатни**, -а, -о који се односи на *йојајшу*, који *йријада* *йојајши*. **појмени**, -а, -о заст. и покр. в. *йојмовни* (= који се односи на *йојмове*, који је у вези с *йојмовима*). **покални**, -а, -о спорт. који се односи на *йокал*. **покладни**, -а, -о који се односи на *йокладе*, који се дешава на *йокладе*, *уобичајен о йокладама*, *йокладски*. Изр. књиж. ~ **игра**. ~ **песма**. **покломбени**, -а, -о нераспр. који се односи на *йоклон*, *уручен*

као њоклон. **поклопни**, -а, -о **1.** који се односи на њоклој(ац), који служи за њоклајање. **2.** мат. заст. који се њоклаја, њодудара, њодударан. **покољни**, -а, -о нераспр. који се односи на њокољ. **покопни**, -а, -о који се односи на њокој, њоїредни. **покорични**, -а, -о који се односи на њокорицу. **покостични**, -а, -о који се односи на њокосїицу. **покрајични**, -а, -о заст. **а.** в. њокрајински (1) (= који се односи на њокрајину). **б.** їранични, њоїранични. **покровни**, -а, -о **а.** који се односи на сїољашњи, їорњи, зашїиїиїни омоїшач, слој некої орїана или їшела код човека или животиње. **б.** који служи за њокривање неких њовршина, оїївора и сл. Изр. ~ **жито**.

подбрадни, -а, -о који захваїа месїо исїод браде, који је њод брадом. **подбрежни**, -а, -о који се налази у њодбрежју. **подвеђни** ијек. **подвјеђни**, -а, -о нераспр. који се налази исїод веђа, обрва. **подвилични**, -а, -о **а.** анат. који се налази исїод доње вилице (у човека и животиње), одн. доњеї дела кљуна. **б.** наїрављен їако да обухваїа доњу вилицу. **подвршни**, -а, -о који је исїод врха, који се налази високо, на (у) їорњем делу, њод врхом. **подгрудњачни**, -а, -о анат. нераспр. који се налази исїод їрудне костїи. **подгушни**, -а, -о који је њод їушом, враїиом. **подиверни**, -а, -о анат. покр. који се налази исїод ивера (2а), чашице на колону. **подјезични**, -а, -о који се налази у усїиима њод језиком, исїод језика. **подмесечни** ијек. **подмјесечни**, -а, -о заст. којисе налази њод Месецом, исїод Месеца, који се їросїиїре између Земље и Месеца. **поднаметни**, -а, -о у изразу: ~ поточић нераспр. који се налази, који се њојављује, насїаје исїод намеїа, смеїа (снеїа). **поднокатни**, -а, -о који се налази исїод нокїа, који се односи на део јаїодице исїод врха нокїа. **подноктни**, -а, -о в. њоднокаїни. **подмотачни**, -а, -о нераспр. који се

налази *йод омоїацем*. **подосни**, -а, -о заст. који се налази *исїод Земљине осе*. **подочни**, -а, -о који је *йод очима*. **подрамени**, -а, -о који се налази *йод раменом*, у *йазуху*. **подраменични**, -а, -о необ. в. *йодрамени*. **подребарни**, -а, -о који се налази *исїод ребара*. **подрепни**, -а, -о **а.** који се налази *исїод реїа*, који се односи на *месїо йод реїом*. **б.** који живи *йод реїом* или *радо йредива око њеїа (о инсектїима)*. **в.** који се *сїїавља исїод реїа (о коњској оїреми)*. Изр. ~ **мува** погрд. *улизица, удворица, йодреїаш*. **поземни**, -а, -о заст. **а.** који је на *земљи, на земљиној йовршини, надземни*. **б.** који *йосїоји на земљи, који живи, йредива на земљи, земаљски, овоземаљски*. **поземнородни**, -а, -о ков. који је *рођен на Земљи, земљородни*. **подрумачни**, -а, -о који *йриїада йодруму, који се налази у йодруму*. **подручни**, -а, -о **1. а.** који се налази на *йодручју нечије властїи, йод нечијом влашћу, уїравом; йодређен, йоїчињен*. **б.** који *йриїада неком йодручју*. **2.** заст. који је *од некої насїїао, који је од некоїа уїемељен*. **подручни**, -а, -о који се налази *исїод руке*. **подстојни**, -а, -о заст. **1.** који *сїїоји, који се налази исїод нечеїа или у доњем, нижем делу нечеїа*. **2.** бот. нераспр. назив за *форму, облик цвеїа дилке* који се налази *исїод йлодника, йоїїйлодан*. **подстомачни**, -а, -о анат. нераспр. који се налази *исїод сїїомака, желуца, йоджелудачни*. **подрбушни**, -а, -о који се налази *исїод йрбуха*. **подстрејни**, -а, -о покр. који се налази *исїод сїїрехе*. **подушни**, -а, -о који се налази *йод ухом, за ухом*. **подшкржњи**, -а, -о који се налази *исїод шкрїа*. **позидни**, -а, -о који је *йо зиду, који расїїе йо зиду*. **покрајни**, -а, -о в. *йокрајњи (а. који се налази йокрај нечеїа, уз крај, йо сїїрани; б. крајњи, йериферн; в. који је мање важностїи (јер се налази са сїїране, йо сїїрани), сїїоредни, йобочни (обично о улици, йуїу иїїд.))*. **покрилни**, -а, -о само

у изразу: ~ **перје** зоол. анат. *перје које покрива крила код птица.*

подруглетни ијек. **подругљетни**, -а, -о и **подруглетњи** ијек. **подругљетњи**, -а, -е покр. в. *подругљетни*. **поживотни**, -а, -о нераспр. *који настаје, долази и сл. после нечијеј живој.* **пожрвни**, -а, -о необ. *који је након смрти учињен жрвом, мучеником.* **покишни**, -а, -о покр. *који се дешава, настаје након кише.* **покасни**, -а, -о који је ирилично поодмакао у свом трајању, *позни, касни.*¹⁴

подјаремни, -а, -о заст. нераспр. *који се уреже у јарам, који служи за вучу.* **покривни**, -а, -о који покрива или служи за покривање. **подмирни**, -а, -о у изразу: ~ **меница** фин. заст. *меница којом се дује у пошностима подмирује.* **поднесни**, -а, -о правн. заст. *који се подноси, уручује и сл.* **подупорни**, -а, -о **а**. који служи као *подупорањ, подупирач, који подупире, пошпорни.* **б.** који служи као *носач, ослонац, пошпорни, носећи (о зиду).* **в.** који служи као *пошпора, осло нац (орјанима и деловима орјана, односно тела код биљака и живојина).*

поздерни, -а, -о покр. *који је изреден од конојлане кудеље.*¹⁵

4.1. Издваја се и мали број придева са описним, квалификативним значењима на *-ни*:

поглавни, -а, -о заст. *главни, пошони, пошони.* **погужни**, -а, -о експр. *ласкав, пошворан, лицемеран.* Изр. ~ **мува (муха)** 1) зоол. в. *коњска мува (под мува изр.)* (2) експр. а) *особа која се улизује, улађује некоме, улизница, удворица.* б) *веома досадна, намељива*

14 За разлику од других придева насталих префиксом *по-* са значањем заступљености особине у одређеном степену, само овај придев има суфикс *-ни*. Дакле, овде на форму није превагнула семантика префикса већ мотивне речи.

15 Ово је ретки градивни придев у нашем корпусу.

осоџа, најасџи. **подизни**, -а, -о којеј је мојуће љодити, љодизаџи, љокреџни. **подредни**, -а, -о заст. **1.** мање важан, сљоредан. **2.** грам. в. љодређен. **позајмни**, -а, -о који се џави љозајмљивањем, џавањем на зајам, који џаје, издаје (нешџо) у виду љозајмица. **поикилотермни**, -а, -о који је љроменљиве џелесне џемџераџуре, који има џемџераџуру околи-не. **појавни**, -а, -о који се манифесџује, љоказује у неком виду, сљољашњи, сљољни, видљив.

4.2. Као и код придева на -(а)н код којих се срећу односне реализације, срећу се и релациони придеви на -ни који развијају полисемантичку структуру и проширују је описним, квалификативним семантичким реализацијама:

погребни, -а, -о **1. а.** који се односи на љоџред; одређен, намењен за љоџред. **б.** који врши, орџанизује љоџред. **в.** који љреџа џа џуде љоџреден, сахрањен. **2. а.** који је као на љоџреду, џез звука, џласа, нем, љробан (о џиџини, џуџању); дубок, џежак, велик (о џуџи, жалосџи).

б. суморан, џуробан; џесимисџичан. **в.** који је као у мрџваца, мрџвачки. **пожарни**, -а, -о **1. а.** који се односи на љожар (1а, џ) или љоџиче од џеџа; одухваћен, исџуњен и сл. љожаром. **б.** који служи за џашење љожара или шџиџи од љожара; који се односи на ваџроџасце и џихову служџу. **в.** заст. који изазива, љроузрокује љожар (1а). **2.** експр. свеџао, сџајан, џламен. **3.** фиг. љрожеџ сџрасџима, сџрасџвен. **4.** фиг. који се односи на љожар (4а), раџни. Изр. ~ **знак. пожарна чета. позадни**, -а, -о заст. **1. а.** в. љозаџински (1) (= који се налази љозаџи, иза нечеџа у љросџорном, џеоџрафском смислу). **б.** који се налази са џаџње сџране чеџа, љокрајни. **в.** који џолази љосле нечеџа (у временском смислу); који се налази на крају (у линеарном смислу). **2. в.** љозаџински (2) (= скривен или који се налази, који џелује у џруџом џлану). **3.** вој. в. љоза-

дински (3) (= који се односи на *йозадину* ба, *ї*, који *йриїада йозадини*). **позивни**, -а, -о **1. а.** који се односи на *йозив* (2) и *йозивање*. **б.** који служи за *йозивање*, којим се *йозива*. **в.** који йозива, йризива, мами. **2.** који се обавља, врши на йозив, йо йозиву. **3.** који се односи на *йозив* (Зд), *занимање*, *йрофе сију*, *сїруку*. **појасни**, -а, -о **а.** који се користи за *ојасивање* око *сїрука*. **б.** који се *јавља, йружа* у облику *йојаса*, који *чини йојас*. **в.** који служи као *йојас*, који има улогу *йојаса*. **покретачни**, -а, -о нераспр. **в.** йокреїачки (3) (= који *омоїућава креїање йшела или делова йшела сїроводећи мождане имїулсе до мишића*).

4.3. Глосу „ретко неодр.” са навођењем облика придева на -(а)н у речничком чланку има мали број придева на -ни:

подножни, -а, -о (ретко неодр.) **1.** који се односи на *йодножје* (који се налази на, *йри йодножју нечеїа*, који се врши у *йодножју* и сл.). **2.** заст. који се налази *йод ноїом, ноїама*. **3.** (неодр.) *сїрм, окомиї*.¹⁶ **пожртвовни**, -а, -о (ретко неодр.) **1. в.** йожрївован (1) (= *сїреман на жрївву, који се неседично одриче соїсїивених йоїреба да би йомоїао друїоме или се сїавио у службу некој идеји*). **2.** који се добровољно одриче, жрїввује, йаїи, сїрада збої друїої (о нечијој йрироди, йонашању, осећању и сл.). **3. в.** йожрївован (2) (= *а. који се врши уз велики йруд залаїање и сл. б. који се одвија уз велике жрїве, сїрадања*). **појамни**, -а, -о (ретко неодр. појаман, -мна, -мно) **а.** који се односи на *йојам, йојмове, йојмљив, разумљив, схвайљив, јасан*.¹⁷ **б.** који се односи на значење *йој-*

16 Он узјаха и пође. Пут му беше подножан, јер се спушташе низ Јелицу (Дело 11, 37).

17 Хемији и физици неопходне су хипотезе атома и молекуларних сила, ако хоће ... да све те разноликости доведу у један појаман суглас (Вујић М. 1, 78).

ма, значењски. **подневни**¹, -а, -о (ретко неодр. подневан, -вна, -вно) **1.** који се односи на *йодне*, који се дешава, дива, обавља у *йодне*, својсйвен йодневу. **2.** нераспр. који се обавља за *йола дана*, *йолудневни*.¹⁸ **3.** (у им. служби) ж *йодневни обред*, *йодневна служба*, *молийва*. **појмовни** и **појмовни**, -а, -о (ређе неодр. појмован и појмован, -вна, -вно) који се односи на *йојмове*, који је у вези са *йојмовима*.

Неретко у њиховим се дефиницијама уочавају елементи који, осим што указују на релацију, означавају и својство, особину. Отуда су лексикографи и увели поменуто глосу. О њеној оправданости у потврдама појединих придева сведоче и облици промене у неодређеном виду.

4.3.1. Придев *йоизборни* захтева разматрање. Наиме, прва његова реализација именује временску релацију и по својој форми одговара успостављеном лематском облику. Зато и нема разлога за глосом „само одр.“. С друге стране, следећа реализација има описну вредност и потврда показује да је реч о форми неодређеног вида. Стога би овај придев, макар, требало обрадити као оне из претходне тачке.

поизборни, -а, -о **1.** (само одр.) који *настйаје йосле избора*, *йосйизборни*. **2.** заст. *йрилично изборан*, *одабран йо избору*, *велики*, *значајан*; исп. *поизбор*. — Доста б' Чубро, и то поизборна, | Јошъ Србинству народіо добра (Сар., Јавор 1874, 106).

5. Придеви на *-(а)н* и *-ни* показују веома сложен и испреплетен систем описних и односних реализација.

18 Добро се може дремати спрам подневна сунца (Даница 1863, 451). Још је лепо могло да се седи на подневном сунцу на капији (Андрић 7, 252). Од по дне, пре подне, по подне, могу постати сложене речи: подневан рад (рад пола дана, а не цео дан) (Стој. Љ., НЈ 4, 60).

Придеви који означавају особину, својство, дакле описни, углавном су двовидски и њихов лематски облик је на *-(a)n*. Уколико они у својој полисемантичкој структури развију односне реализације, испред њихових дефиниција треба спецификовати „само одр”. Овакав је поступак прецизнији од обрнутог поступка када се успоставља одредница на *-ни*, а наводи „ретко/ређе неодр”. Односни придеви требало би да имају морфолошко уобличење на *-ни* (уп. т. 3.4). Приметно је да и односни придеви развијају описна значења. Међутим, како је у деклинацији морфолошка разлика неутралисана у корист одређеног вида (а акценат се у тексту не може пратити), у оваквим случајевима често и нема дилеме треба ли успостављати придев као потенцијалну двовидску одредницу – већ је показано да и описни придеви могу имати и лематски облик на *-ни* (уп. 4.1, 4.2). Код односних придева код којих се јављају значења у којима је придев описни и за двовидност постоје и морфолошки докази препорука је да се одредница успоставља у неодређеном виду са глосом „обично одр”, а испред односних реализација може се навести и квалификатор „одр”. Овакав је поступак исправнији од поступка у т. 4.3, јер канонски, основни облик придева не треба наводити као секундаран. Иако је он у таквим случајевима често семантички маркиран, он је морфолошки немаркиран. Међутим, ово су начелне смернице, а у лексикографији се за сваку одредницу одлучује понаособ и сагледава саоднос форме, семантике и функције.

Тафра (1988: 193) истиче да вид не одређује лексички статус придева, а сагледавањем ове грађе показује се и потврђује да семантика одређује репартицију вида, односно успостављање одреднице на *-(a)n* или *-ни*.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1991: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: Globus.
- Гортан Премк 1994: Д. Гортан-Премк, Типови и врсте речи, *Јужнословенски филолоџ*, L, Београд, 117–128.
- Грицкат 1990: И. Грицкат, Прилог дискусији о описним и односним придевима у српскохрватском језику, *Наш језик XXVIII/4–5*, Београд, 214–233.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творбе речи у савременом српском језику. Друџи гео. Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ – Нови Сад: Матица српска.
- Лашкова 2000: Л. Лашкова, Нормирање савременог српског језика у знаку конкуренције језичких средстава, *Јужнословенски филолоџ*, LVI, Београд, 569–575.
- Ломпар 2016: В. Ломпар, *Врсте речи и љрамајичка љракса (од Вука до данас)*, Београд: Друштво за српски језик и књижевност Србије.
- Николић 2002: Мирослав Николић, Тешкоће при утврђивању одреднице у речницима српског језика, у: *Дескриптивна лексикоџрафија стандардној језика и њене љеоријске основе*, Нови Сад: Матица српска – Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 49–56.
- Пешикан 1957: М. Пешикан, Одредни придев у српскохрватском језику, *Наш језик*, н.с. VIII/5–6, Београд, 171–174.
- Пипер/Клајн ²2014: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна љрамајичка српској језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Речник САНУ: *Речник српскохрватској књижевној и народној језика*, 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–.
- Станковић 2015: Б. Станковић, *Синџакса и семанџика одређеној и неодређеној љридевској вида у српском језику*, докторска дисертација, Крагујевац: Филолошко-уметнички факултет.
- Стевановић ⁵1986: Михаило Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (љрамајички сисџеми и књижев-*

нојезичка норма) I. Увод, фонетика, морфологија, Београд: Научна књига.

Тафра 1988: В. Тафра, Razgraničenje opisnih i odnosih pridjeva, *Rasprave zavoda za jezik*, 14, Zagreb, 185–197.

Томић 2019: Бојана Томић, *Именске речи које се јављају само у множини у српском језику*, необјављена докторска дисертација, Београд: Филолошки факултет.

Фекете 1969/1973: Е. Фекете, Облик, значење и употреба одређеног и неодређеног придевског вида у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолоџ*, XXVIII/1–2, Београд, 321–386; *Јужнословенски филолоџ*, XXIX/3–4, Београд, 339–523.

Марина Спасоевич

ВЛИЯНИЕ СЕМАНТИКИ НА МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ КАТЕГОРИИ ИМЕН ПРИЛАГАТЕЛЬНЫХ НА -(А) Н/-НИ В СЕРБСКОМ ЯЗЫКЕ

Резюме

В настоящей работе продолжается долго присутствующее в сербистике исследование отношений описательных и относительных прилагательных с суффиксом *-(a)n/-ни* на основании материала, выписанного из 21 тома Словаря САНИ. Анализируется отношение 1) семантики имен прилагательных, т. е. их определений в словаре, 2) вид, в котором приводится заглавное слово и квалификации частотности неопределенного и определенного видов („одр.“, „ретко неодр.“, „обично одр.“, „чешће одр.“, „само одр.“ и т. п.). Затем указывается каким способом в полисемантической структуре словарной статьи прилагательных, в которой скрещиваются описательные (квалификативные) и относительные (идентификационные) значения, может выразиться информация о морфологической категории вида имен прилага-

тельных. Иначе говоря, значение определяет возможно ли употребление прилагательного в форме обоих видов или только в одном. Хотя имеются мнения, что в таких случаях речь идет о омонимии, а не о деривации, мы считаем, что здесь речь идет о переливе семантических признаков, а не о различной этимологии, как и сами определения и примеры употребления в Словаре показывают.

Ключевые слова: сербский язык, морфология, лексикография, вид имен прилагательных, суффикс *-(a)n/-ни*, семантика, описательные прилагательные, относительные прилагательные, полисемия, словарь.

Милош М. Ковачевић*
Филолошки факултет Београд
Филолошко-уметнички факултет Крагујевац
Филозофски факултет Пале

УДК 801+163.41'366

АЛОЛЕКСИЧКА СУПСТАНТИВИЗАЦИЈА ПОКРЕТНИМ ВОКАЛОМ – ИЛИ: О ФОНЕМСКО–МОРФЕМСКОМ СИНКРЕТИЗМУ

Циљ рада је да се, анализом на богатом корпусу првенствено из публицистичког стила, докаже да у оквиру типова супстантивизације и типова супстантивата – као посебан подтип треба издвојити *алолексичку суйсџанџивизацију* и алолексичке супстантивате. То је супстантивизација која се не односи на цијелу парадигму лексеме него само на њене поједине облике, тј. алолексе. У овом случају то су облици датива, инструментала и локатива адјективних ријечи у мушком роду, са наставком *-им(а)*. Верификатор њихове специфичности јесте покретни вокал А.

Покретни вокал А датој морфеми обезбјеђује дво-струки статус: статус граматичке морфеме (падежног наставка) и статус творбене морфеме (морфеме којом се адјективна ријеч преобликује у супстантивну), чиме се остварује фонемско-морфолошки синкретизам.

Кључне ријечи: супстантивизација, алолексичка супстантивизација, покретни вокали, граматичка морфема, творбена морфема, фонемско-морфемски синкретизам

* mkovacevic31@gmail.com

У науци је већ доказано да неке језичке јединице, као нпр. јединица *a* у именицама *суџруџа* и *кума*, могу имати „и улогу граматичког морфема (наставка) и улогу лексичког морфема (суфикса)”, тако да су такви морфеми *синкретички морфеми* (Росандић, Силић 1979:72). У наведеном примјеру *a* је синкретички морфем зато што има улогу граматичког морфема са значењем „номинатив сингулара женскога рода” и улогу суфиксалног морфема са значењем „женски пол”. Творбени приручници наводе неколико примјера синкретичких морфема. Тако улогу синкретичког морфема нпр. има морфем *a* у лексеми *дома*, у којој је *a* граматички морфем кад је та лексема именица (нпр. Из *дома* се чује музика), а суфикс кад је *дома* прилог (нпр.: Сједим *дома*). Прилог *дома* је обичан у Хрватској (Бабић 1986:499), али је „данас редак у Србији, јер се замењује са *код куће* или *кући*” (Клајн 2002: 374). Као *a* у *дома* тако је и морфем *и* у лексеми *кући* синкретички: кад је *кући* дативни облик именице (нпр.: Примичу се *кући*), *и* је граматички морфем, кад је лексема *кући* прилог (нпр. Идем *кући*), *и* је суфикс. (Клајн 2002:374–375).

„У таквим случајевима, када ова или она именичкопарадигматска јединица постаје прилогом, више не можемо говорити о наставцима, него о суфиксима (за прилоге)”, а будући да су прилози непромјењиве ријечи, они немају наставке. „То доказују прилози *зими* и *љети*, *ноћу* и *дању*, итд., од којих су *зими* и *ноћу* настали од именица женског, а *љети* и *дању* од именица мушког рода. Но и једни и други имају исте 'наставке'. (Локатив од *љети* гласи *љети*, а инструментал од *дан* – *даном*.)” (Росандић, Силић 1979:82). У српском језику од свих синкретичких граматичко-суфиксалних морфема

најплоднији је морфем *-ом*: као граматички морфем за инструментал једнине, и као суфикс за творбу прилога. Статус синкретичког морфема *-ом* има у лексемама: *редом, изр(иј)еком, махом, широм, лисџом, кришом, крадом, часком, нейрајом, једном* (Клајн 2002:377-378), којима треба прикључити и лексеме: *силом, зором, њоводом, срећом, њирком, лицем* (нпр. *лицем* на Божић = „на сам дан Божића”), *већином, дијелом* и др.¹ (Бабић 1986:506).

Циљ нашега рада није анализа синкретичких морфема датога типа. Предмет рада јесте фонемско-морфемски синкретизам. А фонемско-морфемски синкретизам подразумејева однос између факултативних и облигаторних фонема у оквиру једне морфеме. Полази се од хипотезе да су морфеме са факултативном завршном фонемом увијек граматичке (наставачке), док завршне граматичке морфеме са облигаторном фонемом прерастају у творбене морфеме (у суфиксе).

Тако нпр. у алолекси *сџарој(а)* у генитивном наставку *-оја* фонема *а* је факултативна, јер и с њом и без ње *-ој(а)* има статус граматичког наставка с истим значењем „генитив сингулара мушког или средњег рода”, с тим да дата морфолошка форма и у једном и у другом случају – и са *а* и без њега – остаје генитивна придјевска алолекса лексеме *сџари*. Друкчији је случај са морфолошким обликом датива, инструментала и локатива плурала дате лексеме: без *а*, дакле у облику *сџарим*, наставак *-им* има статус само граматичке морфеме, па је дати морфолошки облик искључиво дативно-ин-

1 Бабић (1986:506) као „поприложене” инструменталне облике именица наводи још и: *џрешком, њочейком, разом, скоком, срком, шайајом, шайџом, њијеком* – за које се тешко може рећи да имају недвосмислене контексте у којим наступају у функцији прилога.

струментално-локативна алолекса лексеме *сѡари*. Ако, међутим, граматичком морфему *-им* додамо фонему *а* – добијамо форму *сѡарима*, која више није придјевска алолекса, него је супстантивизирани придјев, односно супстантив. Фонема *а* ту није факултативна, него облигаторна, тако да морфеме *-им* и *-има* нису синоними: *-им* је само граматички морфем са значењем „датив/инструментал/локатив плурала мушког или средњег рода”, док је *-има* творбени морфем (суфикс) који је придјевски облик *сѡарим* преобразио у супстантив *сѡарима*, тако да морфем *-има* има статус творбеног морфема са значењем „супстантив мушкога или средњег рода”. Због тога је *сѡарим* само и једино придјевска алолекса лексеме *сѡари*, док је *сѡарима* супстантиват, тј. придјевски облик у именичкој служби.

Већ на основу само наведеног примјера – *сѡарої(а)* и *сѡарима* – јасно је да се фонетско-морфемски синкретизам остварује само са одређеним покретним вокалима. Анализа наведеног примјера упућује на закључак да при факултативној употреби покретних вокала ти вокали остају само фонеме, а да у случајевима кад су облигаторни – покретни вокали мијењају статус морфема: граматички (наставачки) морфем „преводе” у творбени (суфиксални) морфем.

Зато је неопходно да се укратко упознамо са суштинском покретних вокала, и њиховом факултативном и облигаторном функцијом.

Општеприхваћено је да покретни вокали представљају факултативне фонеме које могу стајати на крају појединих ријечи или облика ријечи с тим да њихово присуство или одсуство не мијења значење ријечи. Сматра се да су облици ријечи са покретним вокалима и без њих потпуно равноправни у књижевном језику, па се њихова (не)употреба по правилу образлаже стил-

ским разлозима. У српском језику улогу покретних, необавезних вокала могу у одређеним случајевима имати самогласници А, Е, У, и они тада имају статус факултативних фонема. Из тога проистиче да су термини покретни вокали и факултативни вокали – синонимни.

А да ли је то баш тако са свим трима покретним вокалима, провјерићемо у наредној анализи. Најприје ћемо навести случајеве у којима покретни вокали заиста имају статус факултативних фонема. Од тих трију покретних фонема најширу дистрибуцију има вокал А, зато ћемо најприје анализирати контексте или случајеве у којима се могу јавити покретни вокали Е и У. Покретни вокали Е и У имају различиту дистрибуцију: У има ужу дистрибуцију од Е. Оба вокала, и Е и У, јављају се: у дативу и/или локативу сингулара адјективних ријечи, док се у инструменталу сингулара неких замјеничких ријечи, као и у презентском неенклитичком облику трећег лица једнине глагола бити – *јест*(е) – јавља покретни вокал Е, али не и вокал У. Ево најприје корпусних примјера за употребу покретног вокала У:

(1) Он [филм] пре свега говори о љубави, носталгији и *нечему* што се изгубило у великим градовима. (Вечерње новости, 5. 2. 2020, 17); Ако је *ичему* допринео, онда је полицијски час учинио да они који живе поред аутопута а нису још навикли на буку одахну и заспу као бебе. (Данас, 20. 3. 2020, 3); Након скоро недељу дана у *нечему* што се битно не разликује од кућног притвора, пензионери су дочекали својих пет минута. (Блиц, 23. 3. 2020, 3); У време епидемије затвара се све оно што је непотребно или *ничему* не служи. (Вечерње новости, 27. 3. 2020, 12); ...јер макар у *нечему* се слажемо (Данас, 16. 4. 2020, 13); Пандемија нас *ничему* није научила. (Данас, 27–28. 6. 2020, 7); ... *loše čini – lošetu se nadaj!* (http://www.rtv.rs/sr_lat/

vojvodina/novi-sad/pretnje-funkcioneru-ds-branislavu-bugarskom_682976.html); Будући да се у текстологији, а у библијској поготову, држи да се *kraćemu* тексту додавало, а не *dužemu* одузимало, краћи се текст, Лукин, сматра старијим (*books.google.rs* › books); Често се чује и да се језик поједностављује – да се тежи *lakšemu*, *kraćemu*, *ekonomičnijemu* изговору и изразу. (<https://www.vokabular.org/forum/index.php?topic=4158.0;wap2>); Zar se niste nadali *našemu* dolasku? (http://pravopis.elektronskaknjiga.com/pokretni_samoglasnici/nasem.php); Lepo ti je u *našemu* Sremu (http://www.kodkicosa.com/lepo_ti_je_u_nasemu_sremu.htm); Vrijeme je za promjene u *Vašemu* domu! (http://alfaplam.rs/upload/Document/File/2013_08/Katalog_2013.pdf); O jeziku *tvojemu* i *mojemu* (https://www.kupindo.com/Lingvistika/56748859_Milivoje-Jeftic-O-JEZIKU-TVOJEMU-I-MOJEMU); Србин сам, на *својему!* (<http://www.nspm.rs/hronika/mihailo-mdenica-posao-jutros-a-stigao-vekovima-ranije-srbin-sam-na-svojemu.html>); „Мојој супрузи треба ватра да се угрије”, рече он гостioničару, подебљем и *onižemu* мушкарцу с чупом просиједе косе на страњној страни главе. (https://issuu.com/meri946/docs/elizabeth_hoyt_-_uvar_srca); итд.

Од свих покретних вокала, вокал У има најужу дистрибуцију. Употребљава се у дативу и локативу замјеничких и придјевских ријечи код којих је носилац посљедњег слога вокал Е, тако да се умјесто завршног вокала Е због дисимилације употребљава покретни вокал У². У српском језику покретно У је много обич-

2 Истина, у граматичкој се литератури, и то оној из сербokrao-тистичког периода, наводи да се покретни вокал У може јавити и у облицима замјеница код којих стални вокал није Е. Тако П. Мразовић и З. Вукадиновић (1990:252) наводе: „Треба напоменути да се у дативу и локативу једине детерминатива у

није у замјеничким него у придјевским лексемама. И док би се могло рећи да су облици са покретним У код придјевских замјеница, посебно кад су у питању опште, одричне и неодређене, чак обичнији од оних без покретног вокала, дотле је покретни вокал У у облицима придјевских ријечи риједак и изразито стилски обиљежен. Али у свим случајевима, и у оквиру придјева и у оквиру придјевских замјеница, покретни вокал У има статус факултативне фонеме, што значи да његово присуство или одсуство не мијења ништа ни у граматичком ни у семантичком погледу дате језичке јединице. Облици са и без покретног вокала У потпуно су равноправни, њихова диференцијација једино може бити стилистичка.

Покретни вокал Е има ширу дистрибуцију од покретног вокала У. Јавља се у дативу и локативу сингулара мушког и/или средњег рода свих адјективних ријечи (придјева, придјевских замјеница, редних бројева и главног броја *jegan*), али и у инструменталу сингулара неких придјевских замјеница. Томе су потврда и сљедећи корпусни примјери:

(2) Према *овоме*, за болест звану корупција нема адекватне терапије, јер се понаша као аутоимуна и при *њоме* стално мутира. (Блиц, 27. 1. 2020, 2); Али

мушком и средњем роду може појавити покретни вокал -е ако стални вокал у претходном слогу није исти, нпр.: *некоме, ономе, њоме* итд. Код ових детерминатива у поменутиим падежима може се појавити и помични вокал -у: *некому, оному, свому, њому*”. Исту констатацију доноси и граматика Ж. Станојчића и Љ. Поповића (1992:93), у којој се наводи да све замјенице (сем оних са сталним вокалом е у основи и замјенице *сав, св-еја, св-ему*) долазе „са наставцима -оја, -ом(е/у): *њ-оја, њ-ом(е/у), свак-оја(а), свак-ом(е/у); оволик-оја(а), оволик-ом(е/у)* итд.” Дати облици замјеница с покретним вокалом У својствени су само хрватском језичком изразу, и једино се по изузетку могу сустрести у српском језичком изразу.

о *шо*ме ћемо још разговарати. (Блиц, 27. 1. 2020, 5); *Свакоме* писцу награде значе. (Вечерње новости, 28. 1. 2020, 15); Гузељ Јахина је затим говорила о *ономе* што је подстиче на писање. (Вечерње новости, 28. 1. 2020, 15); Напротив, током говора истакао сам да је Ниш универзитетски центар, велики и модеран град, у *коме* многи наши успешни Лесковчани завршавају школу. (Политика, 1. 2. 2020, 21); Неком се осмехне, *некоме* се обрати по имену. (Данас, 4–5. 3. 2020, Недеља, XIV); *Нико*ме бар ништа не дугујем. (Политика, 2. 2. 2020, 21); Да побегнемо од тих очева, ујака, теча, комшија... Свих њих који ваљају *целоме* свету, а себи и својима су најгори. (Политика, 2. 2. 2020, 21); ...али *свакоме* стрпљењу има краја, па и његовом. (Данас, 12. 2. 2020, 22); Подај, Господе, сваком шта му треба/ *Жедноме* пића и *їладноме* хлеба. / Патнику милост, а несрећном срећу / Ковчежић злату и контејнер смећу. (Вечерње новости, 26. 4. 2019, 20; Верољуб Вукашиновић); *Некоме* скијање – другима санкање. (Блиц, 16–17. 2. 2020, 13); *Овима* је Шаровић, чини се, оживео сећање на унутарстраначке поделе. (Данас, 22. 9. 2020, 4);...како су задовољни *овима* што је урадио (Вечерње новости, 8. 3. 2020, 4); итд.

И покретни вокал Е у свим случајевима има статус факултативне фонеме. Облици с њим и без њега потпуно су равноправни, чак, ако се изузме инструментал, и подједнако обични. Зато се за њихову (не)употребу може рећи да је или спонтана или стилистички мотивисана.

Од трију покретних вокала најширу дистрибуцију има вокал А. Вокали У и Е везани су само за придјевске и придјевскозамјеничке лексеме у сингуларним па-

дежним облицима, оба у дативу и локативу, а Е још и у инструменталу. За разлику од њих, покретни вокал А није искључиво везан за придјевске и придјевско замјеничке лексеме, него се сусреће и у облицима замјеничких прилога, нити је везан само за сингуларне облике адјективних ријечи – него се сусреће и у њиховим плуралским облицима.

Од покретних вокала само се вокал А сусреће у облицима већине временских и мањег броја мјесних замјеничких прилога, као нпр.:

(3) Црква *никада* није била нити ће *икада* бити против Црне Горе. (Вечерње новости, 26. 2. 2020, 4); *До сада никада* није био ћелав. (Вечерње новости, 12. 2. 2020, 38); *Сада* нам знаци у виду емотикона узимају и вербални део комуникације. (Блиц, 2. 2. 2020, 20); *Када* смо, дувајући у исту тикву, заједно опструисали предмет, *тада* нам је такво тужилаштво одговарало. *Сада* смо се, тобоже, ми променили а они нису. (Данас, 12. 2. 2020, 22); *Када* буде ушао у тенк, е *тада* смо надрљали. (Данас, 18. 2. 2020, 9); Нормално је било да су *некада* рибари који су излазили на воду понекад морали да загазе и мрзлу воду па и да запливају. (Данас, 31. 1. 2020, 8); *Када* улазите у непознато, најпре сазнајте где му је излаз. (Политика, 30. 1. 2020, 24); *Ошуда* толико испољавања нервозе. (Политика, 2. 2. 2020, 6); ...људи су падали као покошени, а лека *ниошкуда*. (Вечерње новости, 9. 2. 2020, 27); *Ошкуда* ови симболи у Сетијевом храму, остаје још једна од многих египатских мистерија. (Данас, 11. 2. 2020, 32) итд.

У свим временским и мјесним прилозима покретни вокал А има функцију факултативне фонеме. Облици

са покретним вокалом и без њега подједнако су чести и уобичајени у савременом језику, тако да је њихов избор чак прије спонтан неголи стилски мотивисан.

У свим адјективним ријечима (придјевима, придјевским замјеницама, редним бројевима и главном броју један) покретни вокал А може се јавити у облицима генитива и акузатива мушкога или средњега рода у сингулару, као нпр.:

(4) Дигли су руке своје безбожне на највеће вредности и светиње рода *нашеја* – рекао је патријарх Иринеј (Блиц, 27. 1. 2020, 11); ...и да се оставе *нечасноја* дела (Блиц, 27. 1. 2020, 11); Међутим, *ујорноја* је тешко зауставити. (Вечерње новости, 22. 9. 2020, 17); Клици и клинцеze *срјскоја* рода вазда су били бржи, јачи, бољи од остале деце. (Данас, 22–23. 2. 2020, Недеља, XVI); Где је профит на првом месту, ту је и беспоштедна борба до уништења *драја своја*. (Печат, 5. 6. 2020, 70); С још друге стране, нема *ничеја* зазорног у томе. (Данас, 1. 4. 2020, 24. Светислав Басара); Добра душа омиљеног пастира *срјскоја* (Политика, 15. 9. 2020, 21: наслов); *Једноја* дана по овој афери памтиће се и ово време. (Данас, 15–17. 2. 2020, Недеља, IX); Доста је овом дану зла *њејовоја*. (Данас, 11. 2. 2020, 32: Светислав Басара); Можда више од *свакоја другоја* у Сладоју одјекује глас Алексе Шантића (Вечерње новости, 19. 2. 2020, 15: Иван Негришорац); Није, у ствари, баш тачна тврдња из подналова да у земљи нема *ничеја новоја*. (Печат, 3. 7. 2020, 6); Глас *овоја* народа је глас Божји. (Политика, 10. 3. 2020, 4); ...дало би се закључити да их званична Подгорица није потпуно уверила да нема *ничеја* спорног у Закону о верским слободама. (Политика, 11. 2. 2020, 5); Значи ли то да има *нечеја* изван тога? (Политика, 1. 2. 2020, КУН,

3); *Овоја* пута, указаћу на само две референтне тачке. (Данас, 28. 1. 2020, 19); Не омаловажавам *никоја*. (Данас, 8–9. 2. 2020, 6) итд.

У генитиву и акузативу сингулара адјективних ријечи мушкога или средњег рода покретно А има статус факултативне фонеме. Неупотреба покретног А не доводи ни до каквих граматичких или семантичких промјена адјективне ријечи. У српском језику облици без покретног А обичнији су од оних са покретним А, осим у случајевима када је адјективна лексема употребијена постпозитивно у односу на супстантивну ријеч, па твори анастрофу као стилску фигуру реда ријечи³.

У свим досада помињаним случајевима употребе покретних вокала У, Е и А покретни вокали су имали статус факултативне фонеме. То значи да је њихова употреба необавезна, препуштена слободном избору. Из тога слиједи закључак да су покретни вокали У и Е увијек факултативне фонеме, док статус факултативне фонеме покретни вокал А има у случајевима употребе у замјеничким прилозима и адјективним лексемама у генитиву и акузативу сингулара мушкога или средњег рода⁴.

Сагласна је свим тим употребама и употреба покретног вокала А у облицима датива, инструментала и локатива плурала релативне замјенице *који*, код које

3 „Анастрофа подразумијева измјену мјеста двију компонената које у општеупотребној конструкцији по правилу слиједе једна за другом” (Ковачевић 1998:30).

4 Као и „речца *нек(а)*” (Пипер, Клајн 2013: 42), односно лексема *нек(а)* у везничкој употреби, типа: *Нек [→нека] буде* минус десет напољу, дреждаћемо вам испред Владе. (Данас, 26. 12. 2016, 6). У лексеми *нека* као ријечци, међутим, вокал А нема увијек статус покретног самогласника, што потврђује и следећи примјер: *Нека [→ *нек], лутати се може и у мислима и у молитвама.* (Политика, 27. 9. 2020, 22).

је употреба покретног вокала потпуно факултативна, што потврђују и следећи корпусни примјери:

(5) ...а онда су дошла два пораза у важним мечевима у којима је Ђоковић био ближи тријумфу. (Политика, 1. 2. 2020, 17); Дан је обележен непријатностима којима ће вас изложити службена лица. (Вечерње новости, 1. 2. 2020, 16); Приводите крају многе заостале послове којима сте се мучили извесно време. (Вечерње новости, 12. 2. 2020, 32); Више чланова академске заједнице са којима смо разговарали верују да позадина спора има везе са великим приходима овог факултета. (Данас, 24. 9. 2020, 7); Декани високошколских установа на којима за неке смерове не влада велико интересовање сматрају, међутим, да би држава требало да их стимулише и „оживи” (Вечерње новости, 4. 2. 2020, 6); Ми живимо у земљама у којима су готово сви на рубу егзистенције. (Данас, 5. 2. 2020, 17) итд.

Насупрот свим тим употребама стоји употреба покретног вокала А у облицима датива, инструментала и локатива плурала адјективних лексема мушкога и/или средњег рода. Покретно А у тим је облицима верификатор супстантивизације датих адјективних лексема, чему је најбољи показатељ чињеница да се дате адјективне лексеме с тим покретним вокалом не могу појавити у оквиру супстантивне конгруентне синтагме, тј. као конгруентни атрибути уз именице, него само као самосталне супстантивизирани ријечи. Ево и корпусних примјера који то најексплицитније потврђују:

(6) Број један одавно заговара окрутност према нижима. (Данас, 7. 11. 2019, 11: наслов); Младима догодине још више новца (Политика, 13. 11. 2019,

7: наслов); Молба *сїарима* да остану код куће (Вечерње новости, 15. 3. 2020, 1: поднаслов); Мештани су покушали да помогну *унесрећенима* у смрскомом возилу. (Политика, 28. 1. 2020, 9); ; Идеја је ... да се друже са *зайосленима*. (Вечерње новости, 4. 2. 2020, 17); Субвенције *доїайїма* да купе скупе аутомобиле (Данас, 8–9. 2. 2020, 9: наслов); *Ойїуженима* укинут кућни притвор (Вечерње новости, 12. 2. 2020, 14: наслов); *Надлежнима* дато 27 нових задатака (Вечерње новости, 12. 2. 2020, 9: поднаслов); Избегавајте расправе с *їретїйосїављенима*. (Политика, 14. 2. 2020, 34); Међу *наїраћенима* је и Александар Милетић. (Политика, 15. 2. 2020, 18); Међу *одликованима* су појединци, институције и удружења (Блиц, 16–17. 2. 2020, 7); Постоји ли неки лек који може да помогне *оболелима* од вируса? (Политика, 15. 3. 2020, 7); *Слободнима* предстоје заљубљивање или узбудљиви сусрети. (Политика, 8. 3. 2020, Магазин, 30); Делили сендвиче *сиромашнима* (Данас, 26. 3. 2020, 13: наслов); *Храбрима* и Бог помаже (Данас, 22. 6. 2020, 19); Олакшавају кретање *слейима* (Вечерње новости, 25. 6. 2020, 20: наслов); Трифуновић се у десет часова обратио *окуљенима*. (Данас, 22. 6. 2020, 2); Што је твоја мудра економска политика, која се своди на бацање прашине у очи *їлуйїма*, *необразованима*, *їослушницима* и *їокваренима*. (Блиц, 23. 8. 2020, 4); Међу *сїрадалима* у овом подручју било је мноштво жена и деце. (Политика, 6. 7. 2020, 4); *Мноїима* смета управо то што је Црвена звезда неприкосновени лидер (Вечерње новости, 28. 9. 2020, 37); Оно што је дозвољено *једнима*, није *груїима*. (Вечерње новости, 8. 10. 2020, 2); Знамо да се у Србији и о *живима* и о *мрїивима* судови доносе према психологији стрипа Мирко и Славко. (Данас, 7-8. 11. 2020, 24); итд.

У свим наведеним и сродним случајевима облици датива, инструментала и локатива множине са покретним вокалом А представљају „поименичене придјеве” (Бабић и др. 1991: 626-628). У питању је, дакле, један од начина супстантивизације придјева. А да су придјеви и редни бројеви с покретним вокалом А у датим примјерима супстантивизирани, недвосмислено потврђују неколика критеријума:

а) Ниједан од наведених супстантивираних примјера не може се употријебити као конгруентни атрибут уз именицу у оквиру супстантивне синтагме. Друкчије речено, употреба „поимениченог придјева” као конгруентног атрибута доводи до неграматичности конструкције⁵, као нпр: Молба *стїарима* [→ **стїарима људима*] да остану код куће; Слободнима [→ **слободнима људима*] предстоји заљубљивање; Олакшавају кретање *слейима* [→ **слейима људима*] итд. За разлику од дужег облика, краћи облик (облик без покретног вокала А) уобичајен је у функцији конгруентног атрибута, као нпр.: Зато не замерите *духовийїим* [→ **духовийїима*] *људима*. (Политика, 17. 3. 2020, 20); Претпостављам да *нормалним* [→ **нормалнима*] *људима* који раде у независним медијима није лако да поверују да неко може баш све да слаже. (Данас, 26-27. 9. 2020, 10) итд. То је зато што је облик без покретног вокала прави придјев, а са покретним вокалом поименичени придјев, тј. придјев са функцијом супстантива.

б) Да је придјев, а и редни број, с покретним вокалом А у примјерима датага типа супстантивизиран,

5 Или пак до стилски онеобичајене конструкције, какав случај имамо у следећем примјеру из сакралног језика: И то је призив, и мени, и свима вама, и свима Црнојорцима, свима нашим верујућима у Црној Гори и шире од Црне Горе. (Вечерње новости, 2. 3. 2020, 5: митрополит Амфилохије).

види се и по томе што он са правим именицама може творити независне (координиране) синтагме, као нпр.: У 2020. години посебна пажња биће посвећена йеша-цима, дициклисѝима и слабовидима [→ ?слабовидим] (Политика, 3. 1. 2020, 9); Хвала лекарима и зайосленима [→ ?зайосленим] на ВМА. (Вечерње новости, 17. 11. 2019, 4); Пензионерима и ујроженима [→ ?ујроженим] новац леже аутоматски (Политика, 1. 2. 2021, 10: наслов); Избегавајте расправе са йрејѝосѝављенима [→ ?йрејѝосѝављеним] и колејама. (Политика, 19. 10. 2020, 30); Заиста је важно да се данас понашамо са још већом пажњом према својим ближњима [→ ?ближњим], йријајѝељима и колејама. (Блиц, 17-20. 4. 2020, 45); За сваку похвалу је кад неко успе себи и груѝима [→ ?груѝим] да обезбеди услове за истраживање и развој. (Политика, 25. 1. 2020, КУН, 9); Насиље над женама, сѝарима [→ ?сѝарим] и немоћнима [→ ?немоћним] (Вечерње новости, 15. 12. 2020, 31: наслов) итд. И не само да с именицама твори координиране синтагме, него супстантивизирани придјев, за разлику од конкурентног несупстантивизираниог који твори искључиво конгруентну супстантивну синтагму, може творити и полуконгруентну супстантивну атрибутивну синтагму, као нпр.: Министарка је до краја седнице, повремено, махала својим транспарентом, што иде на душу йредседавајућима [→ йредседавајућим] Владимиру Маринковићу (СДПС) и Верољубу Арсићу (СНС) (Политика, 1. 2. 2020, 6).

Осим тога, уз супстантивирани придјев може се, као и уз именицу, употријебити конгруентни адјективни атрибут, као нпр.: Кад се увезени вирус повеже са овим домаћима – грађани су сигурни губитници. (Политика, 15. 5. 2020, 15: Зоран Р. Томић). Уколико бисмо облик супстантивизираниог придјева с покретним вока-

лом замијенили обликом без покретног вокала, реченица би постала двозначна, дисемична – не би се знало да ли се датим обликом инструментала означава једнина или множина, какав случај имамо и у сљедећа два примјера: ...јер сматрају да није била способна да сведочи због терапија које је користила и пре сусрета са *ој-џуженим* [→ ?*човеком или људима*] (Вечерње новости, 30. 1. 2020, 15); Пре свега ја сам лекар у сталном контакту са *зараженим* [→ ? ?*човеком или људима*] – и сам не знам јесам ли позитиван или не. (Данас, 24. 3. 2020, 11). У литератури се употреба ових облика са покретним вокалом А често доводи у везу управо с тим разлогом. Тако М. Стевановић каже да „облици дат.-инстр.-лок. множине заменичко-придевских речи због подударности њихова облика без покретног вокала на крају с обликом инстр. једнине м. рода обично се употребљавају у облику с покретним *a* кад год није по нечему другом лако знати који је облик у питању” (Стевановић 1981: 149; уп. и Бабић и др. 1991: 628).

в) Још је једна врло битна разлика између придјевских плуралских облика с покретним вокалом А и без њега у томе што облици са покретним вокалом по правилу укључују само значење именице „људи”. Друкчије речено, једна од нужних семантичких компоненти поименичених придјева овога типа јесте присуство двију семантичких компоненти: [+живо] и [+људско]. Томе је показатељ да се при превођењу супстантивираних придјева у супстантивне синтагме експлицира именица људи, као нпр.: Постоји ли неки лек који може да помогне *оболелима* [→ *оболелим људима*] од вируса?; *Храбрима* [→ *храбрим људима*] и Бог помаже; итд. Зато супстантивирани придјев није семантички конкурентан хомолексичком несупстантивираном у свим случајевима када се тај придјев односи на именицу која није „љу-

ди”⁶, без обзира означава ли она живо или неживо. То потврђују и следећи примјери у којима супстантивну синтагму управо из тих разлога није могуће свести на супстантивирани придјев: Оптерећују вас недовршени кућни послови, али и неспоразуми са *сѝаријим укућањима* [→ **сѝаријима*]. (Политика, 26. 1. 2020, 30); Надам се да тим приступом помажем *младим чѝаоцима* [→ **младима*]. (Вечерње новости, 31. 1. 2020, 21); Градоначелник Лесковца ... ће отворити своја врата *свим заинѝересованим грађанима* [→ **заинѝересованима*]. (Политика, 1. 2. 2020, 21); Тадићево име је омиљено међу *савременим, сѝаријим и млађим чѝаоцима* [→ **савременима, сѝаријима и млађима*]. (Вечерње новости, 8. 2. 2020, 15); Брајовић позвао младе глумце да помогну *сѝаријим колеѝама* [→ **сѝаријима*]. (Данас, 20. 3. 2020, 29: наслов); Криво се, наиме, по *изнајмљеним сѝановима* [→ **изнајмљенима*] у Београду и околини. (Вечерње новости, 25. 1. 2020, 11); *Слободним и конѝролисаним изборима* [→ **слободнима и конѝролисанима*] власт се

6 Придјевско-замјеничке лексеме с покретним вокалом А у дативу, инструменталу или локативу множине не подразумевају семантичку компоненту „људи”, само у случајевима када су употребљене у анафорско-корелативној функцији, тј. када се тим лексемама упућује на дио садржаја изреченог претходно експлицираном супстантивном лексемом, која не упућује на значење људи, као нпр.: То, практично, значи да ће програми за које је претходних година владало слабо интересовање добити врло мали број места за упис бруцоша који би се школовали о трошку државе, а *неким* од њих [→ од тих програма] прети и гашење. (Вечерње новости, 4. 2. 2020, 6); Дубоко сам уверен да се Управном одбору не даје никакво право да изабира или прелаже једног кандидата, већ само да изнесе своје мишљење о *свакоме* [→ *сваком кандидату*] (Вечерње новости, 11. 2. 2020, 19); ...јер ће доћи до апсолутне катастрофе у пчелињацима. Већ и сад у *многим* [→ у *многим пчелињацима*] пчеле гладују. (Вечерње новости, 4-5. 4. 2020, 6).

осваја или губи. (Блиц, 27. 1. 2020, 5); *Појединим сѝа-вовима* [→ **йојединима*] и коментарима партнер ће вас иритирати. (Политика, 30. 1. 2020, 34); Прави је тренутак да се позабавите *заосѝалим йословним обавезама* [→ **заосѝалима йословнима*]. (Политика, 20. 2. 2020, 30) итд.

Већину особина поименичених придјева с покретним вокалом А у облицима датива, инструментала и локатива множине дијеле и придјевске замјенице употребљене у тим падежним облицима с покретним вокалом А, што потврђују и следећи примјери:

(7) ...овде ми кукате, а видите шта Србијаци раде *нашима* овамо. (Вечерње новости, 30. 1. 2020, 2); Због тога данас, драги пријатељи литературе, у симболичном смислу, с вама и *свима онима* који су у овом тренутку препознали мали дар слободе желим да поделим само оно блиставо. (Данас, 28. 1. 2020, 19); *Онима* који крше прописе запрећена је казна од четири одсто годишњег промета. (Политика, 27. 1. 2020, 11); ...сматрамо да Н1 треба да буде доступна *свима*. (Вечерње новости, 26. 1. 2010, 5); *Онима* који крше прописе запрећена је казна од четири одсто годишњег промета. (Политика, 27. 1. 2020, 11); *Некима* од њих пружиће се прилика и да, уколико то желе, остану у овој фирми. (Вечерње новости, 4. 2. 2020, 17); Уместо по 100 евра *свима*, нека новац иде *онима* који су остали без посла и социјално угроженима. (Данас, 31. 3. 2020, 1); Једном се живи. *Осѝалима* није до живота. (Политика, 8. 12. 2019, 22: Ненад Ћорић); А ових дана када су сви изоловани, *свима* понешто фали. (Политика, 27. 9. 2020, 22); Откад смо препуштени *самима себи* за све се питамо. (Политика, 27. 9. 2020, 23: Саша Ми-

летић); Кад дођемо на ивицу провалије, ми *свима* докажемо да смо небески народ. (Политика, 14. 10. 2020, 24. Александар Чотрић); итд.

Супстантивизација придјевских замјеница покретним вокалом А у дативу инструменталу и локативу множине на најексплицитнији начин оспорава нека од општеприхваћених мишљења о „поименичењу” у србистици и/или сербокroatистици. Најприје, спорним чини сам термин „поименичење”. У датим случајевима, наиме, придјевска замјеница не прелази у именицу, нити преузима функцију именице, него прелази у именичку замјеницу. Зато се не може говорити о поименичењу него о „презамјеничењу”, тј. о преласку придјевске у именичку замјеницу. Друкчије речено, „супстантивизирани заменички облици не подвргавају се потпуном преласку у именичку врсту већ се само семантички приближавају именичким заменицама” (Лепојевић 2014: 313).

Друго, супстантивизација придјевских замјеница показује да су неадекватни, да не кажемо погрешни, оштеприхваћени термини „поименичење” за сам процес супстантивизације, и „поименичени придјев” за сам резултат супстантивизације⁷. Од њих су, како је то доказала и Ј. Лепојевић (2014), научно утемељенији, ако не и једино научно утемељени, термини „супстантивизација” и „супстантиват”.

Осим тога, заменички супстантивати реализовани с покретним вокалом А не дијеле неке од суштинских особина придјевских супстантивата, а то је синтаксичка (не)колокабилност са имплицираном именицом.

7 Ваљда због тога у србистици и/или сербокroatистици „о бројевима и придјевским заменицама као могућим творбеним базама супстантивата ... није било речи.” (Лепојевић 2014: 38-39).

Док, како смо видјели, код придјевских супстантивата изостаје могућност употребе у супстантивној синтагми (уп.: **обдаренима људима*), дотле у специфичним условима, у условима низања замјеничких атрибута, како то показује И. Прањковић (2005:125), дужи се облици могу комбиновати са краћим у оквиру супстантивне синтагме, као нпр.: *Рећи ћеш њо својима грајим рођацима; Помоћи ћеш нашима добрим њријайељима* и сл. Истина, таква је употреба изразито стилски маркирана.

Покадак се дужи, супстантивирани облик замјенице не може замијенити краћим, него само супстантивном синтагмом у којој је краћи облик конгруентни атрибут, као нпр.: Кад дођемо на ивицу провалије, ми свима [→ **свим*, али: *свим људима*] докажемо да смо небески народ.

Супстантивизација покретним вокалом, а то у српском језику једино може бити покретни вокал А у синкретичким плуралским падежима мушкога рода, иако се мимогредно термилошки сусреће при обради датих падежних облика – до данас није ни поменута, а камоли освијетљена у оквиру процеса супстантивизације и њених подтипова. У докторској дисертацији о супстантивизацији у српском и руском језику Ј. Лепојевић сматра да супстантивизација – као морфолошко-синтаксичка творба која подразумејева „прелазак других врста речи у именице без додавања посебног форманта”⁸ (2014: 310) – „настаје својеврсном семантичком кондензацијом и сажимањем семантичке вредности придевско-именичке синтагме у једну лексе-

8 Што управо због супстантивизације придјевских замјеница није потпуно тачна дефиниција, јер супстантивизација не подразумејева прелазак неименичких ријечи само у именице него у *суйсјанџивне ријечи* уопште, а то су уз именице и именичке замјенице.

му – некадашњи придевски члан мотивске синтагме” (2014: 54). У процесу супстантивизације настају два типа супстантивата: лексикализовани и контекстуални супстантивати. Лексикализовани супстантивати су они који су прошли кроз процес комплетне лексикализације и „имају статус самосталне [именичке] лексичке јединице”, као нпр. *зло, добро, млада, ујна*. (Лепојевић 2014:54). Контекстуални супстантивати су дјелимични супстантивати, они су на пола пута од адјективне према супстантивној категорији – по правилу имају све морфолошке карактеристике адјективне категорије ријечи, а врше синтаксичку функцију супстантивне категорије ријечи⁹. Док лексикализовани супстантивати не подразумевају могућност навођења именице с којом би чинили супстантивну синтагму (нпр.: *Добро* увек побеђује *зло*), контекстуални супстантивати увијек подразумевају именицу с којом чине супстантивну синтагму, па се зато могу сматрати елиптичним супстантиватима. Контекстуални супстантивати су зато, за разлику од лексикализованих, увијек имплицитне синтагме. Експликацијом имплицитно присутне (елиптиране) именице контекстуални супстантивати постају супстантивне синтагме, нпр.: *Боја̄ӣи* [→ *боја̄ӣи људи*] не помажу *сиромашним* [→ *сиромашним људима*].

А где је ту мјесто за напријед разматране супстантивате с покретним вокалом А? Они, очито, не дијеле све битне особине ни лексикализованих ни контекстуалних супстантивата. И лексикализовани и контекстуални супстантивати су парадигматски супстантивати,

9 При чему, како оправдано сматра руски граматиچار Н. М. Шански, супстантивизацију „треба разликовати од раширене ситуативне употребе других врста речи у функцији именице” (Лепојевић 2014: 35).

јер имају функцију супстантивата без обзира у ком парадигматском (падежном) облику су употријебљени. Супстантивати адјективних ријечи с покретним вокалом А у дативу, инструменталу и локативу плурала мушког рода – нису парадигматски него *алолексички суйсџанџиваџи*. У тим падежним облицима они имају статус близак лексикализованим супстантиватима, јер се уз њих, како смо видјели, не може експлицирати именица, тј. по правилу се не могу у облику с покретним вокалом А преобликовати у еквивалентну супстантивну синтагму (уп.: Они помажу *болеснима* → **болеснима људима*). У осталим парадигматским облицима (у облицима без покретног вокала А) ти супстантивати имају статус контекстуалних супстантивата (уп.: Ту се повезују *бојаџи* и *сиромашни* → *бојаџи* и *сиромашни људи*; Посјећују *бојаџе* и *сиромашне* → *бојаџе* и *сиромашне људе* итд. Као алолексички супстантивати, супстантивати с покретним вокалом А не могу бити лексиколошке јединице, јер нису одлика цијеле парадигме, него само неких њених облика (алолекси).

Због свега тога у оквиру типова супстантивизације и типова супстантивата – као посебан подтип треба издвојити алолексичку супстантивизацију и алолексичке супстантивате. То је, како јој и само име каже, супстантивизација која се не односи на цијелу парадигму него само на њене поједине облике, тј. алолексе. У овом случају то су облици датива, инструментала и локатива адјективних ријечи у мушкоме роду. Верификатор њихове специфичности јесте покретни вокал А. Конкурентни облици без покретног вокала безизузетно потпадају под контекстуалне супстантивате, док облици с покретним вокалом А дијеле особине и лексикализованих и контекстуалних супстантивата. Али се с њима не могу поистовијетити. Зато је оправдано дате

супстантивате с покретним вокалом А сматрати посебном подврстом супстантивата – *граматикализованим суйсџанџиваџима*¹⁰. Граматикализовани супстантивати јесу, дакле, они супстантивати у којима покретни вокал А нема статус факултативне фонеме, него статус облигаторне фонеме у оквиру граматичке наставачке дативно/инструментално/локативне морфеме *-има*. Покретни вокал А датој морфеме обезбјеђује двоструки статус: статус граматичке морфеме (падежног наставка) и статус творбене морфеме (морфеме којом се адјективна ријеч преобликује у супстантивну).

Због тога дати тип творбе супстантивата без сумње представља посебан (под)тип морфолошко-синтаксичке творбе ријечи.

ИЗВОРИ

б) новине:

Блиц – *Blic*, *dnevne novine iz Beograda*.

Вечерње новости – *Вечерње новосџи*, дневне новине из Београда.

Данас – *Danas*, *dnevne novine iz Beograda*.

Печат – *Печаџ*, седмичне новине из Београда.

Политика – *Полиџика*, дневне новине из Београда.

б) интернетски сајтови (интернет адресе дате у тексту уз примјере) (приступ: 15. и 16. 9. 2020).

10 Термин *граматикализовани* овдје се узима у значењу *морфологизирани* и опонент је термину *лексикализовани*. Наиме, лексикализовани супстантиват може бити и граматикализован и неграматикализован (тј. преузети именичку парадигму или остати у придјевској), док граматикализовани супстантиват никада није лексикализован, него је просто само у датоме облику морфолошки обиљежен као неадјектив.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: Stjepan Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: JAZU, Globus.
- Бабић и др. 1991: Stjepan Babić, Dalibor Brozović, Milan Moguš, Slavko Pavešić, Ivo Škarić, Stjepko Težak, *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*, Zagreb: HAZU, Globus.
- Клајн 2003: Иван Клајн, *Творба речи у савременом српском језику. Део 2. Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Институт за српски језик САНУ, Нови Сад: Матица српска.
- Ковачевић 1998: Милош Ковачевић, *Стилске фигуре и књижевни текстови*, Београд: Требник.
- Лепојевић 2014: Јелена Лепојевић, *Суистипанификација као творбени процес и именице неименичких дефлекција у руском и српском језику*, докторска дисертација одбрањена на Филолошком факултету у Београду 2014. године.
- Мразовић, Вукадиновић 1990: Pavica Mrazović, Zora Vukadinović, *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.
- Пипер, Клајн 2013: Предраг Пипер, Иван Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Росандић, Силић 1979: Dragutin Rosandić, Josip Silić, *Osnovi morfologije i morfostilistike hrvatskoga književnog jezika: Priručnik za nastavnike*, Zagreb: Školska knjiga.
- Силић, Прањковић 2005: Josip Silić, Ivo Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*, Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић, Поповић 1992: Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Грамадика српског језика. Уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд – Нови Сад: Завод за издавање уџбеника и Завод за уџбенике и наставна средства.
- Стевановић 1981: Михаило Стевановић, *Савремени српско-хрватски језик (граматички системи и књижевнोजезичка норма) I: Увод, фонетика, морфологија*, IV издање, Београд: Научна књига.

Miloš Kovačević

ALLOLEXIC SUBSTANTIVISATION
WITH MOVING VOCAL - OR:
ON PHONEMIC-MORPHEMIC SYNCRETISM

Summary

It has been proved in this paper that within the types of substantivization and types of substantivates - *allolexic substantivization* and allolexic substantivates should be singled out as a special subtype. It is a substantivization that does not refer to the whole paradigm of the lexeme, but only to its individual forms, ie. allolex. In this case, they are the forms of dative, instrumental and locative adjectives in the masculine gender, with the suffix *-im(a)*. The verifier of their specificity is the moving vowel A.

The moving vowel A provides a given morpheme with a double status: the status of a grammatical morpheme (case suffix) and the status of a creative morpheme (a morpheme by which the adjective word is transformed into a noun).

Therefore, this type of noun formation should be considered a special (sub)type of morphological-syntactic word formation.

Key words: substantivization, allolexic substantivization, moving vowels, grammatical morpheme, formative morpheme, phonemic-morpheme syncretism

ТВОРБА Р(ИЈ)ЕЧИ

Весна Ј. Ломпар*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за српски језик

УДК 801+811.163.41'36

ПОСТУПАК РЕДУПЛИКАЦИЈЕ У СРПСКОМ ЈЕЗИКУ (НА ПРИМЕРИМА ЗАМЕНИЦА И ЗАМЕНИЧКИХ ПРИЛОГА)

Циљ рада је да се из више углова осветли један творбени поступак нетипичан за српски језик. Посебна пажња у раду се посвећује поступку редупликације заменица и заменичких прилога. Помоћу анкетног упитника проверили смо на пригодном узорку језичко осећање матерњих говорника српског језика према заменицама *шћошћа*, *којекоји*, прилозима *ідеіде*, *кайкаг*, *кудикомо* и још неким примерима који нису потврђени у речницима. Интересовало нас је да ли је испитаницима познато значење ових примера и да ли их поимају као речи које постоје у српском језику. Добијени резултати указују на то да редупликативни образац ипак није стран говорницима, иако су сами примери редупликације малобројни и непродуктивни.

Кључне речи: српски језик, творба речи, редупликација, заменице, заменички прилози

* lomparvesna@gmail.com

1. Увод

Карактеристични творбени процеси за српски језик су, као што је познато, суфиксација, префиксација, композиција и конверзија. Као један од нетипичних творбених процеса у српском језику¹, најчешће као посебна врста слагања, спорадично се у србистичкој литератури помиње и редупликација, а неретко се као синониман јавља и термин репетиција². Да бисмо показали да ли су ова два термина заиста синоними, најпре ћемо упоредити њихово дефинисање у различитим лингвистичким речницима, односно лексиконима.

У Симеоновом *Енциклопедијском рјечнику лингвистичких назива* ова два термина се посебно дефинишу. За редупликацију се, између осталог, наводи да се односи на „потпуно или дјеломично или само приближно понављање једнога елемента или више елемената” Под елементима који се понављају подразумевају се различите језичке јединице, а и начини редуплицирања тих елемената могу бити различити и имати различите последице (морфолошку, стилистичку и сл.). Посебно ћемо, у складу с темом, истаћи овај део дефиниције: „Понављање читаве ријечи може имати морфолошку вриједност, јер оно нпр. служи за творбу нових ријечи, лат.: *quisquis...*” (Симеон 1969: s.v. *редупликација*). Термин репетиција дефинише се такође као понављање, али се, кад је реч о лингвистичком значењу, наводи да се „узима мј. назива ’редупликација’; када се пак јез.

1 Наравно, овај творбени процес може бити врло продуктиван у неким другим језицима (в. Херч 2005).

2 Редупликација се, у неким језицима, јавља и у флексији. Понављањем основе или њеног дела може се добити други облик речи - „нпр. у филипинском језику илокано *talon* значи ’поље’ а *taltalon* ’поља’” (Шипка 2005: 29).

елемент може поновити више него два пута, тада се радије употребљава ријеч 'понављање' или 'репетиција' или 'итерација'" (Симеон 1969: s.v. *репeтeциja*)

У енциклопедијском лексикону *Мозаик знања* наводи се само термин *редујликација*. Редупликација се изједначава са удвајањем, па се наводи да је „удвајање корена, или *редујликација*, појава понављања корена у једној речи. Може бити потпуно: барбар, мрамор (< *мор-мор), мермер, глагол (< *гол-гол); и непотпуно: пепео (< пе-пел), вјеверица (< вје-ве-ри-ца), даду (< да-д-у)" (*Мозаик знања* 1972: s.v. *редујликација*).

И у *Енциклопедијском речнику модерне лингвистике* Дејвида Кристала наводи се само термин *редујликација* и дефинише се као „назив за процес понављања у коме облик префикса или суфикса одражава извесне фонолошке карактеристике корена (...) У енглеском [и српскохрватском] најближе тој појави су 'редупликативно сложене' речи као *helter-skelter* (наврат-нанос) или *shilly-shally* (циле-миле)" (Кристал 1988: s.v. *редујликација*).³

Разлика између термина редупликација и репетиција предмет је једног рада хрватског аутора, који наглашава да „темељна разлика међу њима почива у врсти јединица које се понављају те у врсти јединица које тим поступцима настају" (Марковић 2007, 141). Тако аутор под репетицијом подразумева да понављањем речи или већих језичких јединица настају језичке јединице веће од речи, а под редупликацијом подразумева да понављањем фонолошких, фонетских и морфолош-

3 У *Кембричкој енциклопедији језика* наводи се да редупликација спада у мање уобичајене начине творбе и третира се као подврста слагања. Наводи се да се овим начином творбе понавља исти морфем или незнатно промењен, као у примерима: *igeige*, *кокош*, *мермер*, *шшошша* и сл. (Кристал 1987: 90).

ких јединица настају језичке јединице величине речи. Аутор такође наводи да је разликовање редупликације и репетиције новијег датума и да се у овом раздвајању терминâ ослања на рад Дејвида Гила, који се бавио описом једног индонежанског дијалекта (в. Гил 2005: 31-65).

Ако бисмо ову разлику приказали табеларно и упрошћено, изгледала би овако:

Репетиција	Редупликација
неограничена било који број понављања реч или већа јединица синтаксичка појава	граматички ограничена обично два пута реч или мања јединица морфолошка појава

Нас ће у овом раду интересовати овако дефинисана редупликација и то само као творбени процес.

2. Примери редупликације у творби речи

Један тип редупликације у српском језику описује М. Ивић говорећи о апсолутном суперлативу придева типа *йун йунцай̄*, *йо йолцай̄* и сл. (придеви се понављају тако што други бива проширен посебним суфиксом)⁴. „Најстарији и најраспрострањенији списак придева који подлежу редупликацији гласи, дакле: *сам*, *йун*, *нов*, *йо*, *здрав* и *йрав*” (Ивић 1995: 322). Ауторка наводи да

4 У *Обрайном речнику српскога језика* нашли смо већи број придева са суфиксом *-цай̄* него што се наводи у овом раду (*савцай̄*, *йравцай̄*, *здравцай̄*, *новцай̄*, *йрвцай̄*, *сувцай̄*, *мојцай̄*, *белцай̄*, *целцай̄*, *йолцай̄*, *збиљцай̄*, *самцай̄*, *јединцай̄*, *истинцай̄*, *црнцай̄*, *йунцай̄*, *стйарцай̄*, *крцай̄*), али су у ЕК као редупликативни потврђени само примери: *нов новцай̄*, *део белцай̄*, *цео целцай̄*, *сам самцай̄* и *йун йунцай̄*.

ову способност удвајања имају пре свега једнословни придеви, а својство које именују поима се као привремено (ретко се на овај начин могу удвајати и двословни придеви), именујући овај творбени модел као балканизам.

У *Творби речи* И. Клајна редупликација се помиње спорадично. У првој књизи (у поглављу о сложеним прилозима) аутор наводи да извештан број сложеница може бити саграђен помоћу редупликације. Раздваја се потпуна редупликација (нпр. *кайикаг*) од оне са извесним варијацијама (нпр. *кадикаг*), али се наглашава да су још чешће редупликативне полусложенице (нпр. *мање-више*) (Клајн 2002:133). У другој књизи о творби речи Клајн, позивајући се на рад М. Ивић, наводи да се изведенице са елативним суфиксом *-цаи* под утицајем турског редупликативног обрасца јављају у примерима *нов новцаи* и сл. (Клајн 2003: 312).

Редупликација се помиње и у *Нормативној граматици*: „Значење неодређености имају прилози с редупликацијом *īgeīde* (‘понегде’) и *кайикаг* (‘понекад’), као и полусложенице од два слична прилога *како-џако*, *мање-више*, *каг-џаг* и сл.” (Пипер-Клајн 2013: 252).

Као пример за редупликацију у творби понекад се узима удвајање истог префикса у примерима типа *џра-џрагеда*, *џреџрекосуџра*, *најнајбољи*, *џреџреџлуџ*⁵ и сл., као и удвојени придеви типа *разноразни* и сл. (Марковић 2007, 146).

Ако се, дакле, изоставе полусложенице и примери из историје језика типа *џлаџол*, *веверица*, *џеџео* и сл., у којима се са синхроног становишта редупликација више не препознаје, под примерима редупликације као

5 У ЕК потврђен је само пример *џраџрагеда* и *џраџраунук*. Клајн наводи примере *џраџрабада*, *џраџраунук*, *џраџрагеда*, али и *џраџрамаџерија* (Клајн 2002: 189).

творбеног процеса у српском језику могли би се сматрати следећи случајеви:

- именице са удвојеним префиксом типа *йрайраунук*, *йрайрагеда*;
- придеви са удвојеном основом типа *разноразни*, *самосам*;⁶
- поновљени придеви у облику тзв. апсолутног суперлатива типа *йун йунцайй*, *нов новцайй*;
- заменице и заменички прилози типа *шйшошйша*, *йдейде*.

Видимо да се примери редупликације у творби речи у српском језику јављају спорадично, и да су малобројни. Чини нам се да од свих наведених примера заменице и заменички прилози имају највећи потенцијал, па су управо ови примери и предмет нашег рада, и сагледаћемо их из више углова.

3. Заменице и заменички прилози настали редупликацијом

Најпре смо примере потражили у *Творби речи*, у одељку који се бави сложеним заменицама, и то онама које су састављене „од по две заменице”. Као пример редупликације (иако аутор овај термин на том месту не помиње) издвојили смо заменице *шйшошйша* и *којекоји* (Клајн 2002: 129-130). У одељку који се бави сложеним прилозима помиње се редупликација. „Она је ретко потпуна као у *кайикаг*, *йг(је)йг(је)*, а чешће са извесним варијацијама као у *кадикаг*, *кудикамо* (вероватно с везником и)” (Клајн 2002: 133).

6 Ови примери потврђени су и у ЕК и у РСЈ. Само у РСЈ се још јавља и придевска полусложеница *дан-данашињи*, а само у ЕК прилог *дандањи*.

Издвојили смо, дакле, следеће примере:

Заменице	Прилози
штошта којекоји	каткад гдегде кадикад кудикамо

Сви наведени примери забележени су и у *Правопису*, у одељку о спојеном писању заменица, односно прилога. Такође, у ЕК забележени су сви примери осим заменице *којекоји*, а она није забележена ни у РСЈ (на-лазимо је само у РМС и РСАНУ).

У вези са овим примерима интересовало нас је како се према њима данас одређују говорници српског језика, па смо одлучили да њихово језичко осећање испитамо анкетом. Очекивали смо да тако добијемо одговоре на неколика питања. Пре свега на то да ли су говорницима познати сви примери и како одређују њихово значење. С друге стране, желели смо да проверимо да ли се говорницима чине познати и примери који нигде у грађи нису забележени (а творили смо их по истом творбеном обрасцу). Очекивали смо да посредно добијемо одговор и на то да ли се у овим случајевима ради о редупликацији или је у питању нека врста слагања са префиксоидом. Према аутору који се овим питањем детаљно бавио у овим примерима се ради „о срастању префиксоидних форманата *igje-*, *kad-*, *koji-*, *shio-* с хомонимним прилозима и замјеницама *igje*, *kad*, *koji*, *shio*” (Марковић 2007: 146). Као потврду за ово аутор наводи низове лексема добијених на овај начин, као што су *igdekoji*, *kadshio*, *kojeigde*, *shiokoji* и сл., наглашавајући да је значење ових „префиксоида” слично значењу сложеног префикса *yo-ne-* (*гдегде* = *понегде*).

3. Прелиминарно истраживање

Да бисмо одговорили на нека од питања везаних за творбу редупликацијом у српском језику, сматрали смо да би најбоље било спровести једно анкетно истраживање. Циљ нам је био да испитамо интуицију говорника о томе које редуплициране речи се могу јавити и које потенцијално постоје, као и то како испитаници одређују њихово значење. Најпре смо спровели једно прелиминарно, пробно истраживање⁷ да бисмо проверили могу ли се анкетним упитником добити потребни одговори од испитаника и да бисмо, уопште, испробали унапред целу процедуру испитивања овим начином.

Саставили смо кратку анкету-упитник на основу које је требало да добијемо податке о значењу редуплицираних заменица и заменичких прилога, као и одговор о томе како испитаници мењају по падежима заменицу *штошта*.

Резултате ћемо овде навести описно, без подробне статистичке анализе, да бисмо их, на крају, могли упоредити са резултатима прецизније изведеног и анализираног истраживања са истим питањима.

1) На питање *Која реч или које речи имају најближе значење речи ШТОШТА?*, понуђени су били следећи одговори: а) *нешто*, б) *пуно шта*, в) *свашта*, г) *ионешто* (остављен је био и простор да испитаници сами упишу значење ако им се чини да ниједно од понуђених не одговара њиховом језичком осећању). У РСЈ се уз заменицу *штошта* наводи само значење „пуно шта”. Ова заменица у ЕК је потврђена 572 пута, а готово половина

7 Ово истраживање је спроведено путем друштвене мреже Фејсбук 6. и 7. октобра 2020. године и укључило је 100 испитаника, матерњих говорника српског језика, за које нисмо узимали податке о полу, степену образовања, годинама и пореклу.

примера у конструкцији *мноіо шїошїа*. Испитаници су у највећем проценту заокружили *свашїа* (55%), *їуно шїа* (33%), *їонешїо* (9%), *нешїо* (1%), а додати су и одговори *мноіо їоїа* (1%) и *їуно їоїа* (1%).

2) На питање *Која реч или које речи имају најближе значење као пример ГДЕГДЕ?*, понуђени су били следећи одговори: а) *неїде*, б) *їонеїде*, в) *свуда*, і) *свуїде* (укључујући и празно поље за уписивање). У РСЈ се уз прилог *їдеїде* као прво значење наводи „понегде, овде-онде, местимице”. Овај прилог је у ЕК потврђен 32 пута. Испитаници су у највећем проценту као његово значење заокружили *їонеїде* (79%), *неїде* (10%), *свуїде* (5%), *свуда* (3%), а додатни одговори нису дописивани.

3) На питање *Која реч или које речи имају најближе значење као пример КАТКАД?*, понуђени су били следећи одговори: а) *некад*, б) *їонекад*, в) *увек*, і) *сваїда* (укључујући и празно поље за уписивање). У РСЈ се уз прилог *каїкад* наводи само значење „с времена на време, *їонеки їуїї, їонекад*”. Овај прилог је у ЕК потврђен 1223 пута. Испитаници су у највећем проценту као његово значење заокружили *їонекад* (93%), *некад* (7%), *увек* (0%), *сваїда* (0%), а додатни одговори нису дописивани.

4) На питање *За које од ових речи мислиће да їо-сїоје у српском језику?*, понуђени су били следећи примери: а) *којекоји*, б) *кудикамо*, в) *куїкуд(а)*, і) *їдекуд(а)*, г) *свудсвуда*, ђ) *свудасвуд*. Од свих понуђених примера, у ЕК потврђен је само прилог *кудикамо*. Само у речницима забележен је прилог *їдекуд(а)*. Заменица *којекоји* забележена је само у РМС и РСАНУ. Прилоге *куїкуд(а)*, *свудсвуда* и *свудасвуд* саградили смо по редупликативном обрасцу, и они нису потврђени ни у ЕК ни у речницима, смишљени су за ову прилику. Испитаници су, што је било и очекивано, у највећем проценту заокру-

жили кудикамо (34%), затим *їдекуг(а)* (28%), *куї̄куг(а)* (16%), *којекоји* (15%), *свугасвуг* (5%), а *свусвуга* (2%).

5) На питање *Којим обликом заменице ШТОШТА ѿреба доїунийїи реченицу*

Уморио сам се од маї̄емаї̄ике и од _____ још, понуђени су били следећи одговори: а) *шї̄ошї̄а*, б) *шї̄очеї̄*, в) *чеї̄шї̄о*, г) *чеї̄ачеї̄* (укључујући и празно поље за уписивање). У РСЈ се уз заменицу *шї̄ошї̄а* наводи и облик генитива *шї̄очеї̄а* (*шї̄очеї̄*), али у ЕК није потврђен ни овај нити било који деклинабилни облик ове заменице. Испитаници су у највећем проценту заокружили *шї̄очеї̄* (41%), *шї̄ошї̄а* (19%), *чеї̄ашї̄о* (11%), *чеї̄ачеї̄* (2%), а додати су и одговори *којечеї̄а* (13%) *свачеї̄а* (5%), *мної̄о чеї̄а* (2%) и *мної̄о ї̄ої̄а* (2%).

4. Статистичка обрада података добијених другим анкетним упитником

Друго истраживање смо спровели онлајн у периоду од 12. до 20. априла 2021. године. Истраживањем су обухваћена 143 испитаника, који представљају узорак пригодног типа⁸. Анкетни упитник имао је минимално модификована питања у односу на упитник из прелиминарног истраживања. Пре свега, овим упитником добијени су и основни подаци о испитаницима. Једно од уводних питања у анкети односило се на место

8 „Пригодни узорак је онај узорак који је изабран зато што је из неког разлога био најпогоднији истраживачу (...) Од пригодног узорака нарочито чести су узорци студената (...) (Попадић и др. 2018: 210-211). У нашем случају узорак су студенти србистике на Филолошком факултету у Београду, између осталог и због тога што су они имали највећу мотивацију за учешће у истраживању овог типа.

рођења испитаника, и на основу њега можемо закључити да су испитаници готово из свих крајева Србије.⁹ Структура узорка је приказана у односу на пол, узраст и степен образовања.

У табели 1 приказана је полна структура узорка. Особе женског пола су значајно заступљеније у односу на особе мушког пола – ова разлика је и статистички значајна ($\chi^2 = 89.294$, $df = 1$, $p < 0.001$).¹⁰

<i>Пол</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
мушки	15	10.5
женски	128	89.5
Укупно	143	100.0

Табела 1. Структура узорка у односу на пол испитаника

Узрасна структура узорка налази се у табели 2. Примећује се да је највише заступљена најмлађа узрасна категорија (18–25 година), док најмањи проценат испитаника (3,5–4,9%) припада категоријама 35–40 година и изнад 40 година. Хи-квадрат тест потврђује статистичку значајност уочених разлика ($\chi^2 = 116.545$, $df = 4$, $p < 0.001$).

9 Наводимо азбучним редом места из којих су испитаници: Аранђеловац, Бајина Башта, Банатско Ново Село, Београд, Бијељина, Бојевац, Бор, Ваљево, Власотинце, Врање, Врњачка Бања, Вршац, Горњи Милановац, Зајечар, Зворник, Зрењанин, Јагодина, Јаково, Качарево, Кикинда, Краљево, Крушевац, Лазаревац, Лесковац, Лозница, Лучани, Мионица (Ваљево), Младеновац, Неготин, Ниш, Обреновац, Опово, Осечина, Панчево, Пећ, Пожаревац, Пријепоље, Рума, Свилајнац, Севојно, Сјеница, Смедерево, Смедеревска Паланка, Сребреница, Сремска Митровица, Стари Бановци, Суботица, Трстеник, Ужице, Хртковци, Чачак, Шабац, Штрпце.

10 Услед изразите диспропорције подгрупа (90:10), у анализама које следе нису тестиране полне разлике.

<i>Узраси</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
18-25	73	51.0
25-30	42	29.4
30-35	16	11.2
35-40	5	3.5
изнад 40	7	4.9
Укупно	143	100.0

Табела 2. Структура узорка у односу на узраст испитаника

У погледу нивоа образовања заступљеније су групе студената (сва три нивоа студија) у односу на испитанике са завршеним факултетом, средњом и основном школом (Табела 3). Студенти основних студија представљају доминантну групу (42,7%), док свега 2,1% испитаника има завршену средњу, а 0.7% основну школу. Хи-квадрат тест показује да не постоји подједнака заступљеност испитаника у односу на степен образовања, тј. да су уочене разлике између категорија статистички значајне ($\chi^2 = 111.056$, $df = 5$, $p < 0.001$).

<i>Образовање</i>	<i>N</i>	<i>%</i>
завршена основна школа	1	0.7
завршена средња школа	3	2.1
завршен факултет	20	14.0
студент основних студија	61	42.7
студент мастер студија	40	28.0
студент докторских студија	18	12.6
Укупно	143	100.0

Табела 3. Структура узорка у односу на образовање испитаника

Испитаници су на свих пет питања имали могућност да изаберу више од једног одговора. Из тог разлога су у наредним табелама приказани проценти поједи-

начних одговора у односу на укупан број свих одговора, али и проценти „случајева” који заправо показују колики проценат испитаника је означио конкретан одговор. Из тог разлога у колони „% испитаника који су дали овај одговор” збир прелази 100. На пример, код питања „Која реч или које речи имају најближе значење речи ШТОШТА?” 46,9% испитаника је означило одговор „пуно шта”, док исти одговор представља трећину свих добијених одговора на овом питању (33,2%).

Питање 1. Која реч или које речи имају најближе значење речи ШТОШТА?

<i>Питање 1.</i>	<i>одговори</i>		<i>% испитаника који су дали овај одговор</i>
	<i>N</i>	<i>%</i>	
пуно шта	67	33.2%	46.9%
пнешто	19	9.4%	13.3%
нешто	9	4.5%	6.3%
свашта	105	52.0%	73.4%
остали одговори	2	1.0%	1.4%
Укупно	202	100.0%	141.3%

Табела 4. Учесталост избора одговора – питање 1

На основу резултата приказаних у табели 4 може се приметити да се одговор „свашта” јавља најчешће (више од половине свих добијених одговора, односно, преко 73% испитаника бира овај одговор као „тачан”). Најмање су заступљени одговори из категорије „остало” (свега 1% од укупног броја одговора) и „нешто” (4,5% од укупног броја одговора). Биноми тест пропорција указује на статистички значајну учесталост јављања одговора „свашта” (0,73%, $p < 0,001$). У односу на остале понуђене одговоре, овај одговор се у највећем

проценту јавља као реч чије је значење најближе значењу речи „штошта”. С друге стране, код одговора „пуно шта” биномни тест није статистички значајан, што практично значи да на нивоу узорка скоро половина испитаника овај одговор сматра „исправним”, док га друга половина одбацује као опцију која би била најприближнија задатој речи.

Додатна поређења учесталости одговора у односу на узраст показала су да се одговор „понешто” значајно ређе среће у односу на одговоре „свашта”, „пуно шта” и „нешто” и то само у најмлађој узрасној категорији (18–25 година) (z -test пропорција је значајан на нивоу 0,05). Разлике унутар осталих узрасних група нису добијене. Осим тога, студенти основних студија чешће као одговор наводе „нешто” у односу на „понешто” (z -test пропорција је значајан на нивоу 0,05. Због малог броја испитаника унутар ових категорија¹¹, налаз треба узети са резервом). Остала поређења одговора у односу на образовни статус испитаника нису показала значајне разлике између група.

Питање 2. Која реч или које речи имају најближе значење као пример ГДЕГДЕ?

У табели 5 приказана је учесталост јављања одговора на питање „која реч или које речи имају најближе значење као пример *igeige?*”. Може се приметити да се као најфреквентнији одговор среће реч „понегде” (око 76% од укупног броја одговора представља управо овај одговор, док око 87% испитаника бира ову реч као одговарајућу за дати пример), што потврђује и биномни

11 Одговор „нешто” означава 11,5%, тј. укупно 7 испитаника, док одговор „понешто” бирају 4, тј. 6,5% испитаника из категорије студената основних студија.

тест пропорција (0,87, $p < 0,001$). Одговор „негде” даје 17,5% испитаника, и он чини око 15% свих добијених одговора на постављеном питању. Са друге стране, речи „свуда”, „свугде” и остали одговори се изузетно ретко срећу (са учесталашћу од 2,1 до 4,9%).

Питање 2.	одговори		% испитаника који су дали тај одговор
	N	%	
понегде	125	76.2%	87.4%
негде	25	15.2%	17.5%
свуда	4	2.4%	2.8%
свугде	7	4.3%	4.9%
остали одговори	3	1.8%	2.1%
Укупно	164	100.0%	114.7%

Табела 5. Учесталост избора одговора – питање 2

Као одговори из категорије „остало”, које су испитаници сами дописивали, јављају се „свуда помало”, „гдегод”, а један испитаник наводи да никада није чуо за дати пример.

Поређења учесталости одговора у односу на узраст и образовни статус испитаника нису показала статистички значајне разлике између група.

Питање 3. Која реч или које речи имају најближе значење као пример КАТКАД?

На основу табеле 6 може се запазити да се реч „понекад” јавља са највећом учесталашћу код питања да се изабере она реч (или речи) по значењу најближе речи „каткад”. Овај одговор чини скоро 83% од укупног броја добијених одговора, а готово 99% испитаника бира ову реч као одговарајућу алтернативу задатој речи. Биноми тест пропорција је у овом случају значајан на нивоу 0.01 статистичке значај-

ности (0,99%, $p < 0,001$). Одговор „некад” се среће значајно ређе (представља 16,5% укупног броја одговора, тј. даје га нешто мање од 20% испитаника), док се остали понуђени одговори не добијају (по 0% за речи „увек” и „свагда”).

Питање 3.	одговори		% испитаника који су дали овај одговор
	N	%	
понекад	141	82.9%	98.6%
некад	28	16.5%	19.6%
увек	/	/	/
свагда	/	/	/
остали одговори	1	.6%	.7%
Укупно	170	100.0%	118.9%

Табела 6. Учесталост избора одговора – питање 3

Као одговори из категорије „остало”, које су испитаници сами дописивали, јавља се и „како кад”.

Додатним поређењем учесталости одговора у односу на узраст и образовни статус испитаника нису добијене статистички значајне разлике између група.

Питање 4. За које од ових речи мислите да постоје у српском језику?¹²

Четврто питање је захтевало од испитаника да са листе речи препознају оне речи за које мисле да постоје у српском језику. Из табеле 7 се може закључити да се „кудикамо” препознаје као реч која постоји у српском језику у 99% случајева, односно као одговор који чини више од трећине укупног броја одговора (35,6%). Би-

12 У односу на питање постављено у прелиминарном упитнику раздвојили смо одговоре са покретним вокалом у загради на два посебна облика: куткуд и куткуда; гдекуд и гдекуда. Тако смо могли видети да су се испитаници ређе одлучивали за облике са покретним вокалом.

номним тестом пропорција потврђено је да се на испитаном узорку „кудикамо” препознаје као реч (0,99%, $p < 0,001$) – прецизније, само један испитаник сматра да се овде не ради о речи која постоји у српском језику. Занимљив налаз представља подељеност испитаника када је у питању одговор „гдекуд”: за половину испитаника овај одговор представља реч која постоји у српском језику (50,3%), док друга половина сматра супротно. За све остале одговоре биномни тест показује да се они јављају са пропорцијом мањом од 0,5 (у мање од 50% случајева), тј. да се ови одговори на нивоу испитане групе не би могли сматрати речима које постоје у српском језику. Унутар ове групе одговора најчешће се срећу „којекоји” (39% испитаника бира овај одговор као исправан) и „гдекуда” (за 35,7% испитаника овај одговор је „тачан”), док су се као најмање фреквентни показали одговори „свудсвуда” и „куткуда” (јављају се у око 10% случајева).

Питање 4.	одговори		% испитаника који су дали тај одговор
	N	%	
кудикамо	142	35.6%	99.3%
којекоји	56	14.0%	39.2%
куткуда	15	3.8%	10.5%
куткуд	29	7.3%	20.3%
гдекуда	51	12.8%	35.7%
гдекуд	72	18.0%	50.3%
свудсвуда	13	3.3%	9.1%
свудасвуд	21	5.3%	14.7%
Укупно	399	100.0%	279.0%

Табела 7. Учесталост избора одговора – питање 4

Додатне анализе су показале да учесталост одговора није повезана са узрастом и нивоом образовања

испитаника (z-test пропорција није указао на значајне разлике између група).

*Питање 5. Којим обликом заменице ШТОШТА њре-
да доуништи реченицу „Уморио сам се од мајематике
и од _____ још”?¹³*

Дистрибуција одговора код питања којим обликом заменице *штиошти* се адекватно може допунити задата реченица приказана је у табели 8. Добијени резултати показују да се генерално мање одговора добија на овом питању у односу на остала питања (а и њихова дистрибуција је другачија у односу на претходне ситуације). Стиче се утисак да су испитаници били „суздржанији” у давању одговора. У односу на остале одговоре и у највећем проценту случајева као исправан одговор бира се „шточега” (53,7%). Биноми тест за овај одговор није статистички значајан – однос случајева када се „шточега” бира као одговор и случајева када се то не дешава је сличан (за готово половину испитаника овај одговор је тачан, док друга половина испитаника бира неки други одговор као адекватан). У осталим ситуацијама, тј. за остале понуђене одговоре је учесталост још нижа – „шточег” и „штошта” се јављају у 21–27% случајева, а „чегашто”, „чегачег” и остали одговори у мање од 5% случајева се бирају као одговарајући. Може се рећи да у оквиру испитаног узорка не можемо утврдити да се неки одговор јавља као „тачан” у смислу да се испитаници већински опредељују за њега.

13 У односу на питање постављено у прелиминарном упитнику понуђен је још један одговор – *штиочега* да бисмо и у овом случају проверили утиче ли присуство или одсуство покретног вокала на избор облика. Овде се показује да је ситуација обрнута, тј. испитаници су у већем броју бирали облик са покретним вокалом.

Питање 5.	одговори		% испитаника који су дали тај одговор
	N	%	
штошта	30	18.8%	21.0%
шточега	76	47.5%	53.1%
шточег	39	24.4%	27.3%
чегашто	6	3.8%	4.2%
чегачег	3	1.9%	2.1%
остали одговори	6	3.8%	4.2%
Укупно	160	100.0%	111.9%

Табела 8. Учесталост избора одговора – питање 5

Као одговори из категорије „остало”, које су испитаници сами дописивали, јавља се „којечега”, „свачега”, „чега”, а један испитаник наводи да би „штошта” „употребио у другом падежу, номинативу и акузативу”.

Z-test пропорција није указао на статистички значајне разлике између узрасних група, као ни између испитаника различитих нивоа образовања.

5. Закључне напомене

Прелиминарно, пробно истраживање, као што смо нагласили, имало је за циљ да се провери релевантност питања из упитника, као и могућност спровођења саме процедуре анкетања. Интересантно је, међутим, да су резултати оба истраживања, иако је узорак био различит, готово истоветни. То нас наводи на закључак да се резултати могу посматрати као реално стање у језику данас. Навешћемо најпре закључке према појединачним питањима.

Кад је у питању значење заменице *штошта*, оно се у језичком осећању испитаника поклапа са значењем

наведеним у речнику „пуно шта”. Прецизније, највећи број испитаника навео је да је најближа по значењу овој заменици заменица *свашиџа*. Заменицу *којекоји* испитаници не препознају као реч која постоји у српском језику. Према наведеној статистичкој анализи биномни тест показује да се ова заменица јавља у групи речи са пропорцијом мањом од 0,5 (у мање од 50% случајева), те да се ови одговори на нивоу испитане групе не би могли сматрати речима које постоје у српском језику. И најзад, испитали смо и променљивост заменице *шишошиџа*. Иако се највећи број испитаника одлучује за облик *шишочеџа*, статистичка анализа показује да у оквиру испитаног узорка овај одговор није статистички значајан. Испитаници знају да је у питању променљива реч, али нису сигурни како треба да гласи генитив. Колебање се односи и на то да ли треба да се мења прво *шиџа* у заменици *шишошиџа* (као *чеџашиџо*, вероватно по аналогији са *чеџаџог*).

Када су у питању испитивани прилози, према обрађеним резултатима анкете за *џеџе* и *каџкад* можемо са сигурношћу констатовати да их испитаници значењски изједначавају са неодређеним прилозима *џонеџе* и *џонекад*.

На основу изнетог покушаћемо да одговоримо на питање да ли се у редупликантима заменица и заменичких прилога (*шишошиџа*, *којекоји*, *каџкад*, *џеџе*) њихов први део (*шишо-*, *које-*, *кад-*, *џе-*) може посматрати као заменица или прилог који се удваја са истом заменицом или прилогом или као специфичан префиксоид са хомонимним заменицама односно прилозима.

У примерима *каџкад* и *џеџе* резултати анкете показују да ови прилози имају исто значење као *џонекад* и *џонеџе*. Тако бисмо за *џе-* могли рећи да је специфичан префиксоид који се са *џоне-* може заменити и

у другим сложеницама (*ідекад*, *ідекуд*, *ідешиіо*¹⁴, *ідеко*, *ідекоји*). Ипак, за *кад*- не бисмо могли тврдити исто, јер се јавља само у сложеници *кадшиіо*, која се у РСАНУ дефинише као синоним прилога *кайікад*.

У примеру *шиіошиіа*, према резултату анкете, говорници ову заменицу изједначавају са *свашиіа*, односно *йуно шиіа*. Ако бисмо *шиіо*- овде посматрали као специфичан префиксоид синониман са *сва*- или *йуно*-, то би требало да важи и у другим сложеницама (*шиіоіде*, *шиіокад*, *шиіокуд*, *шиіокоји*, *шиіоко*), али речничка значења то не потврђују. За заменицу *којекоји* већина испитаника не сматра да је реч која постоји у српском језику, па не можемо проверити ни шта она према њима означава.

И најзад, иако се не јављају у статистички значајном броју, измишљени редупликативни примери (типа *куйікуд*, *свудасвуд*) нису необични једном броју испитаника.

За ову прилику можемо закључити да се редупликација, на примерима заменица и заменичких прилога, може посматрати као подврста слагања којом се спајају два формално иста елемента, где је први део редупликанта специфичан префиксоид (*ігеіге*) или слободна удвојена лексема (*шиіошиіа*). Други закључак односио би се на то да редупликативни образац није стран говорницима српског језика (*куйікуд*).

14 Према РСЈ *ідешиіо* може бити заменица са значењем „нешто, понешто” и прилог са значењем „понегде, гдегде” и „понекад, каткад”. Овај пример је посебан и по томе што, кад је заменица, деклинира се као *ідечеіа*, *ідечему* итд., што говорницима звучи необично, док *йонечеіа*, *йонечему* звучи обичније.

ИЗВОРИ

- ЕК: *Корпус савременој српској језика*, Београд: Природно-математички факултет: <http://www.korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>.
- Николић 2000: М Николић, *Обрајни речник српскоја језика*, Београд: Матица српска, Институт за српски језик САНУ, Палчић (извршни издавач).
- РМС: *Речник српскохрвајскоја књижевној језика*, I–VI, Нови Сад: Матица српска, 1967–1976.
- РСАНУ: *Речник српскохрвајској књижевној и народној језика*, 1–21, Београд: Српска академија наука и уметности, Институт за српски језик САНУ, 1959–2019.
- РСЈ: *Речник српскоја језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011

ЛИТЕРАТУРА

- Гил 2005: D. Gil, From repetition to reduplication in Riau Indonesian, *Studies on Reduplicaton*, edited by V. Hurch, 31–64.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Први гео, Слајање и њрефиксација*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад : Матица српска.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику, Други гео, Суфиксација и конверзија*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад : Матица српска.
- Кристал 1987: D. Kristal, *Kembrička enciklopedija jezika*, Београд: Nolit.
- Кристал 1988: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Београд: Nolit.
- Ивић 1995: М. Ivić, *O zelenom konju : novi lingvistički ogledi*, Београд: Slovoграф.
- Марковић 2007: I. Marković, Repeticija i reduplikacija u hrvatskome, *Suvremena lingvistika*, 4, Zagreb: Hrvatsko filološko društvo, 141–157.

- Марковић 2009: I. Marković, Tri nehrvatske tvorbe: infiksacija, reduplikacija, fuzija, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 34, Zagreb: Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje, 217-241.
- Марковић 2013: Ivan Marković, *Uvod u jezičnu morfologiju*, Zagreb: Disput, 2013.
- Мозаик знања 1972: *Srpskohrvatski jezik, Enciklopedijski leksikon Mozaik znanja*, Beograd: Interpres.
- Пипер-Клајн 2013: *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Правопис 2011: Митар Пешикан, Јован Јерковић, М. Пижурица, *Правопис српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Попадић и др. 2018: D. Popadić, Z. Pavlović, I. Žeželj, *Alatke istraživača: metodi i tehnike istraživanja u društvenim naukama*, Beograd: Clio.
- Симеон 1969: R. Simeon, *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva II*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Херч 2005: B. Hurch (ed.), *Studies on Reduplication*, The Hague: Mouton de Gruyter.
- Шипка 2005: D. Šipka, *Osnovi morfologije*, Beograd: Alma.

Vesna Lompar

THE REDUPLICATION PROCESS IN THE SERBIAN
LANGUAGE ON THE EXAMPLE OF PRO-FORMS
AND PRO-ADVERBS

Summary

This paper deals with an untypical word formation process – the reduplication of pro-forms and pro-adverbs. Serbian native speakers were asked to express their linguistic attitude towards the pro-forms *štošta*, *kojekoji* and pro-adverbs *gde gde*, *katkad*, *kudikamo*. The questionnaire also contained examples, not present in dictionaries, which were formed for the purpose of this research using reduplication. The participants were asked whether they knew the meaning of all the words (both made up and existing), and whether they considered them to be real words. The final analysis demonstrated that the patterns of reduplication were not alien to the Serbian language speakers, regardless of the relatively low number and productivity of reduplication examples.

Key words: Serbian language, word formation, reduplication, pro-forms, pro-adverbs.

Гордана Р. Штасни*
Филозофски факултет
Универзитет у Новом Саду

УДК 811.163.41'366'367.622.18

КОНКУРЕНТНИ СУФИКСИ У ТВОРБИ ИМЕНИЦА ТИПА NOMINA LOCII

У раду се творбено-семантички испитују конкурентни односи који се успостављају међу дериватима из категорије именица *nomina loci* (NL). Фокус је на суфиксима који се јављају у структури истозначних деривата једнаког творбеног типа. Предочени су најпре конкурентни лексички парови с потпуним подударењем, а затим конкурентни низови с потпуним и делимичним подударењем суфикса у њиховој структури. Истраживање се спроводи с циљем да се открију системске одлике успостављања конкурентних односа у посматраној лексичкој групи, која представља значајан део лексикона српског језика.

Кључне речи: *nomina loci*, конкурентни односи, суфикси, српски језик

1. Увод

Из семантичко-деривационог угла конкурентност представља способност творбене основе да се комбинује са различитим суфиксима и да у том процесу гради деривате са истим семантичким садржајем. С једне стране, у овом процесу испољава се способност твор-

* gordanastasni@yahoo.com

бене основе да у поновљеним деривационим актима, а по истом творбеном моделу, системски формира исто-значне деривате, а са друге, полифункционална способност суфикса, тј. његова могућност да учествује у деривацији јединица различите семантике.

Конкурентност је у директној вези са суфиксалном синонимијом, која се реализује на сублексемском нивоу и представља вид афиксалне односно творбене синонимије (Штасни 2017: 388). Виноградов (1975: 166–220) је међу првима овај феномен одредио као везу која се успоставља између речи насталих од исте основе и синонимичних суфикса. Овај процес се одражава на лексичком плану у виду деривације јединица које су у међусобном односу творбене синонимије.¹ Стога је циљ рада да се установе основни творбено-семантички принципи на основу којих се успостављају конкурентни односи међу дериватима с просторним значењем, као и да се на основу понављања модела установе суфикси типични за творбу NL.

Испитивање конкурентности захтева другачију методологију истраживања будући да су јединице анализе конкурентни парови и конкурентни низови.² У раду примењена методолошка процедура обухвата две кључне фазе. Прва фаза подразумева издвајање конкурентних облика на основу идентичне творбене структуре и про-

1 Лексеме настале у том процесу могу се сматрати истокоренским синонимима, али не и дублетним облицима зато што се истокоренска синонимија постиже творбеним средствима (додавањем различитих афикса на исти корен) (Драгићевић 2007: 246).

2 У категорији именица с просторним значењем конкурентност је веома изражена. О томе сведоче свеобухватнија истраживања NL у српском језику (Киршова 1980/1–2), као и она мањег обима (Штасни 2007). У њима се указује на конкурентне суфиксе који се јављају у структури ових именица и истиче њихов потенцијал.

сторног значења деривираних јединица тоталном ексцерпцијом грађе из релевантног речничког извора (РМС). Будући да се у улози мотиватора у творби NL могу наћи различите врсте речи, важно је узети у обзир њихово морфолошко обележје, што ће усмеравати класификацију грађе према одговарајућем творбеном моделу (Ио/Го/По + суфикс). У конкурентне низове сврстани су деривати с просторном реализацијом као једином или примарном. С обзиром на то да је категорија NL изузетно сложена и подложна микротипологији јединица које је чине, издвојено је дистинктивно семантичко својство неограничености (отворени простор) односно ограничености (затворени простор) на којем се заснива њихова основна семантичка класификација (Киршова 1980: 104–105).

У другој фази следи устројавање конкурентних парова односно низова према критеријуму понављања творбених елемената, које може бити потпуно или делимично.

Тако су лексеме ексцерпирание из РМС разврстане на оне са значењем отвореног простора и на оне са значењем затвореног простора. Појава конкурентних облика испољава се у обе групе деривата. У првој групи таквих парова и низова има укупно 90, а у другој 108, што је показатељ да је конкурентност изражена семантичко-деривациона појава у целокупној категорији именица с просторним значењем.

2. NL са значењем отвореног простора

2.1. Конкурентни парови NL с именичким мотиватором

У групи NL са значењем отвореног простора потпуно понављање комбинација одређених суфикса карак-

теристично је за парове са истом семантичком базом, као у дериватима чији је мотиватор фитоним, и то онај којим се означава дрвенаста биљка, а у њиховој структури су заступљени суфикси *-ик* или *-овик*: *дорик/доровик*, *дуквик/дуковик*, *дреник/дреновик*, *церик/церовик*. Између мотивних фитонима и деривата NL постоји веза метонимијског типа по моделу биљка → простор на којем та биљка расте.

У функцији мотиватора у конкурентним паровима налазе се и називи копнених или водених површина или рељефних облика. Дериватима се на основу употребљених афиксала конкретизује именовани ентитет у односу на реалију именовану мотивном речју. То су сложено-суфиксалне јединице (Ио + о + По + *-џ/-ина*) *земљоуз/земљоузина* 'место где је копно веома сужено између два мора', *мореуз/мороузина* 'узани део морске површине који раздваја два копна и спаја два мора' и префиксално-суфиксалне творенице (преф + Ио + *-ина/-је*) *обрџина/обрџје* 'брежуљкасто земљиште, земља уз обалу', *џодјорина/џодјорје* 'крај под гором'.

Иста врста понављања могућа је и у конкурентним паровима, које чине јединице с различитом семантичком базом. Њихов трансформациони модел може се изразити као место где расте / где се гаји X, X је фитоним или зооним. Конкурентну везу успостављају суфикси *-ишиџе* и *-њак*: *брођишиџе/брођњак*, *кујусишиџе/кујусњак*; *риђишиџе/риђњак* 'вештачко језеро за гајење рибе'. Овој групи конкурентних парова по својој структури припада и *блајишиџе/блајињак* 'блатњаво земљиште, место'. Између мотивне речи и NL постоји метонимијска веза по моделу супстанца → простор испуњен таквом супстанцом.

Потпуно понављање остварују и деривати изведени суфиксима *-ишиџе* и *-ник*: *расадишиџе/расадник*;

інојишиїе/інојник. Семантичка сличност мотивационих речи произилази из њихових морфосинтаксичких карактеристика будући да се доводе у везу с глаголима, те да у трансформационом моделу имају објекатску функцију место где се гаји расад односно место где лежи гној.

2.2. Конкурентни парови NL с глаголским мотиватором

Глаголска мотивација је знатно ређа у творби именица са значењем отвореног простора. Међу члановима у конкурентним паровима у свакој комбинацији заступљен је суфикс *-(л)ишиїе* с различитим суфиксима: *-ичњак* у *младишиїе/младичњак* ‘рибњак у коме се одгаја рибља млађ’, *-ачница* у *їроматїралишиїе/їроматїрачница* ‘место откуда се што проматра’, *-ан* у *їрисїанишиїе/їрисїан* ‘место за пристајање бродова’, *-њак* у *мресїилишиїе/мресїишиїе/мријесњак* ‘место на коме се рибе мресте’.

Поновљену конкурентну везу формирају суфикси *-(л)ишиїе* и *-ло* у дериватима *коїилишиїе/коїило* ‘место где се коте животиње’ и *їојишиїе/їојило* ‘место где се стока поји или где звери долазе да пију’.

3. NL са значењем затвореног простора

3.1. Конкурентни парови NL с именичким мотиватором

У групи деривата са значењем затвореног простора заступљенији су конкурентни парови, укупно их је 65, и још 43 конкурентна низа. Више од половине чине они са именичком творбеном основом (38). Најчешће по-

новљени творбени модел у својој структури садржи суфиксе *-ара* или *-арница*. Заједничко обележје свих чланова јесте намена затвореног простора (просторије), те свима одговара трансформациони модел просторија у којој се производи/обрађује/продаје/чува/смешта X, X је мотивна реч, која има објекатску функцију. Између мотивне речи и деривата постоји метонимијска веза типа сировина или предмет → место (просторија) где се тај предмет обрађује, продаје или чува. У улози мотиватора су називи предмета, сировина, материја.

У појмовном садржају деривата са значењем 'просторија у којој се нешто продаје' често коегзистирају компоненте којима се саопштавају информације да се у именованом простору обавља и производња и продаја ентитета чији је назив у функцији мотивне речи: *књижара/књижарница* 'продавница књига' *лекара/лекарница* 'радња у којој се справљају и продају лекови', *івожђара/івожђарница* 'продавница гвоздене робе', *фарбара /фарбарница* 'радња у којој се продају фарбе'.

Деривати изведени суфиксом *-арница* подлежу семантичкој дисперзији (*лекарница/љекарница, фарбарница*). Међутим, са деривационог становишта лексема *лекарница/љекарница* у секундарној реализацији 'лекарникова жена; жена лекарник, апотекарица' не доводи се у директну везу са лексемом *лек*, већ је то моционо образовање изведено суфиксом *-ница*. Ипак, померање семантичких граница са просторног на агентивно значење не представља изузетак.³ Лексема *фарбарница* је у

3 Ј. Матијашевић скреће пажњу на чињеницу да су и „именице месног значења по својој секундарној употреби такође именице типа *nomina agentis*. У друштвеном сектору никла је једна нова категорија предузећа, која се понашају као сопственик онога што производе. Њихов је назив из категорије *nomina loci*, али оне данас делују као *nomina agentis*; на пример *сѝаклара* – предузеће које производи, продаје, испоручује” (Матијашевић 2019: 239).

оба значења у категорији NL, с тим што и у овом случају у секундарној реализацији ‘радионица у којој се боје, фарбају тканине’ мотивна реч *фарба* индиректно учествује посредством изведеног глагола *фарбају*.

Деривати са значењем ‘простор у којем се нешто обрађује/прерађује’ имају веома сличне семантичко-деривационе карактеристике као они из претходне групе: *кожара/кожарница* ‘радионица или фабрика за прераду кожа; продавница кожа’, *воскара/воскарница* ‘радионица за прераду воска и израду свећа’, *шиџофара/шиџофарница* ‘фабрика штофова’, *ужара/ужарница* ‘радионица за израду ужади’, *уљара/уљарница* ‘фабрика или складиште уља’, *илајинара/илајинарница* а. ‘фабрика платна’; б. ‘продавница платна’.

Семантичкој дисперзији подлеже дериват изведен суфиксом *-ара*, и то због садржаја мотивне речи *кожа* која у примарно значење деривата преноси своју примарну реализацију ‘спољни омотач животињског тела скинут са животиње, с длаком или индустријски прерађен’, а дериват је у метонимијској вези с мотивним појмом објекат → простор у којем се тај објекат обрађује, док је у секундарној реализацији активна метафорична асоцијација заснована на компоненти функције, евентуално и функције, које се из полазног домена преносе у циљни денотирајући ‘врсту јабуке са плодом храпаве, тврде и дебеле коре’.

Деривати са значењем ‘просторија у којој се нешто чува/налази’ мотивисани су речима са различитим семантичким базама. Њихово заједничко својство представља простор где је смештен ентитет именован мотивном речју: *бачвара/бачварница* ‘зграда или просторија у којој стоје бачве’, *џисмара/џисмарница* ‘просторија у којој се чува документација’.

Моносемични деривати са значењем ‘простор у коме се производи именовани предмет’ граде конку-

рентне парове изведене суфиксом *-ара* односно *-ана*. Њихови мотиватори су семантички сродни будући да се њима означава назив производа од кога је деривирана именица с просторним значењем: *џивара/џивана* ‘фабрика пива’, *свилара/свилана* ‘фабрика свиле’, *црејара/црејана* ‘радионица где се пече цреп’.

И суфикси *-арна* и *-арница* учествују у творби конкурентних лексичких парова. У основи деривата налазе се мотивне речи које се не могу довести у семантичку везу (назив предмета, зооним, назив јела) и они, посматрани као деривати настали по истом моделу, остварују опште значење затвореног простора, али са различитом денотацијом: радионица – *ножарна/ножарница* ‘радионица за израду ножева’, *џсејарна/џсејарница* ‘кућица за псе’, продавница – *сласџичарна/сласџичарница* ‘продавница сластица’, *драјуљарна/драјуљарница* ‘радња где се продају драгуљи’.

У поновљеном творбеном моделу јављају се и конкурентни суфикси *-арник* и *-њак*. Њихова семантичка база је истоветна, као што и значење деривата припада истој семантичкој категорији ‘ограђени, наменски простор за животиње’: *џерадарник/џерадњак* ‘стаја за перад’, *џџичарник/џџичњак* ‘кућица за птице’.

У овој лексичкој групи постоје конкурентни парови суфикса без поновљања, који граде истозначне деривате: *-ара* и *-аоница*: *кончара/кончаоница* ‘фабрика за производњу конца’, *-ара* и *-арна*: *цинкара/цинкарна* ‘фабрика цинка’, *-ара* и *-ик*, чији деривати имају другачију денотацију: *звонара/звоник* ‘торањ у коме су звона’.

У структури вишезначних деривата са називом особе као мотиватором (*сужањ*) суфикс *-ара* је у конкурентној вези са суфиксом *-ица*. Израженије просторно значење остварује дериват изведен суфиксом *-ара* јер су његова оба значења просторног типа: *сужњара* 1. ‘просторија или кућа где се држе сужњи’; 2. ‘бедна

кућица', док се у деривату *сужњица* као моционом облику остварује и значење агентивног типа.

Код конкурентних парова без понављања творбеног модела деривати су изведени већ потврђеним суфиксима: *-ица* и *-лук*: *казаница/казанлук* 'просторија у којој се налази казан'), *-арник* и *-ињак*: *зечарник/зечињак* 'стаја за зечева', *-ница* и *-ија*: *ојанчарница/ојанчарија* 'опанчарска радионица и дућан'.

3.2. Конкурентни низови NL с именичким мотиватором

3.2.1. Трочлани низови NL с именичким мотиватором

Међу трочланим конкурентним низовима потпуно понављање модела заступљено је у комбинацији суфикса *-ара*, *-арна* и *-арница*. Деривати су једнозначни и имају различите мотивационе базе – назив особе: *војара/војарна/војарница* 'зграда за смештај војника', назив небеског тела: *зв(ј)ездара/зв(ј)ездарна/зв(ј)ездарница* 'осматрачница небеских тела', назив дела биљке: *цветарна/цветарница/цветара* 'продавница цвећа'.

Суфикси *-ара* и *-арница* јављају се и у делимично поновљеним структурама у конкурентној вези са суфиксима *-арија* у дериватима *винара/винарница/винарија* 'место где се продаје вино', *-аришије* у *качара/качарница/качаришије* 'зграда где стоје каце'⁴ и *-ница* у *хлебара (хљедара) / хлебарница (хљедарница) / хлебница (хљедница)* 'продавница хлеба, остава за хлеб'. Сличну семантичку базу имају и деривати мотивисани

4 Иако су деривати *качара/качарница/качаришије* са истим примарним значењем, са творбеног становишта посматрано они имају различит деривациони статус: 0 *каца* > 1 *кач-ар* > 2 *качар-ница, качар-ишије*.

називом пића или хране што свакако утиче на категоријалну блискост изведених именица.

У семантичком садржају појединих деривата са суфиксом који се не јавља у поновљеним структурама постоји додатна компонента – квантитативног типа у *винарија* ‘место где се производи и продаје вино на велико’ или темпоралног типа у деривату *качаришиће* ‘место где је некад била качара’. Код двозначних јединица са поновљеним творбеним елементима секундарна реализација такође може бити просторна, али с другачијом компонентом намене у односу на примарно значење *хлебарница* (*хљебарница*), ‘просторија где се меси и пече хлеб’ или са промењеним денотатом: *хлебара* (*хљебара*) покр. ‘врста ракије’, значење индуковано синегдохом типа део – целина (ракија направљена од хлеба).

Суфикс *-ана* је у конкурентном односу с различитим суфиксима у комбинацијама где се он једини понавља: *-ана/-аница/-ача*; *-ана/-арница/-ница*. Деривати имају јединствено значење ‘просторије у којој се нешто чува’: *кукурузана/кукурузаница/кукурузача* ‘остава за кукуруз’, *оружана/оружарница/оружница* ‘просторија у којој се чува оружје’. Компликованију семантичку структуру има дериват *оружница* изведен суфиксом *-ница*: 1. а. ‘просторија у којој се чува оружје’; б. ‘радионица, фабрика оружја’; 2. ‘сталак за држање оружја’. Секундарна реализација настала је под утицајем метонимије и указује на категоријално померање од просторног ка инструменталном значењу, уз промену денотата (просторија : предмет).

У осталим конкурентним низовима јавља се суфикс *-ињак*. Ови деривати имају зоониме у функцији мотиватора, а у њиховом саставу се налазе суфикси *-ињак/-њара/*

-њача: *јолубињак/јолубњара/јолубњача* ‘пећина у којој се голубови легу’; *-ињак/-чак/*

-чарник: *јусињак/јушчак/јушчарник* ‘стаја за гуске’.⁵ Са истоврсним мотиватором у трочланом низу јављају се и конкурентни деривати изведени поновљеним суфиксима

-арник/*-(а)к/-(а)ц*: *свињарник/свињак/свињац* ‘место где се држе свиње’. Међу њима дериват са суфиксом *-(а)к* има и секундарну реализацију као други назив за дрво ‘црни граб’.

3.2.2. Вишечлани низови NL

с именичким мотиватором

У саставу четворчланих низова јављају се јединице с делимично поновљеним суфиксима: *-ара/-ница/-арница/-арна* у изведеницама *месара/месница/месарница/месарна* ‘продавница меса’; *-ара/-ница/-еница/-ења-ра* у *ледара/ледница/лед(в)еница/ледењара* ‘радионица у којој се производи лед’. С делимично поновљеним творбеним елементима јавља се низ деривата изведених суфиксима *-ара*, *-арница*, *-арник* и *-ињак*: *овчара/овчарница/овчарник/овчињак*. Суфикс *-ара* се јавља и у конкурентном низу у којем је он једини поновљени суфикс: *-ара/-арник/-ик/-јак*: *сенара/сенарник/сеник/сењак* ‘просторија где се оставља сено’.

У групи конкурентних низова са шест чланова не постоје делимично поновљени низови. У њиховом саставу су остварене комбинације следећих суфикса: а) *-ара/-ишије/-на/-ница/-ња/-њак* у дериватима *јлевара/јлевишије/јлевна/јлевница/јлевња/јлевњак*

5 У структури ових деривата налази се скраћена творбена основа *јус-* од мотивне речи *јуска*.

‘просторија где је плева’; б) *-ар/-арник/-инац/-ињак/-ињац/-њак* у лексичком низу *кокошар/кокошарник/кокошинац/кокошињак/кокошињац/кокошњак* ‘место где се налазе кокоши’; в) *-ара/-арник/-арница/-љаник/-ље-ник/-ник* у дериватима *дрвара/дрварник/дрварница/дрвљаник/дрвљеник/дрвник* а. ‘место где се држе дрва’; б. ‘складиште или стовариште дрва, продавница дрва’. Суфикси *-ара* (*йлевара* и *дрвара*), *-арник* (*кокошарник* и *дрварник*), *-њак* (*йлевњак* и *кокошињак*) јављају се у по два деривата са различитим мотивним речима.

Конкурентно уланчавање деривата могуће је у низовима с већим бројем деривата, као у примеру *мле-кара/млекарна/млекарница/млекациница/млечница* ‘радња у којој се продају млеко и млечни производи’ у чијој су структури суфикси *-ара/-арна/-арница/-ациница/-ница*.⁶

3.3. Конкурентни парови NL с глаголским мотиватором

Међу конкурентним девербативима (укупно 27) у значењу затвореног простора најчешће поновљену комбинацију чине суфикси *-она* и *-оница*. У функцији мотивне речи налазе се глаголи различите семантике, али са уопштеним значењем какве радње или активно-

6 С мотивном речју *млеко* изведене су и именице суфиксом *-ар* односно *-арник*, али са примарним агентивним значењем, које се формира под утицајем суфикса, посебно суфикса *-ар*: *млекар* (*мљекар*) и *млекарник* (*мљекарник*) ‘продавац или разносач млека’, док дериват изведен суфиксом *-ница* има секундарне реализације другачијег типа. Једно је значење настало под утицајем синегдохе ‘врста јела, каша скувана у млеку’, именовање гљиве вероватно је подстакнуто неком метафоричном асоцијацијом ‘врста јестиве гљиве, папрењача’.

сти (интелектуалне или говорне), те је деривација именица са значењем простора у коме се одређена радња или активност спроводи потпуно очекивана појава. У трансформационом моделу јављају се елементи условљени семантиком мотивног глагола радионица у којој се обавља *X*, *X* је радња или активност означена мотивним глаголом: *брусиона/брусионица* 'радионица у којој се бруси', *казниона/казнионица* 'заход где су они који су кажњени', *облачиона/облачионица* 'просторија за облачење и свлачење', *йройов(ј)едаона/йройов(ј)едаоница* 'место са којег се проповеда у цркви', *чистиона/чистионица* 'просторија где се што чисти', *шїедеиона/шїедеионица* 'место где се штеди', *залаїаона/залаїаоница* 'радња где се ствари од вредности дају у залог', *учиона/учионица* 'просторија у којој се учи'.

Суфикс *-оница* успоставља конкурентан однос и са суфиксом *-лишїе*, али знатно ређе. Дериватима се такође означава просторија у којој се обавља одређена активност: *чиїаоница/чиїалишїе* 'просторија за читање' или се реализује какво стање: *сїаваоница/сїавалишїе* 'место где се спава'.

У поновљеним творбеним моделима паралелно функционишу и суфикси *-(л)ишїе* и *-ница*: *скривалишїе/скривница* 'место где се неко или нешто скрива', *сїремишїе/сїремница* 1. 'место за чување робе'; 2. 'место где се уопште нешто прикупља', *ї(ј)евалишїе/ї(иј)евница* 'место у цркви где се пева'.

Међу овим дериватима забележени је пример подложен семантичкој дисперзији. Оба значења која се реализују у оквиру семантичке структуре лексема *сїремишїе* и *сїремница* остају у домену просторног значења 1. 'место за чување робе'; 2. 'место где се уопште нешто прикупља'. Дериват изведен суфиксом *-ница* има спецификовано, сужено значење у односу на значење деривата *сїремишїе* јер се њиме означава просторија

за чување хране, али не и друге робе (оружје, машине, књиге и сл.).

У групи конкурентних низова са члановима којима се означава затворени простор регистровани су и они без поновљених идентичних творбених модела. У њиховој структури се најчешће понавља суфикс *-ишиџе* у конкуренцији са суфиксима *нуџим* – *склон/скло-нишиџе* ‘место где се може склонити’ и суфиксом *-а* у дериватима *осџава/осџавишиџе*, а његови варијантни облици *-лишиџе* и *-илишиџе* успостављају везу са суфиксима *-њак*: *џовилишиџе/џовилњак* ‘место где се тови стока’ и *-ило* у лексемама *јаџњилишиџе/јаџњило* ‘место где се овце често јагње’.

И суфикс *-ониџа* се јавља у три комбинације, и то са суфиксима *-ашиџа* – *карџаониџа/карџашниџа* ‘место где се карта’, *-ло* – *џерило/џериониџа* ‘место где се нешто пере’ и *-ниџа* – *џкаониџа/џкачниџа* ‘просторија у којој се тка’. У осталим конкурентним паровима не постоји поновљена употреба суфикса у посматраној групи: *-ана/-аниџа* у *куџлана/куџланиџа* ‘место за куглање’, *-ара/-арниџа* у *сџражара/сџражарниџа* ‘зграда или просторија у којој су стражари’, *-ара/-ариџа* у *шиџамџара/шиџамџариџа* ‘просторија у којој се штампа’, *-аониџа/-ниџа* у *џрешаониџа/џрешниџа* ‘просторија где се преша’.

3.4. Конкурентни низови NL с глаголским мотиватором

3.4.1. Трочлани низови NL с глаголским мотиватором

У функцији мотиватора за деривацију именица са просторним значењем налазе се глаголи различите се-

мантике. Углавном су то они којима се означава радња што се реализује на одређеном месту, затвореном простору, наменској просторији. Највише је конкурентних низова који садрже три члана. Већина деривата садржи суфикс *-оница*, који успоставља конкурентне везе с различитим суфиксима. Најизраженију конкурентну релацију у случају потпуног понављања успостављају суфикси *-ара*, *-арна* и *-арница*. Сви деривати у наведеним низовима имају само једно значење: *њекара/њекарна/њекарница* 'просторија у којој се меси и пече или продаје хлеб', *њисара/њисарна/њисарница* 'одељење предузећа које води канцеларијске послове', *њискара/њискарна/њискарница* 'радионица у којој се тиска'.

Потпуно поновљени модел остварују и суфикси *-она*, *-оница* и *-лишиње*: *њлесаона/њлесаоница/њлеса-лишиње* 'место где се плеше', *радиона/радионица/ради-лишиње* 'место или просторија где се нешто ради (израђује или поправља)'. Деривати су једнозначни, једино је именица *радилишиње* у секундарној реализацији са ознаком необ. и значењем 'радно место, радна просторија, радионица'.

Исти модел понављања остварен је и међу конкурентним облицима у чијој су структури суфикси *-оница*, *-ишиње* или *-ница*: *судионица/судишиње/судница* 'просторија где се суди', *шењаоница/шењалишиње/шењиница* 'место за шетњу'.

У случају делимичног понављања творбених форманата у посматраним трочланим низовима суфикси *-она* и *-оница* успостављају конкурентну везу са суфиксом *-ило*: *куњаона/куњаоница/куњањило* 'просторија за купање и умивање' односно *-ница*: *њродаваона/њродаваоница/њродавница* 'просторија у којој се продаје каква роба'. Семантичка структура лексеме *куњањило* указује на укрштање значења радње исказане мотива-

тором и просторног значења где се та радња обавља: 2. ‘купање, купка’; 3. ‘купалиште, бања’.

Суфикс *-оница* ће се поновити и у комбинацији са суфиксом *-ара* у низовима са суфиксом *-арница* у дериватима *сџируаоница/сџируара/сџируарница* ‘стругарска радионица’ односно *-ачница* у *шивара/шионица/шивачница* ‘радионица за шивење’. Сви деривати су једнозначни.

3.4.2. Вишечлани низови

NL с глаголским мотиватором

Међу вишечланим низовима не испољава се ниједан тип понављања, али су у њиховом саставу заступљени углавном сви суфикси који се појављују у дериватима из посматране групе. У четворочланом низу су деривати изведени суфиксима *-лишије*, *-ло*, *-она* и *-оница*: *џиралишије/џирало/џираона/џираоница* ‘место где се што пере’, а у петочланом јединице са суфиксима *-ара*, *-ло*, *-она*, *-оница* и *-ница*: *сушара/сушило/сушиона/сушионица/сушиница* ‘просторија где се нешто суши’.

4. Закључак

Будући да се NL могу градити према продуктивним односно непродуктивним творбеним моделима и творбеним средствима, посматран феномен конкурентности доприноси бољем сагледавању узрока како продуктивности тако и непродуктивности одређених творбених модела. Један од показатеља представља начин творбе ових јединица одређеним творбеним средствима: тип творбене основе и њена способност да се удружује са различитим суфиксима, а да при томе граде јединице са истим значењем. Суфикси су носи-

оци варијантних облика NL у конкурентном односу. Одређене творбене основе комбинују се са само два суфикса градећи конкурентне низове, а неке имају и по седам истозначних деривата насталих различитим суфиксима. Поједини суфикси се понављају у комбинацији са различитим основама и имају веома изражену употребу у деривацији NL, док се један значајан број суфикса јавља само у јединачној употреби.

Анализирана грађа показује да је конкурентност изражена у обе групе деривата – са значењем отвореног и са значењем затвореног простора.

У деривацији NL са значењем отвореног простора учествује 14 суфикса (само са именичком творбеном основом 8, само са глаголском творбеном основом 4 и 2 у комбинацији са обе основе). Сви десупстантиви имају само просторно значење (претежно са значењем парцеле на којој се гаји одређена биљна култура) и јављају се у само конкурентним паровима. И девербативи су претежно једнозначни.

NL са значењем отвореног простора								
са	-иште	-ик	-овик	-ина	-њак	-ник	-је	-о
именичком	(5)	(4)	(4)	(4)	(3)	(2)	(2)	(2)
основом								
са	-иште	-ло	-ан	-ачница	-њак	-ичњак		
глаголском	(4)	(2)	(1)	(1)	(1)	(1)		
основом								

У овој групи деривата виши степен продуктивност имају именичке основе у односу на глаголске. Ова деривациона карактеристика у вези је са семантичком, која се испољава у прилично уједначеној семантичкој бази за њихову творбу, те се као најчешћи мотиватори јављају фитоними, а најизраженију и најстабилнију конкурентну везу чине суфикси *-ик* и *-овик* (са нази-

вом дрвета у мотивационој функцији) односно *-ишиће* и *-њак* (са називом биљке која се гаји на одређеној парцели као мотиватором). Ипак, у саставу ових јединица најчешће се јавља суфикс *-ишиће* како у комбинацији с именичком тако и у комбинацији с глаголском основом. Стога се суфикси, на првом месту *-ишиће*, затим *-ик*, *-овик* и *-њак* могу сматрати прототипичним у творби NL мотивисаним именицом са значењем отвореног простора.

У творби именица NL са значењем затвореног простора јавља се већи број суфикса него у претходно приказаној групи. Десет истих суфикса јавља се у комбинацији са обе творбене основе (*-ана*, *-ара*, *-арна*, *-арник*, *-арница*, *-њак*, *-ињак*, *-ик*, *-ница*, *-оница*), три суфикса су у спрези само са именичком основом (*-ија*, *-ица*, *-лук*), а само с глаголском творбеном основом 28 суфикса с различитом фреквенцијом појављивања. Суфикси *-(л)ишиће*, *-она* и *-ло* имају високу продуктивност, ниско продуктивни су *-аница*, *-ар* и *-арија*, а с јединачном фреквенцијом регистрован је 21 суфикс: *-а*, *-(а)к*, *-аришиће*, *-ача*, *-ачница*, *-аџница*, *-ашница*, *-еница*, *-ењара*, *-инац*, *-ињац*, *-љаник*, *-љеник*, *-љеник*, *-на*, *-ња*, *-њара*, *-њача*, *-чак*, *-чарник*, *-ø*.

И у овој групи NL израженија је именичка мотивација у односу на глаголску. Десупстантиви имају опште значење простора у којем се назив предмета у функцији мотивне речи производи, продаје, прерађује, а када је зооним мотивар, деривати су са значењем ограђеног и/или прекривеног боравишта за животиње. Најстабилнији конкурентни однос имају суфикси *-ара* и *-арница* и они се доследно понављају у паровима којима се означавају деривати са именичком мотивацијом.

Девербативи означавају просторију у којој се реализује радња њиме именована (претежно радионице).

Постојану конкурентну везу успостављају суфикси *-она* и *-оница*.

NL са значењем затвореног простора

Са именичком основом	-ара (19)	-арница (14)	-арна (5)	-ана (3)	-арник (3)	-њак (2)	-ица (2)
(1)	-оница	-ик	-лук	-ињак	-ница	-ија	

NL са значењем затвореног простора

са глагол- ском основом	-оница (21)	-ара (17)	-арница (14)	-ница (14)	-она (13)	-(л)иште (12)	-арна (7)	-арник (7)	-ло (5)
	-ињак (4)	-њак (4)	-ана (3)	-аница (2)	-ар (2)	-арија (2)			
-(а)к -ењара -љеник	-(а)к -ењара -љеник	-(а)ц -јак -ник	-ø -инац -њара	-а -ињац -њача	-ача -ња -чак	-ариште -адиница -чарник	-ачница -ашница	-еница -љаник	-ик -на

Оваквом анализом отварају се и друга питања у оквиру конкурентности. У првом реду реч је о типовима конкурентних односа: потпуном или делимичном. Делимична конкурентност обично је последица мотивације, која може бити паралелна. На пример, као мотиватор може се сматрати објекат (предмет) који се производи, али и агентивна именица – *ојанчарница* ‘радионица у којој се праве опанци’ или ‘радионица у којој ради опанчар’, чиме се проблематизује и творбена структура и деривациони статус изведене лексеме: *ојанч-арница* (дериват првог степена) или *ојанчар-ница* (дериват другог степена). Творбена структура деривата указују на значајну дистинктивну функцију суфикса у деривацији NL с истом мотивном речју. Тако, на пример, суфикси с високом продуктивношћу и примарном употребом у творби именица овога типа *-ара* и *-арница* доприносе семантичком нијансирању код деривата с просторним значењем (*-ара* у деривату *џлајнара* а. ‘фабрика платна’; б. ‘продавница платна’, а

-арница у *илайнарница* ‘продавница платна’ или -ара у *ужара* ‘радионица за израду ужади’, а -арница у *ужарница* ‘ужарска радња’; -ана и -ара у дериватима *свила-на* односно *свилара* ‘зграда у којој се гаје свилене бубе, преде и тка свила’, -арница у *свиларница* ‘трговина у којој се продаје свила’).

Како је циљ овог рада био да се примени методолошки модел примерен посматраним јединицама анализе, овом приликом нису разматрана важна питања у вези са природом, пореклом и структуром суфикса који се јављају у конкурентој вези, нити је указано на статус деривата у лексичком систему српског језика с обзиром на њихову употребу која је често територијално условљена, као и на друга њихова важна обележја (стилска маркираност, актуелност, иновативност, или пак застарелост и др.) која их одређују као елементе активног односно пасивног лексичког фонда стандардног српског језика.

ЛИТЕРАТУРА

- Виноградов 1975: В. В. Виноградов, Словообразование в его отношении к грамматике и лексикологии (на материале русского и родственных языков), Избранные труды. Исследования по русской грамматике, Москва: Наука.
- Драгићевић 2007: Р. Драгићевић, *Лексикологија српског језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Киршова 1980: М. Киршова, *Nomina loci* (месна имена) у савременом српскохрватском језику (I), *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIII/1, Нови Сад, 101–133.
- Киршова 1980: М. Киршова, *Nomina loci* (месна имена) у савременом српскохрватском језику (II), *Зборник за филологију и лингвистику*, XXIII/2, Нови Сад, 83–103.
- Матијашевић (2019): Ј. Матијашевић, Из проблематике имена типа *nomina agentis*, у: В. Васић и М. Стефановић

(ур.), *Дериваџолошко-лексиколошка исџраживања руској и срџској језика*, Нови Сад: Филозофски факултет, 239–244.

Штасни 2007: Г. Штасни, *Nomina loci* са називом биљке у творбеној основи, *Зборник Маџице срџске за филолоџију и линџвистџику*, L, Нови Сад, 927–937.

Штасни 2017: Г. Штасни, Суфиксална синонимија у српском језику, у: Р. Драгићевић (ур.), *Пуџевима речи. Зборник радова у часој Даринки Горџан Премк*, Београд: Филолошки факултет – Катедра за српски језик са јужнословенским језицима, 387–398.

Gordana R. Štasni

COMPETITIVE SUFFIXES IN DERIVATION OF NOUNS OF THE NOMINE LOCI TYPE

Summary

In this article, the competitive relations between derivatives with space meaning which belong to semantic category nomina loci (NL) are semantically and derivationally analyzed. The focus is on the suffixes that appear in the structure of derivatives with the identical semantic content and the same derivational type. In this research applied the appropriate methodological proceeding according to the unit of analysis – competitive lexical pairs and competitive series. In the first phase, the competitive units are identified on the base of total excerption NL from the relevant dictionary (*Rečnik srpskohrvatskog književnog jezika I – VI*). In the second phase, the competitive lexical pairs and series are formed based on the criterion of repetition of derivational elements that can be total or partial. The aim of this research is to discover the systematic features of establishing competitive relations among NL in Serbian and identified prototypical suffixes for derivation NL with the meaning of the open or closed space. In the group NL with the meaning of the open space motivated

by noun the strongest relations are between suffixes *-ik* and *-ovik* (*borik/borovik*), also among suffixes *-ište* and *-njak* (*kupusište/kupusnjak*). In the combination with the verb stem the most productive suffix is *-(l)ište* in the competitive relations with different suffixes: *-lo* (*pojilište/pojilo*), *-ičnjak* (*mladište/mladičnjak*), *-ačnica* (*promatralište/promatračnica*), *-an* (*pristanište/pristan*). In the group NL with the meaning of the closed space the most stable relations are among suffixes *-ara* and *-arnica* (*knjižara/knjižarnica*) in the combination with the noun stem, and suffixes *-ona* и *-onica* in the combination with the verb stem (*učiona/učionica*).

Key words: nomina loci, competitive relations, suffixes, Serbian language

Јасмина Д. Московљевић Поповић*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет
Катедра за општу лингвистику

УДК 801+811.163.41'373

О ДЕНОМИНАЛНИМ ПРИДЕВИМА С ПРЕФИКСОМ „ПРЕКО-“

У раду су на грађи из савременог српског језика истражене структурне и значењске одлике деноминалних придева с префиксом *преко-*. У првом делу рада дат је кратак преглед резултата досад објављених истраживања о овој придевској класи, док су у наставку текста анализирана основна обележја овог типа префиксално-суфиксалних твореница, као и спектар значења која имају. У завршном делу рада сумирају се резултати анализе и указује на значај даљих теоријских истраживања префиксације.

Кључне речи: префиксално-суфиксалне творенице, деноминални придеви, префикс *преко-*, егзоцентричне творенице, савремени српски језик

* * *

1. О префиксу *преко-* не може се пуно тога наћи у граматицама и студијама посвећеним творби речи у српском језику. У речницима Матице српске, како у шестотомном, тако и у једнотомнику, овај префикс не издваја се као посебна одредница. Њега приликом раз-

* moskovljevicjasmina@gmail.com

матрања придева формираних са префиксима не спомињу Стевановић (1975: 426–430), П. Мразовић (2009: 308), Станојчић и Поповић (2010: 138–142), као ни Силић и Прањковић (2007: 173–176). У Пипер и Клајн се у потпоглављу посвећеном префиксалним придевима наводи да „префикс *йреко-* долази у префиксално-суфиксалним изведеницама с просторним значењем (*йрекоморски*, *йрекоокеански*) или са ексцесивним значењем прелажења неке границе, као у *йрекобројан* или *йрековремен*” (2013: 243). Бабић о придевима са префиксом *йреко-* такође говори као о експонентима префиксално-суфиксалног начина творбе, све придеве ове категорије сврстава међу односне,¹ али о њиховом значењу, поткатегоризацији или унутрашњој структури не каже ништа, већ само наводи да: „*prefiks preko-[srećeto]* и *prekogrobni*, *prekomorski*, *prekoceanski*, *prekoročni*, *prekovodni...*” (Babić 2002: 446).

Највише се о деноминалним придевима с префиксом *йреко-* може сазнати код И. Клајна (2002: 231). На основу дефиниција значења предлога *йреко* у Речнику МС, те придевских одредница с префиксом *йреко-* које се у њему наводе, Клајн издваја два значења ове класе придева: 1. значење „положаја на другој страни или кретања на другу страну” (примери су: *йрекоморски*, *йрекоокеански*, *йреководни*, *йрекомурски* и *йрекојроби* – фиг.); 2. значење „прекорачења мере, норме или границе” (примери су: *йрекобројан*, *йреком(ј)еран*, *йрековремен* и *йрекорочан* и *йрекодужан* – за два последња Клајн каже да су ретки). Он наводи још и *йрекоредан* (у значењу „који је преко реда, који је изван неког утврђеног поретка, рока”, али напомиње да овај придев остаје

1 Бабић све придеве, искључиво на основу морфолошког критеријума – суфикса који се користе при њиховој творби – сврстава међу описне или односне (Babić 2002: 381).

ван две претходно издвојене значењске групе (*ibid.*)).

С обзиром на оскудност информација о деноминалним придевима с префиксом *преко-*, основни циљ овог прилога је да се на корпусу ширег обима истраже: а) величина (обим) ове класе префиксално-суфиксалних твореница; б) значења са којима се реализују. Највећи део грађе која се излаже и анализира ексцерпиран је из *Корпуса савременој српској језика*,² док мањи потиче из *Речника* Матице српске, уз неколицину примера који су преузети са Интернета.

2. Сви деноминални придеви с префиксом *преко-* убрајају се у егзоцентрични тип твореница. Приликом претраге корпуса идентификовано их је укупно тридесет и осам, од којих се 23 (око 60%) гради суфиксом *-ски*, 14 (око 37%) суфиксом *ан-/ни-*, док се један придев формира комбиновањем са суфиксом *-њи*. Придевима ове класе изражавају се три различите врсте значења – спацијално, темпорално и трансгресивно.

2.1. Највећи број деноминалних придева с префиксом *преко-*, као и именичке синтагме у оквиру којих се реализују, употребљавају се за означавање различитих типова просторних релација.

2.1.1. У грађи су за означавање територије, места, или простора који се налази иза, односно са друге стране лимеса који је одређен именицом у основи деноминалног придева потврђени следећи примери: *прекоалјска држава*, *прекоалјска Галија*, *прекобарска земља*, *прекодосуйски Роковци*, *прековелебийски крај*, *прекојранични рејон*, *прекодрински крај*, *прекодунавска жујанија*, *прекодунавска реија*, *прекоморавски крај*, *прекоморавска села*, *прекоморске земље*, *прекоморске ѿеријорије*, *прекоокеанска земља*, *прекосавска Србија*.

2 <http://korpus.matf.bg.ac.rs/prezentacija/korpus.html>

2.1.2. Спојем деноминалног придева с префиксом *йреко-* и различитих именица како конкретног, тако и апстрактног значења означавају се и бића и појмови који се налазе, позиционирани су на простору са друге стране лимеса, или потичу са територије која се налази са друге стране лимеса: *йрекоалйиска йлемена, йреко-айланйиска сабраћа, йрекоайланйиски йазда, йрекоаиланйиски каййишал, йрекобарски новинар, йрекобарски монарх, йрекобарски Хуни, йрековеледиийски Јајоги, йреководни Анйлоксаксонци, йреководни сусед, йреко-йраничне воде, йрекойорски Хрвайи, йрекодонске шуме, йрекодонска солдайиуша, йрекодрински Срди, йрекодрински бизнисмени, йрекодринске стйрмине, йрекодунавски Срди, йрекоенйийшејске социјалдемократйе, йрекоенйийшејски друй, йрекоенйийшејски орйани, йрекоевройска недођија, йрекоидбарска браћа, йрекоидбарска йоведина, йрекојагрански мафијаши, йрекојагрански (йолу)оријентйализам, йрекокарйаййски Словени, йрекокарйаййски вејрови, йрекокарйаййски Власи, йреколимски неимари, йреколимски суседи, йреколимски Срди, йрекоморавски хајдуци, йрекоморавске војводе, йрекоморавски ђилкоши, йрекоморавски обичаји, йрекоморска лука, йрекоморски зачини, йрекомурски Словенци, йрекомурски језик, йрекомурска йиданица, йрекоокеанска дијасйора, йрекоокеанска йровокација, йрекойацифички нейријайшељи, йрекосавски Срди, йрекосавски медији, йрекосавски Зайред, йрекоулични йорок, йрекоулична дирйија.*

Именичку основу две наведене групе деноминалних придева најчешће чине хидроними (обично они који су у неком историјском тренутку били, или су перципирани као граница између две територије), али се на овој позицији сусрећу и ороними, као и именице којима се означавају општи географски појмови.

2.1.3. Као посебна група издвајају се деноминални придеви којима се означавају релације које указују на кретање, простирање и/или пружање преко лимеса, односно релације које упућују на успостављање путање (или везе) између тачке А, која се налази са ове стране лимеса, и тачке Б, која се налази са друге стране лимеса: *ѓрекоалѓски нафѓиовод*, *ѓрекоалѓски ѓурусѓѓ* (путовао преко Алпа), *ѓрекоаѓланѓска линија*, *ѓрекоаѓланѓски односи*, *ѓрековеледиѓска ѓромешѓница*, *ѓрековеледиѓска ѓрѓовина*, *ѓреководна саобраћажѓница*, *ѓреководна морска акѓивносѓ*, *ѓреководни мосѓ*, *ѓрекоѓранични ѓромешѓ*, *ѓрекоѓранични криминал*, *ѓрекоѓранична сарадња*, *ѓрекоѓранично креѓање*, *ѓрекодунавски ѓакси*, *ѓрекоенѓѓѓеѓска сарадња*, *ѓрекоенѓѓѓеѓски скуѓ*, *ѓрекоевроѓска мрежа ѓрансѓорѓа*, *ѓрекоевроѓски коридор*, *ѓрекоевроѓска одисеја*, *ѓрекоибарски ѓљачкашки ѓоход*, *ѓрекојагрански ѓасовод*, *ѓрекојагрански шверцѓрски ланац*, *ѓрекојагрански додири*, *ѓрекојагранске миѓрације*, *ѓреколинијски шверц*, *ѓрекоморско ѓуѓивање*, *ѓрекоокеански разѓовори*, *ѓрекоокеански извоз*, *ѓрекоокеанска линија*, *ѓрекоокеанска ѓловидба*, *ѓрекоокеанска ѓолемика*, *ѓрекоѓацифѓички лейѓ*, *ѓрекоѓацифѓички доѓовори*, *ѓрекоѓацифѓички оѓѓички кадл*, *ѓрекоулична ленѓа*, *ѓрекоулична декорација*.

2.1.4. Својства која се везују за простор, или су обележја ентитета који су лоцирани са друге стране лимеса, такође је могуће исказати деноминалним придевима с префиксом *ѓреко-*: *ѓрекоалѓска архѓѓекѓѓура*, *ѓрекоалѓски сѓандарди*, *ѓрекоалѓска искусѓѓва*, *ѓрекобарски узор*, *ѓрекобарски конзумеризам*, *ѓрекобарска ѓравила*, *ѓрекобарска доја коже*, *ѓрекоѓраничне визуре*, *ѓрекодрински акценатѓ*, *ѓрекодринске дрскосѓѓ*, *ѓрекодунавски дијалекаѓѓ*, *ѓреколимске доѓодовѓѓѓине*, *ѓрекомурска архѓѓекѓѓура*, *ѓрекоокеански узор*, *ѓрекоокеанско искусѓѓво*.

2.1.5. Маргинално, деноминални придеви с префиксом *йреко-* реализују се и у синтагмама које означавају својства ентитета или појмова који потичу с једне стране лимеса, а чији се утицај простире и на другу страну: *йрекоалйски уйицај*, *йрекойранични уйицаји*, *йрекойранични надзор*, *йрекойранични значај*, *йрекобарски учинак мајсйора*, *йрекойранични ефекйи*, *йрекоокеанска айресија*.

2.2. Уз различита спацијална, деноминални придеви с префиксом *йреко-* могу имати и темпорална значења. У ексцерпираној грађи идентификована су три типа синтагми са оваквим значењем.

2.2.1. Прва група деноминалних придева с временским значењем махом се реализује уз глаголске именице, при чему придев означава временски сегмент или интервал током којег се одиграло (или акумулирало) оно што означава глаголска именица: *йрекойодишњи расй*, *йрекойодишњи йад йрихода*, *йрекойодишњи дуй*, *йрекойодишњи рад*, *йрекойодишња йримања/оийушйања радника*, *йрекойодишње зайослење*; *йрекодневни фесйивал*, *йрекодневни одмор*, *йрекодневна йосйаносй*, *йрекодневни умор*, *йрекодневни йослови*,³ *йрекодневни дочек* (Нове године), *йрекодневни йрисйуй*, *йрекодневни изйон* (из спаваонице), *йрекодневне акйивносйи*, *йрекодневно излейишйе*, *йрекодневна камайа*; *йреконоћни смешйај*, *йреконоћни лейй*, *йреконоћни скок валуйе*, *йреконоћни кредйй*, *йреконоћна йозајмица*, *йреконоћно сйварање имйерија*, *йреконоћна йрадња*, *йреконоћни савези йреконоћна одлука*, *йреконоћни усйех*.

2.2.2. У другу групу ових придева, чије значење упућује на временски сегмент који се реализује после оног на који указује именица у основи, сврстава се у

3 Пример из језика Вука Караџића.

ексцерпираној грађи само један придев – *їрекоїродни* (= загробни), који је потврђен у синтагмама: *їрекоїродни живоїї, їрекоїродни мир, їрекоїродни дијалої*.

2.2.3. Трећу групу деноминалних придева с префиксом *їреко-* и временским значењем конституишу придеви који означавају време које се протеже преко границе трајања одређеног временског сегмента, односно време које премашује⁴ дужину трајања периода који означава именичка основа придева: *їрекодеценијско искусїво, їрекодеценијско їознансїво, їрекодеценијско їуїїовање; їрекорочни војник, їрекорочна їтерминска їоїодба*.

2.3. Као посебна, релативно добро заступљена група примера, издвајају се деноминални придеви с префиксом *їреко-* који означавају различите нијансе трансгресивног значења.

2.3.1. Међу њима су у прикупљеној грађи најзаступљенији примери синтагми у којима деноминални придев означава сувишност, прекорачење у броју, мери или успостављеној норми: *їрекобројна админисїрација, їрекобројна радна снаїа, їрекобројни члан, їрекобројни їук, їрекобројни їосмаїїрач, їрекобројна женка, їрекобројна чашица; їрекомерни унос цинка, їрекомерна їїоїїреба лекова, їрекомерна їїежина, їрекомерни їїрошкови, їрекомерна врућина, їрекомерни найор, їрекомерна їїоїїреба силе, їрекомерна реакција, їрекомерна осїїељивосїї, їрекомерна самоувереносїї, їрекомерна радозналасїї, їрекомерна лейїоїа, їрекомерна блискосїї, їрекомерна доброїа, їрекомерна радосїї; їрековремени рад, їрековремени сайїи, їрековремена*

4 По овом семантичком обележју придеви из ове подгрупе приближавају се деноминалним придевима са трансгресивним значењем – и код њих је присутно значење прекорачења рока, само што је овај пут реч о временском лимесу.

служба, *йрековремено задржавање*, *йрековремена йлу-ма*, *йрековремено* (= сувишно) *йойкресивање алийских ружа*, *йрековремени девојачки живой* (= продужено девовање).

2.3.2. Блиски по значењу примерима из претходне групе су деноминални придеви с префиксом *йреко-* који означавају присуство одређеног својства у мери већој од очекиване, односно одступање од нормале: *йрековидне очи*, *йрекодужан рад* (= више урађено од очекиваног, обавезног), *йрекоевройски ниво цена* (цене више од европских).

2.3.3. У трећу подгрупу придева с трансгресивним значењем убрајају се примери у којима деноминални придев означава нешто ванредно, и/или нешто што се реализује убрзано, пре предвиђеног рока:⁵ *йрекоредна служба у йрајању од йри смене*, *йрекоредна дужности* (= ванредна обавеза), *йрекоредне исйлайте дуја йензионерима* (= ванредне исплате); *йрекоредно решавање случаја*, *йрекоредно решавање йредметја у суду*, *йрекоредно найредовање*, *йрекоредно цијејљење*, *йрекоредно вакцинисање*.

2.3.4. На крају, деноминални придев *йрековољно* употребљава се као одредба уз апстрактне глаголске именице како би означио одсуство подршке, односно (митигирани) став мимо и против онога што се означава глаголском именицом:⁶ *йрековољно йризнавање*, *йрековољно одржавање добрих односа*, *йрековољно йошйовање*, *йрековољно извињење*, *йрековољно йљескање*; *йрековољни йисац*.

5 По овом значењском обележју приближавају се деноминалним придевима са временским значењем.

6 Придев *вољан*, *-на*, *-но* комбинује се и са другим префиксима омогућавајући фино семантичко нијансирање степена „вољности”: *невољно*, *безвољно*, *мимовољно*, *йройиввољно*.

3. Сумарно посматрано, извршене анализе језичке грађе омогућавају да се укаже на нове чињенице кад је о деноминалним придевима с префиксом *преко-* реч. У првом реду, показало се да је број ових твореница већи него што се то наводи у граматикама и речницима српског језика. Такође је потврђено да су сви придеви овог типа припадници класе егзоцентричних твореница, те да се формирају префиксално-суфиксалном творбом, при чему су, кад је о суфиксима реч, најзаступљенији суфикси *-ски* и *-ан/-ни*.

Утврђено је и да је опсег значења деноминалних придева с префиксом *преко-* већи него што се досад сматрало и да је уз различита спацијална и трансгресивна могуће издвојити и неколико поткласа ових придева које се реализују са примарно временским значењем. На основу ексцерпираних грађе, издвојено је пет поткласа деноминалних придева са спацијалним значењем, три поткласе са временским значењем и четири поткласе са трансгресивним значењем.

Иако број деноминалних придева с префиксом *преко-* у савременом српском језику није велик (у корпусу великог обима идентификовано их је само четрдесетак), представљени преглед и систематизација језичке грађе указују да ова придевска класа није без значаја, како за лексикографску и граматичарску праксу, тако и за дубља теоријска истраживања структуре префиксално-суфиксалних твореница. Када је о речницима и граматикама савременог српског језика реч, постојеће оскудне информације о деноминалним придевима с префиксом *преко-* требало би заменити и допунити обимнијим и прецизнијим.⁷ А кад је у питању пред-

7 Ово се, како се чини, односи и на све друге класе како придевских, тако и именичких префигираних твореница.

лагање и аргументовање адекватног модела структуре префиксално-суфиксалних придевских твореница – проблем који је од суштинског теоријског значаја, а који је у потпуности остао ван домена овог прилога – деноминали придеви с префиксом *йреко-*, који обухватају релативно разуђен систем поткласа исте структуре, а различитог значења, прототипски су експонент ове творбене класе, те свакако пружају стабилну и dostatну основу за даља теоријска истраживања и уопштавања.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 2002: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskome književnome jeziku*, 3. izd., Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti: Globus.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, Београд: ЗУНС: Институт за српски језик САНУ; Нови Сад: Матица српска.
- Мразовић 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, 2. izd., Sremski Karlovci – Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Пипер и Клајн 2013:
- Силић и Прањковић 2007: J. Silić i I. Pranjković, *Gramatika hrvatskoga jezika*, 2. izd., Zagreb: Školska knjiga.
- Станојчић и Поповић 2010: Ж. Станојчић и Љ. Поповић, *Грамајшика српског језика*, 12. изд., Београд: ЗУНС.
- Стевановић 1975: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик I*, 3. изд., Београд: Научна књига.

Jasmina Moskovljević Popović

ON DENOMINAL ADJECTIVES WITH PREFIX
“PREKO-“ (“OVER-“)

Summary

The main objective of the paper is to present a corpus-based study of Serbian denominal adjectives with prefix *preko-* (*over-*). As this class of adjectives has not previously been investigated comprehensively, the research aims at examining major structural and semantic characteristics of this class of adjectives.

The analysis of the large corpus of contemporary language data revealed that all members of the class of denominal adjectives with the prefix *preko-* (*over-*) have been formed by the prefixal-suffixal formation and that all of them belong to the class of exocentric derivatives. A vast majority of these adjectives has been formed with the suffix *-ski*, while the rest has been formed with the suffix *-ni*, with the exception of one adjective which has been formed with the suffix *-nji*. As semantic analysis has disclosed, denominal adjectives with the prefix *preko-* (*over-*) may convey five different spacial meanings, three temporal meanings, and four different transgressive meanings.

Key words: prefixal-suffixal formation, denominal adjectives, prefix *преко-* (*over-*), exocentric derivatives, contemporary Serbian language

Александра А. Јанић*
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за србистику

УДК 801+811.163.41'373

КОНКУРЕНТНОСТ СУФИКСА -ЉИВ, -ЈИВ И -ИВ УЗ ТВОРБЕНЕ ОСНОВЕ НА Н КОД ИЗВОРНИХ ГОВОРНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА¹

Предмет овог рада је конкурентност суфикса *-љив*, *-јив*, *-ив* у српском језику уз творбене основе на *н* из угла прихватљивости код изворних говорника. Упоређивани су низови попут *заменљив*, *заменељив*, *заменељив*, где нема семантичких разлика. Као важне факторе за избор суфикса издвојили смо дужину творбене основе и артикулационе карактеристике вокала у пенултими придева: 1) са повећањем броја слогова основе, повећава се тенденција ка избору суфикса *-љив*, а смањује се тенденција ка *-јив*; 2) уз вокале задњег реда (*а*, *о*, *у*) у ултими основе постоји тенденција ка *-јив*, а након слога са *е* у ултими основе јавља се тенденција ка *-љив*.

Кључне речи: морфофонологија, основе са финалним *н*, суфиксација, придеви на *-нив*, *-њив*, *-нљив*.

* aleksandra.janic@filfak.ni.ac.rs

1 Припремљено у оквиру пројекта *Говорни и стандардни језик у јавној комуникацији у Нишу*, Огранак САНУ у Нишу (О-25-20). Ово истраживање финансијски је подржало Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије (пројекат 179013).

1. Увод

Предмет овог рада је конкурентност суфикса *-љив*, *-јив* и *-ив* уз творбене основе на *н* код изворних говорника српског језика. Творбене основе на *н* изабране су јер се једино уз њих, из фонолошког угла, може тврдити да ли је посматрани деривирани придев на *-ив* изведен суфиксом *-љив*, *-јив* или *-ив* (завршетак изведеног придева је, редом, *-нљив*, *-њив*, *-нив*). За основе на *н* Бабић (1986: 422–423) наводи да се јављају уз суфикс *-јив*, а ређе уз *-љив*, док Клајн¹ (2003: 283) наводи да је избор између *-љив* и *-ив* произвољан.

У анализираним трочланим низовима придева (попут *заменљив*, *замењив*, *заменив*) нема семантичких разлика, тако да је у овом раду циљ да се испита морфофонолошки утицај на тенденције избора варијантних творбених форманата уз исти тип творбене основе (са финалним *н*). Изворни говорници српског језика су у форми онлајн-упитника, осмишљеног за потребе овог истраживања, имали задатак да изаберу најбољи придевски облик у сваком датом низу (на *-нљив*, *-њив*, *-нив*) и да оцене прихватљивост сваког придева на скали од 1 до 5.

Конкретна истраживачка питања којима се бавимо су: 1) Какав је утицај дужине (броја слогова) основе са финалним *н* на избор суфикса *-љив*, *-јив*, *-ив* у савременом српском језику и на прихватљивост придева на *-нљив*, *-њив*, *-нив*?; 2) Какав је утицај артикулационих обележја вокала из ултиме творбене основе на избор и прихватљивост придева на *-нљив*, *-њив*, *-нив*?; 3) Какав је однос прихватљивости придевских облика на *-нљив*, *-њив*, *-нив* који су потврђени у речницима српског језика и оних који нису?.

Структура овог рада је следећа: у другом одељку дајемо теоријске основе о морфо(фо)нологији, творбеним и

1 Ипак, међу примерима је пар *(не)зам(ј)ењив*–*(не)зам(ј)ењљив*, што упућује на суфикс *-јив* и *-љив*.

семантичким карактеристикама придева са *-љив*, *-ив*, *-јив*, те артикулационим особеностима вокала и сонанта *н* у српском језику, у трећем одељку дајемо податке о грађи и упитнику осмишљеном за ово истраживање, у четвртом се бавимо утицајем броја слогова основе и вокала који је носилац последњег слога творбене основе на избор и прихватљивост придева на *-нљив*, *-њив*, *-нив*, док се односом прихватљивости придевских облика потврђених и непотврђених у речницима српског језика бавимо у петом одељку. Шести одељак доноси закључак рада.

2. Теоријски основи

Морфо(фо)нологија је „grana lingvistike koja se bavi analizom i klasifikacijom fonoloških činilaca koji utiču na pojavu morfema, odnosno gramatičkih činilaca koji utiču na pojavu fonema” (Кристал 1999: 215). Мишљење руских лингвиста да морфонологија истражује 1) „фонемску структуру морфема разних типова”, 2) „варирање фонема у истим морфемама при грађењу речи и њихових облика”, 3) „спајање фонема на додиру, граници морфема” посебно издваја Стакић (2003: 27–28).

Будући да у раду као факторе за избор суфикса испитујемо број слогова творбене основе и артикулационе карактеристике вокала из ултиме основе, истичемо три важна критеријума позната у литератури у вези са поделом вокала: „*йоложај језика у хоризонталном љравцу*, *йоложај језика у вертикалном љравцу* и *вилични ујао*” (в. Батас 2007: 42). На основу тих критеријума, издвајају се вокали предњег (*е*, *и*) и задњег реда (*а*, *о*, *у*); отворени и затворени (на скали отворености од *а*, преко *е* и *о*, до *и* и *у*); високи (*и*, *у*), средњи (*е*, *о*) и ниски (*а*) (в. Стевановић 1981: 72–76; Петровић–Гудурић

2010: 124–166). Што се алвеоларног сонанта *н* тиче, Петровић и Гудурић (2010: 207) прецизирају да би било нетачно тврдити да је „*н* у српском језику апсолутно апикоалвеоларан глас, а то показују палатограми [...] на којима се види да се регија додирва врха језика са горњом вилицом креће од потпуно денталне [...] преко алвеоденталне до потпуно алвеоларне”.

Морфолошки гледано, формант *-јив* се у неким истраживањима не помиње или се не сматра суфиксом (Стевановић 1981; Стакић² 1988; Мразовић–Букадиновић 2009), негде се имплицира у примерима где је извршено јотовање завршног сугласника творбене основе (Пипер–Клајн 2013; Клајн 2003), а негде се издваја као суфикс (в. Шојат 1959; Бабић 1986; Јанић 2016; Јанић 2020). Што се семантике тиче, уочене су тенденције ка активном, субјекатски оријентисаном значењу за придеве са *-љив*, а ка пасивном, објекатски оријентисаном модалном значењу за придеве са *-ив* и *-љив* (Клајн 2003: 282), али је указано и на значај присуства модалне и/или скаларне компоненте значења (Јанић 2016). Напомињемо да се придеви са варијантним суфиксима анализирани у овом раду међусобно не разликују у значењу (деталније о семантичким аспектима у: Шојат 1959; Стевановић 1963, 1981; Шакић 1985).

3. О грађи и упитнику

Грађу је у овом истраживању чинила 41 група придева на *-нљив*, *-њив* и *-нив*, при чему су примери из истог низа имали исте основе (попут редуковане гла-

2 Појаву *њ* код придева на *-њив* са творбеном основом на *н* Стакић (1988: 190) објашњава аналогизом.

голске основе *смен-* у *сменљив*, *смењив*, *сменив*) и ексцерпирани су из *Обрајној речника српскоја језика* Мирослава Николића (ОР). Истичемо да у поменутом речнику нису увек за исту основу регистровани придевски облици на *-нљив*, *-њив* и *-нив*, али смо у раду испитивали статус свих (могућих) придева. Такође, у неким случајевима је у ОР био забележен само негирани облик. У таквим случајевима негирани облик сматрали смо потврдом могућности постојања ненегираног облика, поготово јер је циљ рада испитати тенденције избора суфикса *-љив*, *-јив* и *-ив* уз исте основе у савременом српском језику и статус таквих примера (регистрованих у речницима или не).

У анализираној грађи су придеви са *-љив*, *-јив* и *-ив* уз следеће основе на *н*: *бран-*, *јан-*, *дојун-*, *забран-*, *замен-*, *зајлен-*, *засен-*, *засјран-*, *збун-*, *извин-*, *измен-*, *израчун-*, *искорен-*, *исјун-*, *кајран-*, *крун-*, *насјран-*, *обман-*, *одбран-*, *ојклон-*, *оцен-*, *јојун-*, *јримен-*, *јрион-*, *јројон-*, *јромен-*, *јрорачун-*, *јроцен-*, *размен-*, *ран-*, *рашчан-*, *сан-*, *сједин-*, *склон-*, *смен-*, *узбун-*, *уклон-*, *урачун-*, *ушаман-*, *ујрн-*, *хран-*.

Сви анализирани придеви били су узбучени у онлајн-упитнику и груписани у трочлане групе, при чему су у свакој навођени прво облици на *-нљив*, па на *-њив*, па *-нив*. У првом делу упитника изворни говорници имали су задатак да изаберу најбољи, најрепрезентативнији придев из сваког низа, а у другом делу упитника имали су задатак да оценом од 1 (потпуно неприхватљиво) до 5 (потпуно прихватљиво) оцене сваки придев.

Због специфичности истраживања и оцењивања прихватљивости, испитаници су били изворни говорници српског језика просечне старости 23 године, и то укупно 82 студента Филозофског факултета у Нишу,

при чему је највећи број студената Србистике (68), а мање је студената Историје (8) и Новинарства (6). Међу испитаницима је било 18 студената прве године, 11 студената друге, 12 студената треће, 12 студената четврте године, 28 апсолвентата и један мастер србиста, при чему је 73 испитаника женског пола и 9 мушког.

Сви испитаници сагласили су се да учествују у истраживању, а онлајн-упитник попуњавали су анонимно током јуна и јула 2020. године. Од општих података наводили су и место рођења и пребивалишта. Место пребивалишта је за 52,44% (43) испитаника Ниш, а остала места су доминантно из југоисточне Србије (укупно 90,24%), осим Параћина (2), Београда, Турпије, Крушевца, Пожаревца, Смедеревске Паланке, Трстеника (по 1). Места рођења испитаника такође су доминантно места из југоисточне и источне Србије (86,59%).

4. Утицај морфофонолошких карактеристика основа са финалним *н* на избор суфикса *-љив*, *-јив*, *-ив*

У овом одељку бавимо се утицајем броја слогова и вокала носилаца последњих слогова анализираних творбених основа на конкурентност суфикса *-љив*, *-јив*, *-ив* и на прихватљивост изведених придева. Акценат анализираних придева није од значаја у анализи будући да је краткоузлазни акценат доследно на пенултими придева. Морфолошки гледано, творбене основе примера из грађе доминантно су редуковане глаголске, уз спорадичне примере именичких основа (*кайран-*, *сан-*) и придевских основа (*насиран-*).

4.1. Дужина основе као фактор избора суфикса и прихватљивости придева

Дужина творбене основе издвојила се као фактор за избор суфикса *-љив*, *-јив*, *-ив* уз исте основе и на прихватљивост придева на *-нљив*, *-њив*, *-нив*. Наиме, са повећањем броја слогова основе, повећава се тенденција ка избору суфикса *-љив*, што показује растући проценат првоизабраних примера са *-љив* код једносложних (36,3%), двосложних (46,39%) и тросложних (66,86%) основа на *н*, али и растуће оцене прихватљивости (в. Табелу 1).

Обрнуту тенденцију показује суфикс *-јив* јер проценат првоизабраних придева са *-јив* и оцене прихватљивости опадају са повећањем броја слогова творбене основе. Уз једносложне основе првоизабран је придевски облик са *-јив* у 60,03% случајева, уз двосложне основе је нижи проценат (48,43%), а уз тросложне основе је најнижи (29,04%). Такође, опадају и средње оцене прихватљивости. Што се тиче суфикса *-ив*, вредности су ниске без обзира на дужину основе и крећу се од 3,66% до 6,19%.

Број слогова основе	Процент / просечна оцена за <i>-љив</i>	Процент / просечна оцена за <i>-јив</i>	Процент / просечна оцена за <i>-ив</i>
1	36,3% / 3	60,03% / 3,62 ³	3,66% / 1,5
2	46,39% / 3,47	48,43% / 3,46	6,19% / 1,65
3	66,86% / 3,86	29,04% / 3,07	4,14% / 1,67

Табела 1. Утицај броја слогова основе на проценат првоизабраних придева са *-љив*, *-јив*, *-ив* и на њихове просечне оцене прихватљивости

3 Прегледности ради, у табелама су болдиране највише вредности процената и оцена за сваки од низова.

Упоредивши првоизабраност суфикса код једносложних, двосложних и тросложних основа и оцене прихватљивости добијених придева, долазимо до закључка да суфикс *-јив* има значајну предност над суфиксима *-љив* и *-ив* уз једносложне творбене основе, које теже јотовању, вредности оцена за придеве са двосложном основом готово су уједначене за *-јив* и *-љив*, док уз тросложне основе предност има суфикс *-љив* над суфиксима *-јив* и *-ив*.

Просечне оцене изнад 3, које имају облици на *-нљив* и *-њив*, показују тзв. позитивни део скале, односно указују на прихватљивост тих речи у савременом српском језику. Што се тиче статуса придева са суфиксом *-ив*, анализирани придевски облици су изворним говорницима доминантно неприхватљиви, при чему су незнатно више оцене са повећањем броја слогова основе (распон од 1,5 до 1,67).

4.2. Утицај вокала из ултима творбене основе на избор суфикса и прихватљивост придева: општи преглед⁴

Проценти првоизабраних примера са *-љив*, *-јив*, *-ив* показују опште тенденције ка *-љив* и *-јив*, а малобројни су првоизабрани облици са суфиксом *-ив*. Детаљнијим поређењем увиђамо тенденцију првоизабраности *-љив* уз слог са вокалом предњег реда или високим вокалом. Тако је након *e* у ултими основе *-љив* првоизабран у 54,34% случајева, након *и* у 45,7% случајева, а након *у* у

4 Будући да је у анализираној грађи само једна основа са вокалним *p*, проценат првоизабраних облика и оцене прихватљивости придева *утрњив*, *утрљив*, *утрив* дајемо и коментаришемо детаљније у одељку 4.5.

52,03% случајева. Са друге стране, тежња ка *-јив* изражитија је када је у ултими основе најотворенији ниски вокал *а* (58,92% случајева), као и средњеотворен вокал задњег реда *о* – у 47,8% случајева (в. Табелу 2). Што се тиче првоизабраних придева са *-ив*, у случају *и* и *о* у ултими основе првозабраност облика са *-ив* износи 12,2% и 11,72%, а у случајевима када су у пенултими придева *а*, *е*, *у*, распон првоизабраних облика са *-ив* је од 3,48% до 4,47%, што је занемарљиво.

Вокал у последњем слогу основе	Процент / просечна оцена за <i>-љив</i>	Процент / просечна оцена за <i>-јив</i>	Процент / просечна оцена за <i>-ив</i>
А	37,61% / 3,07	58,92% / 3,48	3,48% / 1,53
Е	54,34% / 3,82	41,47% / 3,63	4,2% / 1,7
И	45,7% / 3,16	42,05% / 3,17	12,2% / 1,7
О	40,48% / 3,35	47,8% / 3,16	11,72% / 1,79
У	52,03% / 3,54	43,51% / 3,4	4,47% / 1,64

Табела 2. Утицај вокала из последњег слога творбене основе на избор суфикса и просечне оцене прихватљивости придева

Врло су ниске оцене прихватљивости облика са суфиксом *-ив*, а крећу се од 1,53 до 1,79. Средње оцене прихватљивости облика са *-љив* и *-јив* показују виши ниво прихватљивости, који износи од 3,07 до 3,82. Иако су примери облика са *е*, *и*, *у* у последњем слогу основе били у већој мери првоизабрани са *-љив* у односу на *-јив* и *-ив*, примери са *и* имали су готово уједначене оцене за *-љив* (3,16) и *-јив* (3,17), а примери са *-љив* имали су и вишу оцену након слога са *о* (средња оцена 3,35, према нешто нижој средњој оцени 3,16 за примере са *-јив*).

Уочава се да су за *-љив* и *-јив* највише оцене када се налазе након слога чији је носилац вокал *е*. Ради пре-

цизнијих закључака, сваким вокалом ћемо се детаљније бавити у наставку рада, уз конкретне примере.

4.3. Утицај вокала *a* као носиоца последњег слога основе

У овом одељку бавимо се придевима попут *бранљив*, *џанљив*, *засиранљив*, *забранљив* и њиховим варијантима на *-њив* и *-ив* у савременом српском језику према (пр)оцени изворних говорника. Подаци о конкретним творбеним основама са вокалом *a* као носиоцем последњег слога основе дати су у Табели 3.

Творбена основа	Суфикс <i>-љив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-јив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-ив</i> % првоизабраности / оцена
<i>бран-</i>	46,3% / 3,24 ⁵	52,4% / 3,08	1,2% / 1,46
<i>џан-</i>	25,6% / 2,38	74,4% / 3,06	0% / 1,32
<i>забран-</i>	25,6% / 3,18	73,2% / 3,65	1,2% / 1,52
<i>засиран-</i>	40,2% / 3,2	54,9% / 3,26	4,9% / 1,59
<i>касиран-</i>	35,4% / 2,49	54,9% / 2,76	9,8% / 1,43
<i>насиран-</i>	39% / 3,07	56,1% / 3,27	4,9% / 1,5
<i>обман-</i>	54,9% / 3,74	43,9% / 3,56	1,2% / 1,57
<i>одбран-</i>	43,9% / 3,68	46,3% / 3,4	9,8% / 1,89
<i>ран-</i>	8,5% / 2,21	91,5% / 4,68	0% / 1,48
<i>рашчлан-</i>	32,9% / 3,37	61% / 4	6,1% / 1,76
<i>сан-</i>	7,3% / 2,1	92,7% / 4,63	0% / 1,4
<i>уџаман-</i>	47,6% / 2,72	47,6% / 2,46	4,9% / 1,51
<i>хран-</i>	81,7% / 4,5	17,1% / 3,49	1,2% / 1,43

Табела 3. Творбене основе са *a* у последњем слогу – проценат првоизабраних облика и средње оцене прихватљивости

Анализом података из Табеле 3 дошли смо до закључка да основе са *a* у финалном слогу теже суфиксу

5 Поља су у табелама 3–7 повезана сивим нијансама позадине да би се истакли примери чије мотивне речи имају исте корене, односно, разликују се само по (не)постојању префикса код мотивног глагола.

-јив и да су такви придеви боље оцењени. Изузетак од те тенденције, било у смислу првоизабраности, оцене или обе ставке, јесу придеви *бранљив* (виша оцена од *брањив* за 0,16), *обманљив* (виши проценат првоизабраности од *обмањив* за 11%, а оцена виша за 0,18), *одбранљив* (виша оцена од *одбрањив* за 1,28), *ушаманљив* (виша оцена од *ушаманјив* за 0,26), *хранљив* (процент првоизабраности виши од *храњив* за 64,6%, а оцена је виша за 1,01).

Два корена се понављају у анализираним творбеним основама, па смо на те две групе примера обратили посебну пажњу. Основе са формантом *сйран-* доследно показују тежњу ка *-јив*, а основе са *бран-*, као што смо већ поменули, имају нешто више оцене прихватљивости за придеве *бранљив* и *одбранљив* изведене суфиксом *-љив* него њихове варијанте са *-јив*, док је уз основу *збран-* исказана јасна тенденција ка *-јив* – у смислу првоизабраности и просечне оцене.

Проценти првоизабраности за суфикс *-ив* и средње оцене тих облика (увек испод 2) показују тежњу ка неприхватљивости у односу на суфикс *-љив* и *-јив* када се сва три могу јавити уз исту основу.

4.4. Утицај вокала *e* као носиоца последњег слога основе

Придеве попут *заменљив*, *зайленљив*, *засенљив*, *изменљив*, *искоренљив* и њихове варијанте на *-њив*, *-нив* коментарисаћемо у овом одељку. Све творбене основе из наше грађе и конкретне бројчане податке дајемо у Табели 4.

Творбена основа	Суфикс <i>-љив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-јив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-ив</i> % првоизабраности / оцена
замен-	73,2% / 4,46	24,4% / 3,63	2,4% / 1,65
зайлен-	29,3% / 3,29	61% / 3,46	9,8% / 1,74
засен-	37,8% / 3,1	54,9% / 3,46	7,3% / 1,71
измен-	54,9% / 4,19	37,8% / 3,51	7,3% / 1,78
искорен-	41,5% / 3,52	50% / 3,66	8,5% / 1,9
оцен-	32,9% / 3,23	65,9% / 4,01	1,2% / 1,54
йримен-	79,3% / 4,43	20,7% / 3,85	0% / 1,77
йромен-	80,5% / 4,65	17,1% / 3,57	2,4% / 1,73
йроцен-	54,9% / 3,63	43,9% / 3,52	1,2% / 1,56
размен-	68,3% / 3,82	29,3% / 3,57	2,4% / 1,69
смен-	45,1% / 3,68	51,2% / 3,66	3,7% / 1,66

Табела 4. Творбене основе са *е* у последњем слогу – проценат првоизабраних облика и средње оцене прихватљивости

У овој подгрупи примера уочена је тенденција ка избору и бољој прихватљивости облика са суфиксом *-љив*. Изузеци од тенденције уочавају се у примерима *зайлењив* (за 31,7% виша прихватљивост и за 0,17 виша просечна оцена од *зайленљив*), *засењив* (за 17,1% и 0,36 више у односу на *засенљив*), *искорењив* (за 9,5% и 0,14 више него за *искоренљив*), *оцењив* (33% и 0,78 више него за *оценљив*), *смењив* (за 6,1% више него *сменљив*).

Када је корен *мен-* део творбене основе, проценти и средње оцене прихватљивости доследно иду у корист употребе суфикса *-љив*, само је код придева *смењив* проценат првоизабраног облика у корист *-јив* (за 6,1% виша вредност него за *сменљив*). Са друге стране, када је формант *цен-* део творбене основе, *-јив* има више вредности од *-љив* уз основу *оцен-* (за 33% већа је првоизабраност за *оцењив* него за *оценљив*, а оцена за 0,78).

На крају, и у овој подгрупи примера проценти пр-

воизабраности за суфикс *-ив* и средње оцене тих облика (увек испод 2) показују тежњу ка неприхватљивости у односу на суфикс *-љив* и *-јив* када се сва три могу јавити уз исту основу.

4.5. Утицај вокала *у*, *о*, *и* и вокалног *р* као носилаца последњег слога основе

Творбене основе са *у* као носиоцем последњег слога теже суфиксу *-јив*, што се види према подацима првоизабраности и вишој оцени придева на *-њив* у односу на оне на *-нљив* и *-нив* (в. Табелу 5). Једино основе са формантом *рачун-* имају у овој групи изразиту тенденцију у корист спајања са *-љив*, што се види у процентима првоизабраности (око 80%) и у средњој оцени прихватљивости (изнад 4) за основе *израчун-*, *йрорачун-*, *урачун-*. Корен *дун-* и *йун-* показује јасну тенденцију ка спајању са суфиксом *-јив*. Једино је за *-ив* проценат првоизабраних придева виши од 10% за пример *крунив*.

Творбена основа	Суфикс <i>-љив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-јив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-ив</i> % првоизабраности / оцена
<i>дойун-</i>	26,8% / 3,29	67,1% / 3,8	6,1% / 1,77
<i>здун-</i>	32,9% / 3,07	65,9% / 3,9	1,2% / 1,4
<i>израчун-</i>	79,3% / 4,18	17,1% / 3,19	3,7% / 1,79
<i>исйун-</i>	29,3% / 3,44	64,6% / 3,74	6,1% / 1,76
<i>крун-</i>	43,9% / 2,78	45,1% / 2,88	11% / 1,6
<i>йойун-</i>	51,2% / 3,49	47,6% / 3,84	1,2% / 1,66
<i>йрорачун-</i>	85,4% / 4,39	13,4% / 2,96	1,2% / 1,58
<i>уздун-</i>	39% / 2,77	53,7% / 3,19	7,3% / 1,61
<i>урачун-</i>	80,5% / 4,5	17,1% / 3,08	2,4% / 1,56

Табела 5. Творбене основе са *у* у последњем слогу – проценат првоизабраних облика и средње оцене прихватљивости

Међу анализираним придевима са *о* у последњем слогу основе са финалним *н*, налазе се примери попут *оїкклонљив*, *їрионљив*, *їроїонљив*, *склонљив*, *уклонљив* и њихове варијанте на *-њив* и *-нив* (в. Табелу 6). Тенденција коју уочавамо у овој подгрупи основа је тенденција ка *-јив* – и по процентима и по средњим оценама, али нису ниске вредности ни за *-љив*. Конкретније, основе са кореном *клон-* теже јотовању суфиксом *-јив*, а код двеју преосталих основа из грађе (*їрион-*, *їроїон-*) у резултатима постоји предност прихватљивости облика са *-љив* у односу на *-јив*, иако су високе вредности за оба суфикса. Упркос томе што су код испитаника ниске средње оцене за придевске облике на *-онив*, проценат таквих примера као првоизабраних виши је од 10 за *оїкклонив*, *їрионив*, *склонив* и *уклонив* (распон је од 12,2 до 15,9%).

Творбена основа	Суфикс <i>-љив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-јив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-ив</i> % првоизабраности / оцена
<i>оїкклон-</i>	34,1% / 3,41	53,7% / 3,74	12,2% / 1,83
<i>їрион-</i>	45,1% / 3,39	39% / 2,29	15,9% / 1,65
<i>їроїон-</i>	52,4% / 3,58	43,9% / 3,06	3,7% / 1,79
<i>склон-</i>	35,4% / 3,01	50% / 3,16	14,6% / 1,73
<i>уклон-</i>	35,4% / 3,35	52,4% / 3,56	12,2% / 1,94

Табела 6. Творбене основе са *о* у последњем слогу – проценат првоизабраних облика и средње оцене прихватљивости

Што се тиче основа са *и* као носиоцем последњег слога творбене основе, у грађи су били примери *извинљив*, *сјединљив* и њихове варијанте на *-нљив* и *-нив*, стога није могуће прецизно издвојити јасне тенденције (свих потенцијалних примера) такве групе. Ипак, усклађени су проценти првоизабраних примера

и средњих оцена, и то или у смеру *-љив* или *-јив*, с тим што проценат од 15,9% првоизабраног облика са *-ив* *сјединив* није занемарујући, али је оцена прихватљивости ипак ниска (в. Табелу 7).

Творбена основа	Суфикс <i>-љив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-јив</i> % првоизабраности / оцена	Суфикс <i>-ив</i> % првоизабраности / оцена
<i>извин-</i>	57,3% / 3	34,1% / 2,72	8,5% / 1,58
<i>сједин-</i>	34,1% / 3,32	50% / 3,62	15,9% / 1,82

Табела 7. Творбене основе са *и* у последњем слогу – проценат првоизабраних облика и средње оцене прихватљивости

За вокално *р* јавио се само један пример, уз основу *уџрн-*, при чему су средње оцене ниже од 3, и то за *уџрњи* 2,82, за *уџрнљив* 2,79, што је нешто више од половине петочлане скале, а за *уџрнив* је просечна оцена прихватљивости врло ниска и износи 1,56. Са друге стране, проценат првоизабраног облика убедљиво иде у корист *-јив* (56,1%), нижи је за *-љив* (37,8%), док је занемарљив за *-ив* (6%).

5. Дискусија о (не)прихватљивости (не)потврђених лексема у *РСЈ* и *ОР*

Највећи број примера из грађе није потврђен у *РСЈ* (2007), а бар су по један пример или два примера из сваког трочланог низа потврђени у *ОР*. Оцене прихватљивости потврђених и непотврђених лексема у поменутих речницима поредимо да бисмо дали прецизнији увид у конкретни статус прихватљивости речи од стране изворних говорника, што има практичне импликације за (не)укључивање конкретних лексема на *-нљив*, *-њив* и *-нив* у речнички фонд.

Просек оцена потврђених примера у РСЈ износи 3,56, а оних потврђених у ОР износи 3,35. Примера ради, у РСЈ нису забележене лексеме *уклонљив*, *уклоњив*, *уклонив*, *склонљив*, *склоњив*, *склонив*, *сменљив*, *сменив*, *забранљив*, *забранив*, *збунив*, *замењив*, *заменив*, али јесу *смењив*, *забрањив*, *заменљив*, *збунљив* и *збуњив*. Даље, у ОР забележене су лексеме *уклонљив*, *уклоњив*, *(не)уклонив*, *склоњив*, *сменљив*, *забрањив*, *збунљив*, *збуњив*, *заменљив*, *замењив*.

Издвајамо придеве на *-нљив*, *-њив*, *-нив* са просечном оценом прихватљивости преко 2,5, а који су непотврђени у ОР (грађа за ОР ексцерпирана је из више речника), што би такође могао бити и практичан допринос за лексикографски рад у вези са обрадом ових и оваквих придева: *дойуњив* (3,8), *забранљив* (3,18), *зајленљив* (3,29), *засиранљив* (3,2), *извинљив* (3), *круњив* (2,88), *насиранљив* (3,07), *јојунљив* (3,49), *јројонљив* (3,58), *јројоњив* (3,06), *јрорачуњив* (2,96), *размењив* (3,57), *сједињив* (3,62), *склонљив* (3,01), *смењив* (3,66), *ујирнљив* (2,79).

Посебно издвајамо случајеве више просечне оцене за непотврђену лексему у односу на потврђену лексему:

1) у корист *-јив*: *дойуњив* 3,8 (*дойунљив* 3,29); *засирањив* 3,26 (*засиранљив* 3,2), *круњив* 2,88 (*крунљив* 2,78), *сједињив* 3,62 (*сјединљив* 3,32);

2) у корист *-љив*: *извинљив* 3 (*извињив* 2,72).

Такође, постоји значајна разлика (издвајамо вишу од 0,4) између оцена потврђених придева у речницима, попут: *заменљив* 4,46, *замењив* 3,63; *збунљив* 3,07, *збуњив* 3,9; *изменљив* 4,19, *измењив* 3,51; *израчунљив* 4,18, *израчуњив* 3,19; *оценљив* 3,23, *оцењив* 4,01; *јрименљив* 4,43, *јримењив* 3,85; *јрионљив* 3,39, *јриоњив* 2,29; *јроменљив* 4,65, *јромењив* 3,57; *ранљив* 2,21, *рањив* 4,68; *рашчланљив* 3,37, *рашчлањив* 4; *санљив* 2,1,

сањив 4,63; *узбунљив* 2,77, *узбуњив* 3,19; *урачунљив* 4,5, *урачуњив* 3,08; *хранљив* 4,5, *храњив* 3,49.

6. Закључак

Будући да у лингвистичкој литератури постоје тврђења да се суфикси *-љив* и *-ив* могу јавити уз творбене основе на *н*, али и она да се уз ове основе чешће јавља суфикс *-јив* него *-љив*, у раду смо се детаљније бавили конкурентношћу поменутих суфикса узевши у обзир факторе дужине творбене основе (број слогова) и артикулационе карактеристике носиоца последњег слога основе. У анализираним низовима придева попут *заменљив*, *замењив*, *заменив* нема семантичких разлика, тако да смо истраживали прихватљивост придева на *-нљив*, *-њив*, *-нив* уз исте творбене основе, а избор најбољег придевског облика у сваком низу и оцењивање сваког придева извршили су изворни говорници.

Дужина творбене основе показала се као фактор за избор суфикса *-љив*, *-јив*, *-ив* уз исте основе. Са повећањем броја слогова основе, повећава се тенденција ка избору *-љив*, док супротну тенденцију показује *-јив* – проценат првоизабраних придева са *-јив* опада уз повећање броја слогова творбене основе. Што се тиче суфикса *-ив*, просечне процентуалне вредности таквих првоизабраних облика ниске су без обзира на дужину основе (од 3,66% до 6,19%). Такође, ниска просечна оцена анализираних придева на *-нив* (1,64) имплицира непотврђеност и несамосталност у савременом српском језику, при чему је могући разлог хомоформичност са (данас архаичним) обликом глаголског прилога прошлог (на *-нив*).

Проценти првоизабраних примера са *-љив*, *-јив* и *-ив* показују опште тенденције ка *-љив* и *-јив*, а мало-

бројни су првоизабрани облици са суфиксом *-ив*. Детаљним поређењем процената првозабраности увидели смо тенденцију ка *-љив* уз високе вокале и вокале предњег реда. Са друге стране, код највећег броја конкретних примера тежња ка *-јив* изразитија је када је вокал задњег реда (*a, o, y*) у ултими основе.

Ради практичне лексикографске примене, издвајамо податак да просек оцена потврђених примера у *РСЈ* износи 3,56, а оних потврђених у *ОР* 3,35. Постоје случајеви више просечне оцене за речнички непотврђену лексему у односу на потврђену, и то у оба смера: 1) у корист *-јив* у односу на *-љив*: *дојуњив*, *застирањив*, *круњив* итд.; 2) у корист *-љив* у односу на *-јив*: *извинљив*. Наводимо и неколико потврда значајних разлика између оцена у случају два потврђена придева, попут: *заменљив* (4,46) и *замењив* (3,63); *збунљив* (3,07) и *збуњив* (3,9); *изменљив* (4,19) и *измењив* (3,51).

ИЗВОРИ

- Николић 2000: М. Николић, *Обрајни речник српскога језика*, Београд: Институт за српски језик.
 Николић 2007: М. Николић (ур.), *Речник српскога језика*, Нови Сад: Матица српска.

ЛИТЕРАТУРА

- Бабић 1986: S. Babić, *Tvorba riječi u hrvatskom književnom jeziku*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti.
 Батас 2007: А. Батас, Дефиниција и класификација вокала српског језика са становишта артикулационе фонетике – термилошки аспект, *Научни сасијанак славистија у Вукове дане*, 35/3, 25–44.
 Јанић 2016: А. Јанић, Семантичке нијансе код вишезначних изведених придева на *-(љ)ив* у српском језику, у: Б. Ми-

- шић Илић, В. Лопичић (ур.), *Језик, књижевност, значење: језичка исцртавања*, зборник радова, Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу, 177–188.
- Јанић 2020: А. Јанић, A Case Study on the Morpho-Phonological Status of Serbian Adjectival Derivational Suffixes with Initial *J*, *Facta Universitatis, series: Linguistics and Literature*, vol. 18, no 1, pp. 77–96.
- Клајн 2003: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*, књ. 2. Београд, Нови Сад: ЗУНС, Институт за српски језик САНУ, Матица српска.
- Кристал 1999: D. Kristal, *Enciklopedijski rečnik moderne lingvistike*, Beograd: Nolit.
- Мразовић–Букадиновић 2009: P. Mrazović, Z. Vukadinović, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Sremski Karlovci, Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Петровић–Гудурић 2010: Д. Петровић, С. Гудурић, *Фонолоија српскога језика*, Београд, Нови Сад: Институт за српски језик САНУ, Београдска књига, Матица српска.
- Пипер–Клајн 2013: П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.
- Стакић 1988: М. Стакић, *Деривациона фонетика именица и њридева у јужнословенским језицима*. Београд: Филолошки факултет Београдског универзитета.
- Стакић 2003: М. Стакић, Основни појмови морфонологије, *Научни саставак слависта у Вукове дане*, 32, 27–33.
- Стевановић 1963: М. Стевановић, Придеви с наставцима *-ив* и *-љив*, *Наш језик*, XIII, н. с., 197–207.
- Стевановић 1981: М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик*, књ. 1, Београд: Научна књига.
- Шакић 1985: Ј. Шакић, Придеви са суфиксом *-ив*, *-љив* у српскохрватском језику, *Прилози њроучавању језика*, I, 75–100.
- Шојат 1959: А. Шојат, Придјевски наставци *-ив* и *-љив*, *Филолоија*, II, 93–110.

Aleksandra A. Janić

COMPETITIVENESS OF DERIVATIONAL SUFFIXES
-LJIV, -JIV, -IV WITH DERIVATIONAL BASES
ENDING IN N FROM THE PERSPECTIVE OF NATIVE
SPEAKERS OF SERBIAN

Summary

The subject of this paper is competitiveness of derivational suffixes *-ljiv*, *-jiv*, *-iv* with derivational bases with a final *n* from the perspective of native speakers of Serbian, whose task was to grade adjectival forms such as *zamenljiv*, *zamenjiv*, *zameniv* 'changeable'. There were no semantical differences among analysed examples. The important factors for choosing a derivational suffix are number of syllables of the base and articulatory characteristics of a vowel in the penultimate syllable of the adjective. Firstly, bases with more syllables have a tendency for *-ljiv*, and those with less syllables have a tendency for *-jiv*. Secondly, for the bases with final *-en* there is a tendency for *-ljiv*, and for the penultimate syllables with a velar vowel (*a*, *o*, *u*) there is a tendency for *-jiv*. The acceptability grades are low for adjectival forms with a final *-niv* (1,64) and the reason for that can be homomorphism with archaic form of Serbian past participle forms with an ending *-niv*.

Key words: *morphophonology, derivational bases with a final n, derivation, adjectives with ending -nljiv, -njiv, -niv.*

Милка В. Николић*
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Катедра за српски језик

УДК 811.122.2'367:811.163.41'367

ЛЕКСИЧКА НЕГАЦИЈА У СРПСКОМ КАО СТРАНОМ ЈЕЗИКУ: ПРЕФИКСИ НЕГИРАНИХ ИМЕНИЦА И ПРИДЕВА**

Језичка категорија негације у настави српског као страног језика може се истраживати с више аспеката (лексичко-семантички, творбени, морфолошки, синтаксички, стилистички, ортографски). Овај рад се бави творбеним аспектом негације, а предмет интересовања биће именске творенице с различитим префиксима. Полази се од анализе садржаја о лексичкој негацији у домаћим и страним уџбеницима намењеним странцима који уче српски језик. Узимају се у обзир лингвистичка истраживања негираних именских речи и методичка истраживања творбе речи у српском као страном језику. Циљ је да се предложи избор и распоред садржаја о лексичкој негацији на различитим нивоима учења српског као страног језика.

Кључне речи: лексичка негација, именице, придеви, префикс, српски као страни језик, ниво знања.

* milkanik75@gmail.com

** Овај рад написан је у оквиру пројекта *Динамика сѝрукѝура савременој срѝској језика* (2011–2020), број 178014, који финансира Министарство науке и просвете Републике Србије.

1. Увод

Језичка категорија негације у настави српског као страног језика може се истраживати с више аспеката: лексичко-семантички, творбени, морфолошки, синтаксички, стилистички, ортографски (в. Петковић, Николић 2019). У овом раду се разматра творбени аспект негираних именских лексема (придеви и именице), а предмет интересовања јесу творенице с различитим префиксима. Полази се од анализе методичког приступа лексичкој негацији у домаћим и страним уџбеницима намењеним странцима који уче српски језик.¹ „Упркос техничком напретку и дидактичким иновацијама, већина теоретичара и наставника и данас уџбеник сматра централним наставним медијумом”, посматрајући га као одређену врсту „тајног наставног програма” (Дурбаба 2011: 140). Узимају се у обзир србистичка истраживања лексичке негације, као и истраживања творбе речи у методици наставе српског као страног језика.

Циљ овог рада јесте: (1) да се на корпусу уџбеника српског као страног језика испитају наставни садржаји о негираним именским твореницама (придеви и именице); (2) да се предложи селекција и дистрибуција садржаја о лексичкој негацији на различитим нивоима учења српског као страног језика. Очекивано је да полазници на основном нивоу усвајају најједноставније и најфреквентније примере твореница с префиксом *не-*, а да на вишим нивоима постепено овладавају другим префиксима и семантичким компонентама које се њима исказују.

1 Овом приликом не обухватамо српски као нематерњи језик, за који постоје посебни уџбеници, наставни програми и образовни стандарди.

2. Приступ проблему

За разматрање проблема којим се бави овај рад постоји теоријско-методолошки ослонац у досадашњим лингвистичким истраживањима негираних именских речи у српском језику, као и у методичким истраживањима творбе речи у српском као страном језику.

На лингвистичком плану осветљавана су различита питања у вези с негираним лексемама: (1) творбени модели, значења твореница с различитим негацијским префиксима, као и модификаторске функције појединих префикса (Ристић 1961; Грицкат 1961/62; Бошков 1981; Стијовић 1983; Дабић 1984; Радовић Тешић 1987; Оташевић 1995/96; Оташевић 1996; Оташевић 2000; Оташевић 2004; Станојчић 2000; Клајн 2002: 183–234; Радовић Тешић 2002: 25–57; Ристић 2004; Ковачевић 2007; Ристић 2009; Ристић 2012); (2) антонимијски парови у којима учествују негиране лексеме (Драгићевић 1996: 32–31; Милосављевић 2016: 309–310); (3) нормативни статус твореница с одређеним негацијским префиксима (Ристић 2006); (4) стилска функција негираних лексема у књижевном тексту (Ђуровић 2018); (5) негиране лексеме као лексикографске одреднице (Фекете 1994); (6) творенице с негацијским префиксима грчког и латинског порекла (Поповић 1994: 284–288); (7) компаративни/контрастивни аспект лексичке негације (Грицкат 1961/62; Андрић 2011; Макишова 2011).

Творба речи представља актуелну истраживачку тему последњих година у методици наставе српског као страног језика (в. Дражић 2007; Петровић 2014; Крајишник, Ломпар 2018; Драгићевић 2020; Дражић, Ајџановић 2020; Петровић Дакић, Барбатесковић 2020). „У српском језику, као и у другим словенским језицима, највећи део лексичког фонда сачињавају творенице, па је корисно упознати стране студенте са

најфреквентнијим моделима за настајање оваквих лексема” (Драгићевић 2020: 138–139). Усвајањем регуларних модела, ослањајући се на аналогију, странци могу проширити свој лексички фонд и побољшати своју употребу лексике српског језика.

Сматра се да знања о творби речи помажу полазницима у овладавању страним језиком (и на плану рецепције и на плану продукције).² Поступак „семантизације лексике помоћу коренских морфема и афикса” олакшава откривање значења речи, а уз повезивање с „породицом речи” доприноси стварању аналогија и асоцијација, чиме се обезбеђује трајније усвајање лексике и уопште развој лингвистичке компетенције (Раичевић 1998; Раичевић 2006: 109–123). „Ученик може наслутити значење речи са којом се до тада није сусрео рашчлањујући реч на конститутивне елементе и препознајући значење афикса, а може и сам стварати нове речи примењујући знања о правилима грађења речи и селектујући по значењу одговарајући афикс” (Петровић Дакић, Барбатесковић 2020: 446).

Испитујући сличности у грешкама код деце којима је српски матерњи и страних говорника, проучаваоци су указали да је проблему творбе речи у српском као страном језику потребно приступити на знатно систематичнији начин. Неопходно је да се грешке предупреду применом одговарајућих вежбања. „Деца ће у процесу усвајања матерњег језика спонтано превазићи грешке које се тичу творбе речи, и не само те, а страни студенти ће, уколико усвоје погрешне моделе, теже исправити овакве грешке” (Крајишник, Ломпар 2018: 171).

У најновијој лингводидактичкој литератури истакнуто је да, уз *лексички минимум* српског као стра-

2 Лекторима и наставницима српског као страног језика може значајну помоћ да пружи и методичко истраживање творбе речи у настави српског као матерњег језика које доноси књига *Творба речи у настави српског језика* (2008) Гордане Штасни.

ног језика,³ треба у будућим истраживањима одредити *иворбени минимум* и испитати улогу творбе речи у проширивању вокабулара (Драгићевић 2020: 132; Петровић Дакић, Барбатесковић 2020: 447). За методику наставе творбе речи у словенским језицима као страним даје се следећа општа препорука: „творбу речи треба предавати и као инструмент за разумевање непознатих речи (то значи да треба проширити предавачку перспективу – и, кроз предавања и вежбања, помоћи ученицима да творбу речи савладавају у два смера: од творбених морфема ка дериватима, али и од готових деривата ка творбеним морфемама)” (Драгићевић 2020: 132–133).

Посебно треба обратити пажњу на место негираних именских речи у успостављању градацијског низа лексичких јединица којима се означава испољавање одређене појаве или особине. Наиме, студенти у процесу учења страног језика „све што је супротно доживљавају као апсолутне, праве антониме, не водећи рачуна о степенованости, односно нестепенованости антонима” (Крајишник 2016: 25).

3. Резултати анализе

Како показује анализа уџбеничког корпуса, постоје три лингводидактичка питања у вези са садржајима о лексичкој негацији: (1) инвентар префикса помоћу којих се граде негиране именске речи; (2) улога негираних именских твореница у успостављању антони-

3 Сви уџбеници намењени основном и средњем нивоу обрађују садржаје о морфолошком и ортографском аспекту негације (у вези с глаголским облицима који се на датом нивоу обрађују). Такође, у свим уџбеницима се реализују или имплицитно или експлицитно (зависно од нивоа) садржаји о синтаксичком аспекту негације. Међутим, како је анализа корпуса показала, лексичко-семантички и творбени аспект негације није заступљен у свим уџбеницима.

мијских парова; (3) место негираних именских речи у успостављању градацијског низа лексема којима се семантизује испољавање одређене појаве или особине.

У уџбеницима се лексичка негација везује за префиксацију код именица, придева и прилога: (1) *нејушач, незнање, неусџех, неморал, нејријател, несрећа*; (2) *незјодан, нездрав, нејотјун*, као и глаголски трпни придеви *невиђен, нејисан, нејран*; (3) *немало, нерадо, неретјко, недујо* (уп. Зенчук и др. 1986: 301; Сокаљ, Зајцева, Вуковић 1996: 87; Клајн 2006: 208, 210, 219). Поред префиксалних именских лексема, помињу се и префиксално-суфиксалне негиране творенице: (1) *несаница, нежења*; (2) *неунишјив, незајажљив, нераздвојан, неиздежан, ненадмашан* (в. Клајн 2006: 208, 211).

Префикс *не-* је најзаступљенији у уџбеничкој литератури – у већини уџбеника то је и једини експлицитно обрађени префикс, а наводи се да му је „значање негативно и супротно” (Сокаљ, Зајцева, Вуковић 1996: 87).

У погледу броја префикса, лексичка негација је најдетаљније обрађена у *Грамајици срјској језика за стјранце* (2009) Павице Мразовић: (1) домаћи префикс *не-* везује се за именице, придеве и прилоге (*незнање, несијран, незванично*); (2) домаћи префикс *без-* помиње се у вези с придевима и прилозима (*бездрижан, безусјешно*); (3) префикси страног порекла *а-, дис-, и-, ин-* везују се за именице, придеве и прилоге (*асиметјрија, дисхармонија, индискретјан, ирационалан*). Указује се да „сви ови префикси садрже поред компоненте одрицања и компоненту супротности” (Мразовић 2009: 772–773).

У вези с лексичком негацијом отвара се и лингводидактички проблем улоге негираних именских речи у успостављању антонимијских парова. Наиме, студенти у процесу учења страног језика „све што је супротно доживљавају као апсолутне, праве антониме, не водећи рачуна о степенаности, односно нестепенаности антонима” (Крајишник 2016: 25).

Антоними се у настави страног језика појављују у оквиру једног од поступака семантизације нових речи: полазници помоћу познатог антонима откривају значење непознате речи (Раичевић 2006: 103–104). Лексичке вежбе за овладавање антонимијским паровима примењују се још на основном нивоу, а затим се настављају на средњем нивоу учења српског језика: (1) у уџбеницима се јављају лексеме без префиксалне негације, нпр. *нов – сѝар*, *висок – низак*, *ѝериферија – ценѝар*; (2) заступљени су антонимијски парови од којих један има префикс *не-*, нпр. *ѝослушан – неѝослушан*, *инѝиересанѝан – неинѝиересанѝан*, *сиѝурносѝ – несиѝурносѝ*, *оздѝљносѝ – неоздѝљносѝ* (уп. Вићентијевић, Живанић 2007: 99; Гук 2017: 80; Ломпар 2017: 23–24). Лексичке вежбе које се односе на антониме спроводе се и на напредном нивоу, с тим што се проширује лексички фонд, што показују следећи примери, за које полазници проналазе речи супротног значења: *еволуција*, *ѝиранзиѝиван*, *ѝоследица* (в. Либер, Прпа 2011: 187).

4. Импликације за наставну праксу

Ако се узму у обзир искуства која у обради негираних именских твореница пружају анализирани уџбеници, уз примену сазнања која доносе србистичка истраживања, може се доћи до методичких препорука за избор и обраду садржаја о лексичкој негацији на плану инвентара негацијских префикса.⁴

4 Овом приликом, пажњу посвећујемо питању инвентара негацијских префикса. За другу прилику остављамо методичке импликације везане за преостала два питања која је анализа уџбеничког корпуса отворила – антонимијски парови и градацијски низови. Наиме, поменуће две лингводидактичке теме захтевају посебан простор за разматрање.

Досадашња истраживања показују да се творба речи у уџбеницима српског као страног језика учи поступно и донекле систематично, при чему се иде од форме према значењу, више имплицитно него експлицитно (уп. Петровић Дакић, Барбатесковић 2020). Методички приступ творби речи може се описати на следећи начин: (1) „На почетном нивоу углавном је акценат на уочавању творбене повезаности међу речима, разумевању мотивационог смера и издвајању афикса, али [...] временом [се] гради систем”; (2) „Временом се фокус са ‘механике’ помера на семантику, да би се на високом нивоу од ученика очекивало да уочава танане семантичке нијансе међу творбено блиским речима” (Петровић Дакић, Барбатесковић 2020: 454–455).

Поћи ћемо од општих препорука које су у лингводидактичкој литератури дате за лексичку негацију: (а) вежбе са антонимијским паровима именских речи, међу којима су и парови с негираним именицама односно придевима, треба примењивати од самог почетка учења и на свим нивоима знања српског као страног језика; (б) на напредном нивоу уводе се следећи садржаји: „(1) префикси домаћег и страног порекла који нису обрађени на претходним нивоима, (2) антоними којима се проширује лексички фонд у научном и административним стилу, (3) градацијски ступњеви који омогућавају полазницима да упознају семантичка нијансирања” (Петковић, Николић 2019: 49, 51).

Селекција и дистрибуција наставних садржаја vezаних за негиране именске творенице односи се на инвентар префикса, као и на лексички фонд. У складу с тим, знање полазника треба проширивати по нивоима на следећи начин: (1) увођењем нових негацијских префикса; (2) увођењем нових информација о познатим негацијским префиксима упоредо са савладавањем

нове лексике, с посебним коментарима о употребној вредности (посебно за лексеме које су примерене разговорном и функционалном стилу, али не и формалној комуникацији); (3) функционалностиском диференцијацијом негацијских префикса, такође, упоредо са савладавањем нове лексике (на напредном нивоу полазници овладавају лексиком тзв. интелектуалних стилова).

У лексички минимум (Б1 ниво, тј. праг знања) српског језика укључене су негиране творенице с префиксом *не-*: (а) именице – *несрећа, несвесџица, несвесџ, невреме, незайосленосџ*; (б) придеви – *неискрен, неисџраван, нејасан, необичан, нељубазан, нежењен, неџсмен, неџознаџ, неџравилан, неџријаџан, неџријаџељ, нерадни, несрећан, неџачан, неудаџа, неукусан, незайослен, независан* (уп. Дражић 2008: 121–123). Дакле, на вишим нивоима учења (Б2, Ц1, Ц2) треба проширити знања о префиксу *не-* и обрадити друге префиксе.

У табели наводимо наставне садржаје који се могу обрадити на вишим нивоима учења/знања српског као страног језика. Значења и објашњења на која треба указати страним полазницима формулисали смо на основу србистичке литературе (в. Поповић 1994; Клајн 2002; Радовић Тешић 2002; Ковачевић 2007). Овде дајемо основне податке, а наставник ће проширивати знања студената у складу с њиховим професионалним интересовањима, на пример: (а) превођење пословне документације захтева да је преводилац овладао негацијским префиксима који одликују стилски неутралну и интелектуалну лексику; (б) превођење књижевноуметничких дела подразумева да је преводилац оспособљен да препозна експресивне нијансе негираних лексема.

Домаћи негацијски префикси

Префикс НЕ-

Код именица треба обрадити значења:

(1) значење негације – везује се за људска бића (*нейлемих*, *нейливач*, *нейушач*), етнике (*несрбин*, *нехрвати*), апстрактне појмове (*неистина*, *нејавда*, *несклад*), као и поједине термине (*немешал*, *нејреживар*);

(2) негативна супротност ономе што значи лексичка основа (*невреме*, *невоља*, *некултура*, *немир*, *неморал*, *нејавда*); антонимни карактер у односу на ненегирану лексему још је више изражен у појединим примерима (*небрати*, *недруи*, *нечовек*);

(3) одсуство, немање онога што значи лексема у основи (*небрија*, *незнање*, *неистина*, *нејажња*).

Код придева се могу обрадити различите нијансе значења:

(1) негација особине исказане лексемом у основи (*неознаји*, *неошћун*);

(2) супротност особине исказане лексемом у основи, прецизније, њена негативна нијанса (*несрећан*, *неошћен*, *нечовечан*).

(3) у посебан семантички тип спадају придеви код којих се префиксом *не-* „ублажава” значење супротног придева, тј. казује средња мера између основног и супротног придева” (*невелик*, *недалек*, *невисок*, *немали*);

(4) посебну групу твореница чине негирани терминолошки антоними (*неравнокраки*, *неинструментални*);

(5) придевске творенице с глаголском основном на *-ив* (*-јив*, *-љив*) и *-(а)н* (*нејреводив*, *неизводљив*, *немерив*);³ у појединим случајевима ненегирани придев не постоји или је редак (*неодложен* – **одложен*, *неунишћив* – **унишћив*);

(6) постоје придеви с префиксом *не-* који немају негацијско значење (*незабораван* и *незасићан* нису негације од *забораван* и *засићан*).

(7) негирају се трпни придеви (*неошран*, *неисказан*, *незасејан*).

5 Придевске творенице с глаголском основном на *-ив* (*-јив*, *-љив*) и *-(а)н* „нису секундарне речи у односу на одговарајуће придеве без префикса – *јреводив*, *изводљив*, *мерив* и сл. (за којима је, иначе, мања потреба јер не значе неку ређу особину; *немерив* је, свакако, информативнија реч од *мерив*, јер је готово све мериво)” (Стијовић 1983: 126).

Префикс БЕЗ-

Код именица се могу обрадити значења:

(1) одсуство, немање онога што је означено лексемом у основи или оскудица у томе (*безизлаз, безакоње, бесмислица, бескућник, бесјосличар*);

(2) да је оно што значи твореница „рђаво, лоше, супротно” у односу на оно што значи лексема у основи (*бездраћ, бездело, бесјрилика*);

(3) посебну групу чине лексеме које припадају ботаничкој и зоолошкој терминологији (*бесцветница, бескрилац*).

Овај префикс продуктиван је код придева:

(1) означава недостатак особине означене именицом у основи, а односи се на: (а) материју (*безводан, безваздушан, безалкохолан*); (б) људске особине (*бездушан, безосећајан, безвољан*); (в) чулне утиске (*безукусан, безмирисан, безјласан*); (г) апстрактне одлике (*безличан, бескрајан, бесјоћан*);

(2) јавља се у стручној терминологији (*бегични, бездрвени, бескамајни*).

За префикс ПРОТИВ-

Могу се обрадити следећа значења код именица:

(1) особе које су у положају супротности, неслагања с неким или нечим, које имају непријатељски однос према нечему или некоме (*јројивкандидат, јројивреволуционар, јројививрач*);

(2) апстрактни појмови који имају супротан смисао, супротно деловање од лексичке мотивационе основе (*јројиввакција, јројивдоказ, јројивсредство*);

(3) конкретни појмови чија је сврха или намена усмерена против нечега што је везано за појам означен лексемом у основи (*јројивовјров, јројивјело*).

Код придева се јавља у стручној терминологији (*јројивјожарни, јројивјравни, јројивзаконий, јројивракејни*).

Префикси РАЗ-, ИЗ-, ОД-, О+НЕ-, О+БЕЗ-

За ове префиксе карактеристично је значење „ренегирања”, тј. значење враћања у стање непостојања онога што је означено лексемом у основи (*развирадња, разоружан, искорењен, одионеишање, оийичаћен, онесйосодљен, обесхрабрен*).⁶ Студентима треба указати да међу овим твореницама има експресивних лексема (*развираћен, расрбљен*).

Негацијски префикси страног порекла

Префикси А(Н)-, АБ-, И-, ИН-

Ови префикси означавају потпуно одсуство или недостајање својства означеног лесемом у основи (*авийаминоза, айайија, арииймија, асимейрија, асоцијалан, асимейричан, аднормалан, ирационалан, имйерфективан*). Лексеме из ове групе већином припадају стручној терминологији.

Префикс АНТИ-

Могу се обрадити следеће скупине именичких твореница:

(1) стручни термини (*антиидиоитик, антиидрама, антиирејубликанац*);

(2) лексеме са страном или домаћом основом, које не припадају стручној терминологији (*антиалкохолничар, антииушач, антиивуковац*);

(3) лексеме у које префикс *анти-* уноси (или у одређеним контекстима може да унесе) семантику негативности „лош, рђав” (*антииалеленай, антииоезија, антијунак*).

Продуктиван је код придева:

(1) већина придева с овим префиксом има два значења, а контекст показује које се значење у појединачној употреби реализује (*антиифашистички, антииклерикални, антииумейнички*): (а) особина супротна оној која се семантизује мотивационом основом; (б) противничка настројеност према ономе што означава придевска лексема у основи творенице;

(2) мањи број придева има једно значење (*антииуберкулозни диспанзер* значи „диспанзер који делује против туберкулозе”).

6 „Логикосемантичка инваријанта значења негације јесте одрицање постојања, непостојање (не)кога или (не)чега. Или друкчије речено: немање, тј. одсуство постојања или присуства чега” (Ковачевић 2007: 144). Страни префикси *де(з)-* и *дис-* и њима синонимни домаћи префикси *раз-*, *из-*, *од-*, *о+не-*, *о+без-* немају значење неегзистенције, тј. одсуства постојања нечега. „Њима се означава не непостојање, него творба непостојања. Не, дакле, негирање, него ренегирање” (Ковачевић 2007: 144).

Префикс КОНТРА-

Могу се обрадити следеће групе именичких твореница:

(1) лексеме које означавају особе супротних, опречних уверења, активности, занимања у односу на лексичку мотивациону основу (*контраобавештајца, контрареволуционар*);

(2) лексеме апстрактне семантике различитих лексичких основа (*контраиндикација, контрайозиција, контрадејство, контрайоложај*);

(3) лексеме апстрактне семантике које означавају да нешто употребљава насупротив, поред или против онога што означава мотивациона основа (*контрамина*).

Овај префикс се јавља и код придева (*контрайродуктиван, контрареволуционаран, контраобавештајни*).

Префикси ДЕ(З)- и ДИС-

Свим страним негацијским префиксима заједничко је „лишавајуће” значење, тј. потпуно одсуство или недостајање својства означеног творбеном основом. То важи и за префиксе *де(з)-* и *дис-* (*децентрализација, дезоријентација, дестимулативан, дестабилизован, дисройорција, дисхармонија, дислокација*). Међутим, значење „ануирања својства” јесте архисемско искључиво префиксима *де(з)-* и *дис-* и њима синонимним домаћим префиксима *раз-, из-, од-, о+не-, о+без-* (страним префиксима је то основно значење, док је домаћим префиксима то једно од значења).⁷

Страницама који уче српски језик потребно је указати да за негацијске творенице важи *правило о множењу негација*, „што је један од најексплицитнијих кри-

7 Анализе спроведене на обимном корпусу показују да страни префикси *де(з)-* и *дис-* и њима синонимни домаћи префикси *раз-, из-, од-, о+не-, о+без-* „потпадају под опште значење негације, али да у оквиру тог значења чине посебну (под)групу коју карактерише архисемско значење 'ренирања', односно ануирања онога што је означено мотивационом лексемом у основи” (Ковачевић 2007: 146).

теријума провјере негацијског карактера неке језичке јединице” (Ковачевић 2007: 145).⁸ Може се дати општа методичка препорука: (а) на нижим нивоима учења/знања – да полазници *имџлицийно* овладавају негацијским префиксима (тј. да кроз вежбања запажају и усвајају предвиђене наставне садржаје); (б) на вишим нивоима учења/знања – да се поменути садржаји обрађују и *имџлицийно* и *ексџлицийно* (тј. да се стичу и процедурална и декларативна знања).

5. Закључак

Анализа уџбеничког корпуса показује: (1) да се у појединим уџбеницима јављају саржаји о лексичкој негацији именских речи; (2) префикс *не-* јесте најзаступљенији у корпусу (у већини уџбеника представља и једини експлицитно обрађени префикс), а за његово значење се наводи да је „негативно и супротно”; (3) највећи број негацијских префикса обрађен је у *Грамаџици срџској језика за сџранце* Павице Мразовић – наводе се домаћи префикси *не-* и *без-*, као и префикси страног порекла *а-*, *дис-*, *и-*, *ин-*, уз указивање да сви они поред „компоненте одрицања” садрже и „компоненту супротности”.

За обраду негираних именица и придева у српском као страном језику могу се дати следеће опште методичке препоруке:

8 Другим речима, ако твореницу с неким од горенаведних префикса негирамо – или на творбеном плану (тако што испред ње додамо префикс *не-*) или на синтаксичком плану (тако што употребимо копулативни глагол *није*) – јавља се потврдно значење творенице.

(1) вежбе са антонимијским паровима именских речи треба примењивати на свим нивоима учења/знања српског као страног језика;

(2) од почетног нивоа (А1 и А2) до нивоа прага знања (Б1) потребно је да полазници овладају негираним именским лексемама с префиксом *не-* које су предвиђене за праг знања српског као страног језика;

(3) на вишим нивоима (Б2, Ц1 и Ц2) уводе се префикси домаћег и страног порекла који нису обрађени на претходним нивоима, а студенти се усмеравају да запажају и усвајају семантичке специфичности негацијских префикса;

(4) полазници упознају домаће негацијске префиксе (*не-, без-, раз-, йройив-, из-, од-, о+не-, о+без-*), као и префиксе страног порекла (*а(н)-, ад-, аниши-, ге(з)-, дис-, ин-, и-, конйра-*):

(5) садржаје о творбеном аспекту негације на нижим нивоима учења/знања треба обрађивати имплицитно, а на вишим и имплицитно и експлицитно.

Осим проблематике негацијских префикса, којој смо посветили методичке импликације у овом раду, уџбенички корпус показује да постоје још два значајна лингводидактичка питања у вези с лексичком негацијом којима треба посветити посебну пажњу – антонимијски парови и градацијски низови.

ИЗВОРИ

Алановић и др. 2007: М. Alanović, I. Bjelaković, N. Bugarski, J. Dražić, M. Kurešević, J. Vojnović, *Naučimo srpski 2*, Novi Sad: Filozofski fakultet.

Бабић 1991а: S. Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners 1*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.

Бабић 1991б: S. Babić, *Serbo-Croatian for Foreigners 2*, Beograd: Kolarčev narodni univerzitet.

- Бјелаковић, Војновић 2004: I. Bjelaković, J. Vojnović, *Naučimo srpski 1*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Вићентијевић, Живанић 2007: G. Vićentijević, Lj. Živanić, *Srpski jezik za strance. Srednji tečaj*, Beograd: Institut za strane jezike.
- Гук 2017: З. Гук, *Сербський іменник та прикметник: словозміна. Навчальний посібник*, Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Даниловић 2011: M. Danilović, *Step by Step Serbian*, Beograd: Kordnet.
- Дункова, Васић 2015: Т. Дункова, Б. Васић, *Учебник јо србски и хрватски језик 1*, Ниво С1/С2, Софија: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Дункова, Васић 2017: Т. Дункова, Б. Васић, *Учебник јо србски и хрватски језик 2*, Ниво С1/С2, Софија: Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- Душков, Коритовска, Савицка 2011а: O. Duškov, A. Korytowska, I. Sawicka, *Srpski jezik 1*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Душков, Коритовска, Савицка 2011б: O. Duškov, A. Korytowska, I. Sawicka, *Srpski jezik 2*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Зенчук и др. 1986: В. Н. Зенчук, Е. Ђоканович Михайлова, М. П. Киршова, М. Маркович, *Учебник сербохорватског језика*, Москва: Издательство Московского Университета.
- Јокановић Михајлов, Ломпар 2001: J. Jokanović Mihajlov, V. Lompar, *Govorimo srpski. Udžbenik srpskog jezika za strance*, Beograd: MSC.
- Клајн 2006: I. Klajn, *Gramatika srpskog jezika za strance*, Beograd: Zavod za udžbenike.
- Либер, Прпа 2011: K. Liber, S. Prpa, *Priručnik za srpski kao strani jezik*, Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.
- Либер, Прпа 2012: K. Liber, S. Prpa, *Kultura živog jezika*, Krakow: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellonskiego.
- Ломпар 2017: V. Lompar, *Srpski s lakoćom. Priručnik za predavače srpskog kao stranog jezika*, Beograd: MSC.
- Мразовић 2009: P. Mrazović, *Gramatika srpskog jezika za*

- strance*, Novi Sad, Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića.
- Селимовић Момчиловић, Живанић 2007: М. Selimović Момчиловић, Лј. Živanić, *Srpski jezik za strance. Početni tečaj*, Београд: Institut za strane jezike.
- Сокаљ, Зајцева, Вуковић 1996: Н. И. Сокаљ, С. В. Зајцева, Б. Вукович, *Сербский язык*, Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского Университета.
- Трофимкина, Дракулић Пријма 2011: О. И. Трофимкина, Д. Дракулич Пријма, *Сербский язык. Начальный курс*, Санкт-Петербург: Издательство КАРО.
- Ђорић, Никитовић 2005: В. Ćorić, Z. Nikitović, *Srpski za strance. Serbian Language for Foreigners*, Istočno Sarajevo: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva.

ЛИТЕРАТУРА

- Андрић 2011: Е. Андрић, Лексичка негација у српском и мађарском језику, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, LIV/2, Нови Сад, 219–235.
- Бошков 1981: Д. Бошков, Придевска негација префиксима (*не-*, *а-*, *дис-*, *без-*), *Наш језик*, XXV/1–2, Београд, 63–67.
- Грицкат 1961/62 И. Грицкат, О неким проблемима негације у српскохрватском језику, *Јужнословенски филолој*, XXV, Београд, 115–135.
- Дабих 1984: Б. Дабих, Привативни префикси *не-* и *без-* у словенским језицима, *Књижевни језик*, III/4, Сарајево, 191–198.
- Драгићевић 1996: Р. Драгићевић, О правим именичким и придевским антонимима, *Јужнословенски филолој*, LI, Београд, 25–39.
- Драгићевић 2020: Р. Драгићевић, Неки теоријски и методички аспекти регуларних механизма творбе речи у настави српског као страног језика, у: В. Крајишник (ур.), *Српски језик као страни у теорији и пракси IV*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 131–140.

- Дражић 2007: Ј. Дражић, Место и улога творбе речи у минималном речнику српског језика као страног, *Зборник Мајице српске за филологију и лингвистику*, 50, Нови Сад, 233–237.
- Дражић 2008: Ј. Dražić, *Minimalne leksičke i gramatičke strukture u srpskom kao stranom jeziku*, Novi Sad: Filozofski fakultet.
- Дражић, Ајдановић 2020: Ј. Дражић, Ј. Ајдановић, Улога контекста у разумевању творбено блиских именица, у: В. Крајишник (ур.), *Српски језик као сѝрани у теорији и ѝракси IV*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 21–32.
- Дурбаба 2011: О. Дурбаба, *Теорија и ѝракса учења и насѝаве сѝраних језика*, Београд: Завод за уџбенике.
- Ђуровић 2018: С. Ђуровић, Лексеме са префиксом *не-* у *Госѝођици* Иве Андрића, у: Ј. Петковић, В. Поломац (ур.), *Српски језик: сѝаѝус, сисѝем, уѝоѝреда*, Зборник у част проф. Милошу Ковачевићу, Крагујевац: ФИЛУМ, 613–624.
- Клајн 2002: И. Клајн, *Творба речи у савременом српском језику*. Први део: слагање и префиксација, Београд: Завод за уџбенике.
- Ковачевић 2007: М. Ковачевић, Творенице с префиксом *де(з)-* у савременом српском језику, у: М. Ковачевић, *Србистичке ѝеме*, Крагујевац: ФИЛУМ, 129–147.
- Крајишник 2016: В. Крајишник, *Лексички ѝрисѝуѝ српском као сѝраном језику*, Београд: Филолошки факултет.
- Крајишник, Ломпар 2018: В. Крајишник, В. Ломпар, Усвајање творбених модела у српском језику код одраслих страних говорника и деце матерњих говорника, у: Р. Драгићевић, В. Брборић (ур.), *Српска славистика*, Радови српске делегације на XVI међународном конгресу слависта, Том I: *Језик*, Београд: Савез славистичких друштава Србије, 159–172.
- Макишова 2011: А. Makišova, Izražavanje negacije prefiksom *ne-* u slovačkom i srpskom jeziku, *Славистика*, XV, Београд, 210–215.
- Милосављевић 2016: М. Милосављевић, Антонимија придева просторног односа, *Филолој*, 20, Бања Лука, 306–323.
- Оташевић 1995/96: Ђ. Оташевић, Значење придева са пре-

- фиксом *не-*, *Наш језик* XXX/1–5, Београд, 88–95.
- Оташевић 1996: Ђ. Оташевић, Творба придева са префиксом *не-*, *Наш језик*, XXXI/1–5, Београд, 163–170.
- Оташевић 2000: Ђ. Оташевић, Префикс *не-* са значењем искључивања, *Јужнословенски филолоџ*, LVI/3–4, Београд, 89–98.
- Оташевић 2004: Ђ. Оташевић, Придеви и прилози с префиксом *без-*, *Наш језик*, XXXV/1–4, Београд, 46–53.
- Петковић, Николић 2019: Ј. Петковић, М. Николић, Негација у српском као страном језику, *Наслеђе*, 44, Крагујевац, 39–55.
- Петровић 2014: А. Петровић, Моциони суфикси у уџбеницима српског језика као страног, у: М. Ковачевић, Ј. Петковић (ур.), *Савремена проучавања језика и књижевности*, Књ. 1, Крагујевац: ФИЛУМ, 87–96.
- Петровић Дакић, Барбатесковић 2020: А. Петровић Дакић, А. Барбатесковић, Творба речи у уџбеницима српског језика као страног, у: В. Крајишник (ур.), *Српски језик као страни у теорији и пракси IV*, Београд: Филолошки факултет, Центар за српски као страни језик, 445–457.
- Поповић 1994: Марко Поповић, Ка могућој класификацији страних речи с најучесталијим префиксима грчког и латинског порекла, *Наш језик*, XXIX/5, Београд, 279–300.
- Радовић Тешић 1987: М. Радовић Тешић, Творба именица с префиксом *не-* у савременом српскохрватском језику, *Научни саставник славистиџа у Вукове дане*, 16/1, Београд, 93–100.
- Радовић Тешић 2002: М. Радовић Тешић, *Именице с префиксима у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.
- Раичевић 1998: В. Раичевић, Семантизација лексике помоћу коренских морфема и афикса, у: Б. Станковић и др. (прир.), *Изучавање словенских језика, књижевности и култура у инословенској средини*, Београд: Филолошки факултет, Славистичко друштво Србије, 514–519.
- Раичевић 2006: В. Раичевић, *Лексика и семантизација: теоретска условљеност лексике и њена семантизација у настави руског језика*, Београд: Филолошки факултет.

- Ристић 1961: О. Ристић, Функција префикса *не-* у неким именичким и придевским композитама, у: *Јужнословенски филолоџ*, XXV, Београд, 385–393.
- Ристић 2004: С. Ристић, Још нека запажања о негацији и негираним именицама, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане*, 33/1, Београд, 99–110.
- Ристић 2006: С. Ристић, Улога конкуренције у регулисању лексичке норме (на примеру именица са префиксима *не-*, *надри-* и *назови-*), у: С. Ристић, *Раслојености лексике српског језика и лексичка норма*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 65–75.
- Ристић 2009: С. Ристић, Модификаторске функције префикса *не-*, у: С. Ристић, *Модификација значења и лексички модификаџиори у српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 157–180.
- Ристић 2012: С. Ристић, Творенице са префиксима *не-* и *анти-*, у: С. Ристић, *О речима у српском језику (џворбени и лексикоџрафско-лексиколошки асџекџи)*, Београд: Институт за српски језик САНУ, 34–49.
- Станојчић 2000: Ж. Станојчић, Префикси *без-* и *не-* у сложенацима с именицом, *Научни састџанак славистиџа у Вукове дане*, 29/1, Београд, 99–130.
- Стијовић 1983: Р. Стијовић, Префиксација придева у српскохрватском књижевном језику, *Зборник Маџице српске за филолоџију и линџвистиџику*, XXXVI/1, Нови Сад, 219–235.
- Фекете 1994: Е. Фекете, Апелативи с негацијом као лексикографке одреднице, *Јужнословенски филолоџ*, L, Београд, 129–137.
- Штасни 2008: Г. Штасни, *Творба речи у настџави српског језика*, Београд: ДСЈКС.

Milka Nikolić

LEXICAL NEGATION IN SERBIAN AS A FOREIGN LANGUAGE: NOUNS AND ADJECTIVES WITH NEGATIVE PREFIXES

Summary

The linguistic category of negation in the classes of Serbian as a foreign language can be examined from multiple aspects (lexico-semantic, derivational, morphological, syntactic, stylistic, orthographic). This paper deals with derivational aspect of negation, and the subject matter is the nouns and adjectives with different prefixes. The starting point is the analysis of the contents on lexical negation in national and foreign textbooks intended for the foreigners who learn the Serbian language. The linguistic research on negated nouns and adjectives, as well as the methodical research on word formation in Serbian as a foreign language, are taken into consideration. The goal is to propose a table of contents on lexical negation for the elementary, intermediate and advanced level of learning Serbian as a foreign language. The analysis of the textbook corpus has confirmed our assumption that, if the experiences are observed as a whole which the textbooks of Serbian as a foreign language give in the process of contents on negation, it may be possible to reach the guidelines for teaching practice and future textbook production. General recommendation is to, beside the contents which have been processed so far, introduce the additional contents for the advanced level. The classes and textbooks should include: (1) the prefixes of national and foreign origin which are not processed on the previous levels; (2) the antonyms which learners use to enrich their vocabulary in scientific and administrative style; (3) the lexemes which make up the gradational sequence (which shows different stages of a certain characteristic).

Key words: lexical negation, nouns, adjectives, prefix, Serbian as a foreign language, level of knowledge.

ИНДЕКС ИМЕНА

А

- Ајџановић, Милан С.13, 15, 26,
245, 260
Алановић, Миљивој 15, 26, 257
Алексић, Данило 76, 80

Б

- Бабић, Миланка Ј. 29
Бабић, Славна 257
Бабић, Стјепан 103, 134, 138,
139, 139 (фус), 150, 152,
160, 212, 212 (фус), 220, 224,
226, 240
Барбатесковић, Ана 245–247,
250, 261

Батас, Ана 225, 240

Бјелаковић, Исидора 257, 258

Бошков, Дана 245, 259

Брборић, Вељко 260

Брозовић, Далибор 160

Бугарски, Наташа 257

В

Васић, Биљана 258

Васић, Вера 27, 50, 208

Виноградов, Виктор Владими-
рович (Виноградов, Виктор
Владимирович) 190, 208

Вићентијевић, Гордана 249, 258

Војновић, Јелена 257, 258

Вујанић, Милица 98

Вујовић, Душанка 24 (фус), 27

Вукадиновић, Зора 142 (фус),
160, 226, 241

Г

Гаталица, Александар 92, 97

Гил, Дејвид (Gil, David) 168, 186

Гортан-Премк, Даринка 51, 52,
59, 60, 105, 134, 209

Грицкат, Ирена 97, 104, 105,
134, 245, 259

Гудурић, Снежана 225, 226, 241

Гук, Зорјана (Гук, Зоряна) 249, 258

Д

Дабић, Богдан 245, 259

Даниловић, Мирјана 258

Даничић, Ђура 30, 36, 37–42,
45, 46, 48

Драгићевић, Рајна 23, 27, 53, 60,
190 (фус), 208, 209, 245–247,
259, 260

Дражић, Јасмина 245, 251, 260

Дракулић Пријма, Драгана 259

Дункова, Татјана (Дункова,
Татјана) 258

Дурбаба, Оливера 244, 260

Душков, Милан 258

Ђ

Ђуровић, Сања Ж. 60, 83, 84
(фус), 97, 245, 260

Ж

Жежељ, Ирис 187
Живанић, Љубица 249, 258, 259

З

Зенчук, Валентина Н. 248, 258

И

Ивановић, Ненад 97
Ивић, Милка 86 (фус), 97, 168,
169, 186
Илић, Мирјана К. 51

Ј

Јанић, Александра А. 223, 226,
240, 241
Јерковић, Јован 187
Јовановић, Владимир 86, 97
Јокановић-Михајлов, Јелица 258

К

Караџа-Гарић, Мевлида 73, 81
Караџић, Вук Стефановић 29,
31, 31 (фус), 32–38, 47, 48,
216 (фус)
Киршова, Маријана Ј. 190
(фус), 191, 208, 258
Клајн, Иван 60, 85, 86, 97, 102
(фус), 103, 104, 134, 138, 139,
147, 160, 169, 169 (фус), 170,
186, 187, 212, 220, 224, 226,
241, 245, 248, 251, 258, 260
Ковачевић, Душан 91, 93, 97
Ковачевић, Милош М. 9, 27, 60,
65, 77, 78, 78 (фус), 81, 86,
95 (фус), 98, 137, 147 (фус),
160, 245, 251, 254 (фус), 255
(фус), 256, 260, 261

Кордић, Сњежана 75, 81
Коритовска, Ана (Korytowska,
Анна) 258
Крајишник, Весна 245–248,
259–261
Кристал, Дејвид (Crystal, David)
167, 167 (фус), 186, 225, 241
Куљанин, Сања М. 63
Курешевић, Марина 257

Л

Лазић-Коњик, Ивана 60
Лашкова, Лили 104 (фус), 134
Лепојевић, Јелена 155, 155
(фус), 157, 157 (фус), 160
Либер, Катарина 249, 258
Ломпар, Весна Ј. 103, 134, 165,
245, 246, 249, 258, 260

М

Макишова, Ана 245, 260
Маретић, Томо 29, 30, 44–48
Марковић, Иван 167, 171, 186, 187
Марковић, Радован Бели 92, 97
Матијашевић, Јелка 194 (фус), 208
Милосављевић, Марија С. 245,
260
Михаиловић, Драгослав 91, 97
Мишић-Илић, Биљана 27
Могуш, Милан 160
Московљевић Поповић, Јасми-
на Д. 211
Мразовић, Аврам 31 (фус), 48
Мразовић, Павица 87, 98, 142
(фус), 160, 212, 220, 226,
241, 248, 256, 258

Н

Нејгебауер, Гордана 27
Никитовић, Зорица 259
Николић, Берислав 31 (фус), 48
Николић, Милка В. 243, 250, 261
Николић, Мирослав 98, 103,
104, 186, 227, 240
Новаковић, Стефан 31 (фус)

Новаковић, Стојан 29, 30,
41–45, 47, 48

О

Окука, Милош Ђ. 30, 48
Оташевић, Ђорђе 23, 27, 245,
260, 261

П

Павешић, Славко 160
Павловић, Зоран 187
Петковић, Јелена 244, 250, 260,
261
Петровић Дакић, Ана 245–247,
250, 261
Петровић, Ана 245, 261
Петровић, Горан 89, 92, 93, 97
Петровић, Драгољуб 225, 241
Пешикан, Митар 105, 134, 187
Пижурца, Мато 187
Пипер, Предраг 102, 102 (фус),
134, 147 (фус), 160, 169, 187,
212, 220, 226, 241
Попадић, Драган 174 (фус), 187
Поповић, Љубомир 71, 81, 143
(фус), 160, 212, 220
Поповић, Марко 245, 251, 261
Прањковић, Иво 84 (фус), 86, 98,
102 (фус), 156, 160, 212, 220
Прпа, Славица 249, 258
Прћић, Твртко 14, 15, 27, 52
(фус), 60

Р

Радовић Тешић, Милица 245,
251, 261
Раичевић, Вучина 246, 249, 261
Ристић, Стана 245, 262
Росандић, Драгутин 138, 160

С

Савицка, Ирена (Sawicka, Irena)
258

Селимовић Момчиловић,
Маша 259

Силић, Јосип 102 (фус), 138,
160, 220
Симеон, Рикард 166, 167, 187
Симић, Радоје 77, 81, 98
Спасојевић, Марина Љ. 101
Стакић, Милан 225, 226, 241
Станковић, Бранимир 102, 103,
104 (фус), 134, 261
Станојчић, Живојин 71, 81, 143
(фус), 160, 212, 220, 245, 262
Стевановић, Михаило 103, 104
(фус), 134, 152, 160, 212,
220, 225, 226, 241
Стевовић, Игрутин 85, 90, 91,
96, 98
Стефановић, Марија 72, 81, 208
Стојановић, Љубомир 31, 33, 49

Т

Тафра, Бранка 87, 98, 105, 133,
135
Тежак, Стјепко 160
Томић, Бојана 102 (фус), 135
Трофимкина, Олга Ивановна
(Трофимкина, Ољга Ива-
новна) 259

Ђ

Ђорић, Божо 259

У

Утвић, Милош 23, 27

Ф

Фекете, Егон 103–105, 135, 262
Филиповић, Рудолф 16, 17, 27

Х

Херч, Бернард (Hurch, Bernhard)
166 (фус), 186, 187

Хлебец, Борис 61

Ч

Чутура, Илијана 96, 98

Ш

Шакић, Јања 226, 241

Шипка, Данко 166 (фус), 187

Шипка, Милан 64, 65, 67, 81

Шкарић, Иво 160

Шојат, Ангун 226, 241

Штасни, Гордана Р. 189, 190, 190

(фус), 209, 246 (фус), 262

Одјељење за српски језик
Библиотека
НАУЧНИ СКУПОВИ
Књига 6

АКТУЕЛНА ПИТАЊА
МОРФОЛОГИЈЕ И ТВОРБЕ Р(И)ЈЕЧИ СРПСКОГА ЈЕЗИКА

* * *

главни и одговорни уредник
Емир Кустурица

уредник
проф. др Милош Ковачевић

издавач
АНДРИЋЕВ ИНСТИТУТ
Трг Николе Тесле, Андрићград
00387 58 620912; info@andricevinstitut.org

за издавача
Емир Кустурица, директор

коректура и лектура
Милан Ружић

именски регистар
Милан Ружић

прелом текста
Жељка Башић Станков

штампа
Белпак, Београд

тираж
100

ISBN
978-99976-21-84-9

ISBN 978-99976-21-84-9

9 789997 621849

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна и универзитетска библиотека
Републике Српске, Бања Лука

811.163.41'366(082)

811.163.41'611(082)

НАУЧНИ скуп "Актуелна питања морфологије и творбе р(иј)ечи српскога језика" (2020 ; Андрићград - Вишеград)

Актуелна питања морфологије и творбе р(иј)ечи српскога језика / (радови са научног скупа "Актуелна питања морфологије и творбе р(иј)ечи српскога језика", одржаног у Андрићграду 10 - 11. октобра 2020) ; [главни и одговорни уредник Емир Кустурица]. - [1. изд.]. - Андрићград - Вишеград : Андрићев институт, 2021 (Београд : Белпак). - 268 стр. : табеле ; 20 см. - (Библиотека Научни скупови. Одјељење за српски језик / уредник едиције Милош Ковачевић ; књ. 6)

Тираж 100. - Напомене и библиографске референце уз текст. - Библиографија уз сваки рад. - Регистар. - Summaries.

ISBN 978-99976-21-84-9

COBISS.RS-ID 134394625

